

**SÖZSÜZ İLETİŞİM İŞARETLERİ ve
ERGENLERDE SÖZSÜZ İŞARET
BİLGİSİNİN ANALİZİ
Emrah AKÇAY
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2012**

SÖZSÜZ İLETİŞİM İŞARETLERİ
VE
ERGENLERDE SÖZSÜZ İŞARET BİLGİSİNİN ANALİZİ

Emrah AKÇAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. A. Halûk YÜKSEL

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan, 2012

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Emrah AKÇAY'm, "Sözsüz İletişim İşaretleri ve Ergenlerde Sözsüz İşaret Bilgisinin Analizi" başlıklı tezi 08 Mayıs 2012 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İletişim Tasarımı ve Yönetimi** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.A.Haluk YÜKSEL

Üye : Prof.Dr.Erhan EROĞLU

Üye : Doç.Dr.Erdal DAĞTAŞ

Prof.Dr.B.Zafer ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi Özü
SÖZSÜZ İLETİŞİM İŞARETLERİ

VE

ERGENLERDE SÖZSÜZ İŞARET BİLGİSİNİN ANALİZİ

Emrah AKÇAY

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2012

Danışman: Prof.Dr. A. Halûk YÜKSEL

İletişim biçimlerinin en önemlilerinden biri olan sözsüz iletişim, konuşma ya da kelime harici tüm iletişim türlerini kapsar. Birey anne karnından itibaren çevresiyle iletişime geçer ve bunu sözsüz işaretlerle yapar. Sözsüz iletişim işaretlerinin kullanımı hayat boyu devam eder. Sözsüz iletişim işaretlerini okuma ve doğru bir şekilde yayma, sosyal yeterliliğin öncelikli bileşenlerinden biridir. Bu beceri hem yetişme döneminde aile ortamında kazanılabilir, hem de çocukluk ve ergenlikte öğretilir. Bu çalışmada, alanda genel bir tarama yapılarak hem eski hem de yeni araştırmalar özetlenmiştir. Araştırma bölümünde ise iki ayrı ilde yaşayan ve birbirinden aile kültürü ve sosyo-ekonomik yapı olarak farklı olan ergenlerin sözsüz iletişim bilgisi ölçülmüştür. Araştırma sonucunda Doğu Anadolu'da yaşayan ergenlerin İstanbul'da yaşayan akranlarına göre daha fazla sözsüz işaret bilgisine sahip oldukları ve ebeveynlerinin eğitim seviyesi ile ergenlerin sözsüz işaret bilgisi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, sözsüz iletişim, yüz yüze iletişim, iletişim becerisi, sözsüz işaret, beden dili, yalan tespiti.

Abstract

NONVERBAL

COMMUNICATION CUES

and

ANALIZING NONVERBAL CUE KNOWLEDGE of ADOLESCENTS

Emrah AKÇAY

Department of Communications

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, April 2012

Advisor: Prof.Dr. A. Halûk YÜKSEL

As for being one of the major types of communication, nonverbal communication involves all the forms of communication other than speaking or words. An individual communicates with his/her environment since being an embryo and performs this by means of nonverbal cues. Using nonverbal cues lasts throughout the life. Reading and emitting nonverbal cues is one of the primary components of social competence. This ability can be both acquired through the growing period in the family climate and thought in the childhood and adolescent. In this study by revising the discipline both old and new studies has been summarized. At the research faze the adolescents, who are living in two different provinces and differentiate each other by their family cultures and sociocultural construct, are tested to be measured for nonverbal sign knowledge. At the end of the study it has been stated that the adolescents who live at the East of Anatolia have more nonverbal cue knowledge than the peers live in Istanbul and there is an opposite relation by the education level of the adolescents' parents and their nonverbal cue knowledge.

Keywords: Communication, nonverbal communication, face to face communication, communication skill, nonverbal cue, body language, lie detection.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Emrah AKÇAY

Önsöz

Uzun bir süre önce başladığım Yüksek Lisans çalışmamın sonuna gelmiş olmanın buruk keyfini yaşıyorum. Literatür taraması ile birlikte yaklaşık iki yılı alan tez yazım sürecinde neredeyse her gece geç saatlere kadar çalışırken, şimdi bitmesinden doğan boşluğu ne ile dolduracağımın endişesi baş gösterdi. Yine de sonuna gelmek ve bitmiş bir yayını elde tutmak beni oldukça heyecanlandırıyor.

İlerleyen zamanlarda tez yazacak olanlar benden bir tavsiye isteseler hiç düşünmeden gerçekten keyif alacakları bir konuya yönelmelerini söylerim. Tez gibi yorucu bir akademik sürecin seilmeyen bir konu ile yürümesi ve neticeye varması bana pek mümkün görünmüyor. Bununla beraber yürüttüğüm bu tez çalışmasının bana kişisel olarak çok şey kattığını, “Sözsüz İletişim” gibi önemli bir konuda birkaç kelime aktarabilecek duruma geldiğimi söyleyebilirim.

Çalışmamın her aşamasında beni destekleyen ve yüreklendiren değerli tez danışmanım Prof. Dr. A.Halûk YÜKSEL’e, Yüksek Lisans programına devam etmem için cesaretlendirmesinden ve değerli dostluğundan dolayı Prof.Dr. Erhan EROĞLU’na, jürime katılarak tez üzerinde yaptığı düzeltmelerle daha iyi bir seviyeye gelmesine katkıda bulunduğu için Doç.Dr. Erdal DAĞTAŞ’a ve onların şahsında İletişim Bölümü’nün saygıdeğer tüm Öğretim Üyeleri, Öğretim Görevlileri ve araştırma görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim süreci boyunca ihtiyaç duyduğum her konuda yardımlarını esirgemeyen İletişim Fakültesi Sekreteri Nazım Zeki ÖZTÜRK’e ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Sekreteri Hasan AKIN’a da teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Çalışmama verdikleri destekleri ve esirgemedikleri dostlukları için Sn. Tarık BAHADIR’a ve Sn. Ali Naki GÜNDOĞDU’ya şükranlarımı sunarım. İyi ki varsınız.

Çalışmama başlangıç noktası teşkil eden “Sözsüz İletişim Bilgisi Testi” Amerikalı Profesör Judith A. HALL’a aittir. Testi kullanmak için izin istediğim ilk mektuptan itibaren her türlü soruma anında karşılık veren, bulamadığım makaleleri temin konusunda yardımcı olan ve adeta fahri danışmanlığımı yapan Prof. HALL’a minnettarım. Umarım bu iletişim, uzun sürecek bir dostluğun başlangıcı olur.

Son olarak değerli eşim, tüm hayallerimin yılmaz destekçisi Derya AKÇAY’a ve yaşamımı anlamlandıran çocuklarım Zeynep ve Meriç Tahsin’e teşekkür etmek istiyorum. Uzun bir süre onlara zaman ayıramadığım halde gücenmedikleri ve sevmeye devam ettikleri için.

Emrah AKÇAY

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı	ii
Öz	iii
Abstract	iv
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi.....	v
Önsöz	vi
Özgeçmiş	vii
Tablolar Listesi.....	xiii
Şekiller Listesi.....	xiv
Kısaltmalar Listesi	xvi
1. Giriş.....	1
1.1. Problem-Akıllı Hans Vakası.....	1
1.2. Anlam Açısından İletişim.....	4
1.3. Sözsüz İletişimin Sınıflandırması ve İlgili Alanlar	6
1.3.1. Sözlü ve sözsüz iletişim arasındaki farklar	6
1.3.2. Sözsüz iletişimin sınıflandırması.....	7
1.3.3. Sözsüz iletişimin kullanımı	9
2.Limbik Sistem.....	10
2.1. Limbik Sistemin Tanımı	10
2.1.2. Donma-kaçma-savaşma güdüsü.....	11
3.1. Sözsüz İletişime Etki Eden Faktörler.....	13
3.1.1. Çevresel faktörler	13
3.1.1. Dershane yerleşiminin iletişime etkisi	16
3.1.2. Çevre algımız	17
3.1.2.1. Resmîyet algıları.....	17
3.1.2.2 .Sıcaklık algıları	17
3.1.2.3. Mahremiyet algıları.....	17
3.1.2.4. Aşinalık algıları	17
3.1.2.5. Uzaklık algıları	18

3.1.2.6. Zaman algıları	18
3.2. Kişisel Alan Faktörü	19
3.2.1. Kişisel alan mesafeleri	21
3.2.2. Kişisel alanın ihlal edilmesi	22
3.2.3. Kişisel alana tecavüz türleri.....	24
3.2.4. Yoğunlukla başa çıkabilmek.....	26
3.2.5. Konuşma mesafelerine etki eden faktörler.....	26
3.2.5.1. Cinsiyet faktörü	28
3.2.5.2. Yaş Faktörü.....	29
3.2.5.3. Kültürel ve etnik zemin faktörü	29
3.2.5.4. Konuşmanın konusu faktörü.....	31
3.2.5.5. Etkileşim Ortamı Faktörü	32
3.2.5.6. Fiziksel özellikler	32
3.3. İletişim Kurallarının Fiziksel Özellikleri.....	33
3.3.1. Fiziksel özellikler ve çekicilik	36
3.3.2. Küçüklüğün iletişim üzerine etkisi ve bebeksi yüz klişesi.....	38
3.3.3. Diğer yüz klişeleri	43
3.4. Beden Dili (Kinesics)	46
3.4.1. Jestler	49
3.4.1.1. Semboller (Emblems).....	51
3.4.1.2. Göstergeler (Illustrators)	55
3.4.1.3. Duygu ifadeleri (Affect Displays)	56
3.4.1.3.1. Duygu nedir	56
3.4.1.3.2. Duyguları ifade etmek.....	57
3.4.1.3.3. Duygu ifadelerinin karakteristik özellikleri.....	58
3.4.1.4. Düzenleyiciler (Regulators)	65
3.4.1.5. Yatıştırıcı hareketler (Adaptors)	67
3.4.2. Bakışlar ve göz hareketleri	70
3.4.2.1. Karşılıklı bakışmak.....	72
3.4.2.2. Bakışın iletişimin akışını sağlama işlevi.....	72
3.4.2.3. Bakışın geri bildirim izleme işlevi	74
3.4.2.4. Bakışın algısal aktiviteyi yansıtırma işlevi.....	74

3.4.2.5. Bakışın duyguları ifade etme işlevi.....	75
3.4.2.6. Gözbebeklerinin büyümesi ve küçülmesi	76
3.4.3. Vücut duruşu (Posture).....	81
3.4.3.1. Baskınlık-çekiniklik	83
3.4.3.2. Öne doğru eğilme.....	84
3.4.3.3. Vücudun yönelmesi (Body Orientation)	84
3.4.3.4. Vücudun ulaşılabilirliği, kol ve bacakların durumunun açıklığı	85
3.4.4. Dokunma (Haptics).....	86
3.4.4.1. Dokunmanın olumlu etkileri	88
3.4.4.2. Dokunmanın olumsuz etkileri.....	90
3.4.4.3. Dokunma ile statü ilişkileri ve cinsiyet farklılıkları	90
3.5. Dil Ötesi Faktörler (Paralanguage)	96
3.5.1. Vurgu	98
3.5.2. Uyumsuz Mesajlar	98
3.5.3. Ses işaretlerinden konuşanı tanımak.....	99
3.5.4. Ses işaretlerinden yaş tahmini	101
3.5.5. Ses işaretlerinden duyguları anlamak	103
3.5.6. Konuşma sırasına ilişkin ses işaretleri.....	106
3.5.7. Konuşma sırasını verme sinyali	107
3.5.8. Teşebbüs-bastırma sinyali.....	107
3.5.9. Geri-kanal sinyali.....	108
4. Yalan Tespiti.....	108
4.1. Yalan İşaretleri ve Tespiti.....	108
4.2. Sözsüz Sızıntı Kavramı	109
4.3. Yalan Tespitinde Başarı Oranları.....	111
4.4. Yalan işaretleri	112
4.5. Yalan Tespitinde Hatalı Önyargılar	113
4.6. Yalan Söyleme Gerginliği ve Kendine Dokunma.....	115
5. Sözsüz İşaretler.....	117
5.1. Sözsüz İşaretlerin Çözülmesi ve Çeşitli Parametrelere Göre Karşılaştırılması	117
5.2. Sosyal Yeterlilik ve Yalan Söyleme Becerisi	119

5.3. Sözsüz İletişim Yetenekleri ve Cinsiyetler Arası Karşılaştırma	120
5.4. Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Sözsüz Davranış Farkları	122
6.Yöntem.....	124
6.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	124
6.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi	125
6.3. Sözsüz İletişim Bilgisi testi	126
6.3.1. Kişilerarası duyarlılık kavramı	126
6.3.2. Ölçeğin Geliştirilmesi ve Türkçe'ye Uyarlanması	129
6.3.2.1. Kişisel Bilgi Formu	129
6.3.2.2. İşlem	129
6.3.2.3. Varsayımlar ve sınırlılıklar	130
6.3.3. Bulgular	130
6.3.3.1. Geçerliliğe ilişkin bulgular	130
6.3.3.1.1. Dil geçerliliği	130
6.3.3.1.2. Yapı geçerliliği	131
6.3.3.1.3. Ölçüt geçerliliği	131
6.3.3.1.4. Güvenirliğe ilişkin bulgular	131
6.3.4. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu.....	132
6.3.4.1. Katılımcı sayısı ve cinsiyet durumu	132
6.3.4.2. Katılımcı yaş durumu	132
6.3.4.3. Katılımcı öğrencilerin okul dağılımı	133
6.3.4.4. Katılımcı öğrencilerin sınıf dağılımı	133
6.3.4.5. Katılımcı öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumu	134
6.3.5. Araştırmanın hipotezleri.....	135
6.4. Araştırmadan Elde Edilen Veriler	137
6.4.1. Araştırmanın cinsiyet bakımından değerlendirilmesi.....	137
6.4.2. Araştırmanın yaş bakımından değerlendirilmesi	138
6.4.3. Araştırmanın okul türü bakımından değerlendirilmesi.....	139
6.4.4. Araştırmanın ailelerinin eğitim seviyesi bakımından değerlendirilmesi.....	140

6.4.5. Araştırmanın katılımcıların yaşadıkları yer bakımından değerlendirilmesi	142
6.4.6. Araştırma sonuçlarına göre ilk elliye giren katılımcıların irdelenmesi.....	143
6.5. Sonuç ve Değerlendirmeler	146
6.5.1. Demografik yapı ve yorumlar	147
6.5.2. Sonuç ve sonraki araştırmalar için öneriler:	153
Ekler	156
Kaynakça:	172

Tablolar Listesi

Tablo 1. Sözsüz davranış repertuarı	50
Tablo 2. Cinsiyetler arası sözsüz davranış farkları	123
Tablo 3. İlk grup çalışmanın cinsiyet tablosu	125
Tablo 4. İkinci grup çalışmanın cinsiyet tablosu	126
Tablo 5. Birinci grup çalışmanın ilk ve ikinci güvenilirlik analizi	132
Tablo 6. Katılımcıların yaş tablosu	133
Tablo 7. Katılımcıların okul dağılımı	133
Tablo 8. Katılımcıların sınıf dağılımı	134
Tablo 9. Katılımcıların annelerinin eğitim durumu	134
Tablo 10. Katılımcıların babalarının eğitim durumu	135
Tablo 11. Test sonuçlarının cinsiyet bakımından ortalaması	137
Tablo 12. Bağımsız t tablosu	138
Tablo 13. Yaş ile puan arasındaki ilişkinin incelenmesi	139
Tablo 14. Sınıf ile puan arasındaki ilişkinin incelenmesi	139
Tablo 15. Okul türüne göre başarının değerlendirilmesi	140
Tablo 16. Anne eğitim seviyesine göre başarının değerlendirilmesi	141
Tablo 17. Baba eğitim seviyesine göre başarının değerlendirilmesi	142
Tablo 18. Öğrencilerin bölgelerine göre başarının değerlendirilmesi	140
Tablo 19. Sözsüz iletişim bilgisi testinde ilk 50'ye giren öğrenciler	144
Tablo 20. Öğrencilerin ailelerinin eğitim durumu	148

Şekiller Listesi

Şekil 1. İnsan beyninin yapısı.....	10
Şekil 2. Oturma pozisyonları ve liderlik.....	15
Şekil 3. Temel oturma pozisyonları	15
Şekil 4. Dershane yerleşiminin iletişime etkisi	16
Şekil 5. Erkeklerin kendilerini daha iri göstermek için üzerlerine ekledikleri fiziksel özellikler.....	34
Şekil 6. Awa kadınları yavru maymunları emzirerek beslemekteler.....	39
Şekil 7. İnsan yavrusunda bebeksi özellikler.....	40
Şekil 8. Maymun yavrularında bebeksi yüz özellikleri	41
Şekil 9. Oyuncaklarda bebeksi özelliklerin kullanımı	42
Şekil 10. Her şey yolunda işareti.....	52
Şekil 11. İntihar işaretleri.....	53
Şekil 12. Hayır ve utanmalısın hareketi	54
Şekil 13. Parmak işareti	54
Şekil 14. Öfke ifadesinin karakteristik özellikleri.....	58
Şekil 15. Korku ifadesinin karakteristik özellikleri	59
Şekil 16. Tikslenme ifadesinin karakteristik özellikleri	59
Şekil 17. Küçük görme ifadesinin karakteristik özellikleri.....	60
Şekil 18. Mutluluk ifadesinin karakteristik özellikleri.....	61
Şekil 19. Üzüntü ifadesinin karakteristik özellikleri.....	61
Şekil 20. Şaşkınlık ifadesinin karakteristik özellikleri	62
Şekil 21. Doğuştan kör ve sağır çocuklar	64
Şekil 22. Bebeğe tikslenme ifadesi	64
Şekil 23. Bebeğe tikslenme ifadesi.....	65

Şekil 24. Gözbebeği deneyi	79
Şekil 25. Kaplumbağa duruşu	83
Şekil 26. Dünya'ya ilk bakış anı.....	87
Şekil 27. Kore Savaşı'nda askerler	89
Şekil 28. Kolluğun gözaltına alırken zanlının kafasına bastırması.....	91

Kısaltmalar Listesi

DANVA	:The Diagnostic Analysis of Nonverbal Accuracy Sözsüz Hassasiyetin Tanımlayıcı Analizi
DTM	:Doğuştan Tetikleme Mekanizması
ISAPS	: International Society of Aesthetic Plastic Surgery Uluslararası Estetik Plastik Cerrahi Derneği
KD	: Kişilerarası Duyarlılık (Interpersonal Sensivity- IS)
KPDS	: Kamu Personeli Dil Sınavı
PONS	: The Profile of Nonverbal Sensivity Sözsüz Duyarlılık Profili
SES	: Sosyo-ekonomik Statü
TDK	: Türk Dil Kurumu

1. Giriş

1.1. Problem-Akıllı Hans Vakası

20'nci yüzyılın başlarında kamuoyunun ilgisini ilginç bir olay çekti (Knapp ve Hall, 2006: 3). Matematik öğretmeni ve amatör at eğitici olan Wilhelm von Osten, Hans ismini verdiği bir at edinmişti. Hans'ın toplama, çıkarma, çarpma, bölme, kesirlerle çalışma, zamanı söyleme, takvim takip etme, değişik müzik tonlarını tanıma ve Almanca okuma, heceleme ve anlama yeteneklerinin olduğu söyleniyordu. Hans sorulan sorulara toynağını yere vurarak cevap veriyordu. Örneğin von Osten ata iki kere ikinin kaç ettiğini sorduğunda dört kez toynağını yere vuruyordu. Soruların sözlü ya da yazılı olarak sorulması fark etmiyordu. Von Osten, Hans'ı Almanya'nın tamamında dolaştırdı ve ücretsiz gösteriler yaptırdı. Yetenekleri öyle çok ilgi çekti ki New York Times'da altı kez haber oldu.

Halkın ilgisi bu denli yoğun olunca, Alman Eğitim Konseyi von Osten'in bilimsel iddialarını araştırmak için bir komisyon kurdu. 13 kişiden oluşan ve "Hans Komisyonu" ismi ile bilinen bu heyette bir veteriner, bir sirk yöneticisi, bir Süvari subayı, birçok öğretmen ve Berlin Hayvanat Bahçelerinin müdürü görev yapıyordu. Von Osten'in de bulunmadığı bir ortamda yapılan testlerden de aynı sonuçlar çıkınca komisyon iddiaların doğruluğuna karar verdi.

Ancak, oluşturulan ikinci bir komisyon Hans efsanesinin sonunu getirdi. Komisyonda bulunan araştırmacı Pfungst, von Osten'den atın kulağına eğilerek bir soru sormasını, ancak, sorduktan sonra çekilmesini ve kendisini ata göstermemesini istedi. Von Osten, Hans'ın kulağına eğilip iki ile ikiyi toplamasını istedi, ancak, izleyiciler sorudan haberdar değildi. Hans cevabı bilemedi. Araştırmalar sonunda Pfungst, von Osten'in cevabı bildiği sorularda başarı oranı %89 iken cevabı bilmediği sorularda başarının yalnızca %6 olduğunu tespit etti. Bunun üzerine Pfungst araştırmasını soruyu soranın davranışlarını incelemeye yönlendirdi; soruyu soranın duruşu ve yüz ifadesinin gerginlikle beraber değiştiğini ve atın son toynak vuruşunu yapması ile rahatladığını anladı. Eşdeyişle soruyu soran ya da gözlemci farkında olmadan karşıya sözsüz işaretler göndermekte idi. Muhtemelen atların sosyal iletişimi küçük duruş

değişikliklerini izlemeye dayanıyordu ve bu Hans'ın, von Osten'in farkında olmadan verdiği sözsüz ipuçlarını kolayca yakalamasına sebep oluyordu. Hans'a bir soru sorulduğunda, cevabı bilen gözlemcilerde cevabı bekleyen bir duruş meydana geliyor, beden gerginlikleri yükseliyor ve başlarını hafifçe öne eğiyorlardı. Hans doğru sayıya geldiğinde gözlemciler rahatlıyor ve başlarını yavaşça yukarı kaldırıyorlardı bu da Hans için vurmaya kesme işareti anlamına geliyordu. Hans başın milimetrenin beşte biri kadar küçük hareketlerini bile fark edebiliyordu. Devam eden araştırmalar Hans'ın vurma hareketini, izleyicinin kaş kaldırmasıyla hatta burun deliklerinin hafifçe açılmasıyla bile durdurduğunu gösterdi.

Akıllı Hans vakası, sözsüz iletişimin ne demek olduğunu anlatan en iyi örneklerden biridir. Bu bize insan etkileşiminde sözsüz iletişimin rolüne ilişkin iki sonuca çıkarmaktadır:

1. Başka bir kişinin gözü önündeyseniz, tutumumuz, duygularımız ve davranışlarımıza ilişkin sürekli sinyaller veririz.
2. Diğerleri kısmen bu sinyalleri fark edebilir ve anlamını çözebilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus daha var. Atlar doğası gereği arazide çok hızlı koşması gereken ancak, karşısına çıkabilecek herhangi bir engel, yılan vb. şeyleri çok önceden görmesi gereken bir hayvandır. Ona göre tedbir alması gerekir. Benzer şekilde motosiklet kullananların da zamanla görme açısı genişlikleri, gözlem yeteneği gelişir ve olası tehlikeleri sezmeye başlar. Yayanın yola çıkmak için motosikletin geçmesini bekleyip beklemeyeceğini bile yüz ifadesinden çok kısa sürelerde anlamaya başlar. Hans da bu doğuştan varolan yeteneklerini eğitim sayesinde üst düzeye çıkarmış olabilir.

İletişim, Latince'deki Communicatio ve Batı dillerindeki Communication kavramının karşılığıdır. Communicatio kavramının kökeni de ortaklaşa demek olan Communis kavramına dayanmaktadır. Bu bağlamda iletişim en geniş anlamıyla canlılar arasında belirli ortaklaşa unsurlara dayanan bir süreci ifade etmektedir. Bu anlayıştan hareketle iletişimin sadece insanları değil, tüm

canlıları kapsadığı söylenebilir (Gökçe 2006: 7). Elbette bu canlılar içerisinde bebekler ve çocuklar da söz konusudur.

Anne karnındaki cenin beşinci aydan itibaren oldukça olgunlaşır. Gece annesi, kendisini rahatsız edecek bir pozisyonda yatsa, derhal içeriden tekmeler atar ve annesinin pozisyonunu değiştirmesini sağlar. Anne uzun süre hareketsiz kaldığında ise, cenin bunu tehlike olarak algılar. Annesi yaşamıyor olabilir. Bunu öğrenmek için yine içeriden tekmeler atar, anne can acısıyla hareket eder, cenin annenin yaşadığına emin olunca rahatlar ve uyur (Molcho, 2007: 20). Yaşamımızın en erken evrelerinden itibaren, bu denli önemi olan iletişim konusu maalesef belli dar kalıplarla sınırlandırılmakta, iletişim algısı, daha ziyade sözlü iletişim olarak algılanmaktadır. Oysaki “iletişim” kavramı, hem “dil”den, hem de “konuşma”dan daha kapsamlıdır. Ayrıca sözlü ve sözsüz alanların her ikisini de vurgulamaktadır (Smith, 1979: 634).

Çocuk diyalogları görülebilir ama duyulmaz. Kelimeleri kulaklara değil gözlere hitap eder. Bunlar beden hareketlerinin geniş repertuarıyla yaratılmış sessiz sinyallerdir. Bu sinyaller doğru bir şekilde cümle ve kelime oluşturacak şekilde dizilirse, anlamı aktarmak için konuşmaya gerek kalmaz (Lewis, 1978:12).

Sözlü iletişim, toplumun kabul ettiği bir dizi sembollerden, eşdeyişle kelimelerden oluşur. Ortak bir dili konuşan insanlar, bu iletişimin çoğunlukla tamamını anlar. Ancak, sözsüz iletişimde işaretler belirsizdir ve çok azının üzerinde toplum uzlaşmıştır. Bu türden sözsüz iletişim işaretlerinin birçoğu için çıkarım yapmak gerekir. Bu zor bir iş olsa da, işaretler arttıkça tahminler kuvvetlenir. Bu nedenle, sözsüz iletişim işaretlerinin fazlalığı önemlidir (Rapoport, 1982: 51).

Yukarıdaki yargılardan da hareketle, sözsüz iletişimin en az sözlü iletişim kadar, çoğunlukla daha da fazla önemli olduğunu söylemek mümkündür. Sözel iletişim için okul öncesi eğitim de dahil olmak üzere okul hayatımız boyunca eğitim alırız. Bu amaçla anadilimizi öğrenirken, başka yabancı dillerin de eğitimini alırız. Ancak, bu kadar önemli olan sözsüz iletişimin eğitimini birçok kişi hayatı

boyunca görmez, ancak, belli iletişim fakültelerinde ve benzer okullarda seçmeli ders olarak alır ya da birkaç saatlik kurslarla idare eder. Geri kalan herkes, sözsüz iletişim işaretlerini ailesinden, çevresinden ve hayat tecrübesinden öğrendiği kadarıyla bilebilir ya da o kadar çözebilir. Hayat boyu aldığı dil eğitimi neticesinde bir cümlemin anlamını kavrayabilir, ancak, o cümleyi söyleyenin ciddi olup olmadığını; dalga geçip geçmediğini; sinirli, şaşkın, iğneleyici ya da öfkeli olup olmadığını ancak, sözsüz iletişim özellikleri sayesinde, yüz ifadelerine, ses tonuna ve duruşuna bakarak anlayabilir.

Yetişkinliğe adım atmış ya da atmak üzere olan ergenlerin sözsüz iletişim ve bunların işaretlerini çözebilme becerileri oldukça önemlidir. Bu yaş gruplarının çok çeşitli tutum ölçekleri mevcuttur. Ancak, tespit edebildiğim kadarıyla sözsüz iletişim becerilerini ölçmeye, cinsiyetler arası karşılaştırmaya ve bundan analizler çıkarmaya yönelik herhangi bir tutum ölçeği bulunmamaktadır. Oysaki, bu konuda yapılacak olan çalışmalar, ülkemizde eksikliği oldukça hissedilen, yerel örneklerle ve çalışmalara sahip yayınların hazırlanabilmesi için bir ışık tutabilmeye de olanak sağlayabilir.

Sözsüz iletişim alanında kanımca en önemli problemlerden bir tanesi de, alanda Türkçe terminoloji eksikliğinin yoğun olarak hissedilmesidir. Yapılan literatür taramalarında, maalesef ağırlıklı olarak yabancı dilde yayınlardan yararlanmak zorunda kaldım ve bunların çevirilerini yaparken pek çok terimin Türkçe karşılıkları olmadığı için bunlara Türkçe kavramlar üretmek zorunda kaldım. Örneğin Ekman ve Freisen'in kullandığı "illustrator" hareketler (1969: 68) terimi için "gösterge" terimini kullandım. Bu ve benzeri kullandığım birçok terim vardır. Bu terimlerin bazıları kullanılır ve yaygınlaşırsa, yeni eklenecek olan terimlerle birlikte hem sözsüz iletişim alanının, hem de iletişim biliminin terminolojisi zenginleşecektir.

1.2 Anlam Açısından İletişim

İletişim, çok farklı şekillerde tanımlanmıştır:

"İletişim bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin, vb.nin simgeler kullanılarak iletilmesidir" (Berelson ve Stainer, 1964'den aktaran İletişim bilgisi, 2007: 4).

“İletişim bilgi alışverişi anlamına gelmektedir” (Neuburger, 1970: 13’den aktaran Gökçe 2006: 7).

“İletişim, karşılıklı anlaşma amacını güden tüm açıklamaları (eylemleri) içerir” (Revesz, 1946: 27’ den aktaran Gökçe 2006: 7).

Galloway (1972’den aktaran Smith, 1979: 635)’e göre sözsüz bilgi daima bir şekilde vardır ama her bilgi iletişim değildir. Argyle (1975’den aktaran Smith, 1979: 635) ise, “Kusursuz iletişim için hedefe yönelik sinyaller söz konusudur, işaretler ise basitçe davranışsal ya da psikolojik karşılıklardır” diyerek iletişimi işaret ve sinyalden ayırmıştır. Argyl’e göre, bazı sinyaller iletişim amaçlı olabilir ya da olmayabilir. Sözsüz iletişimin özelliği, “çoğunlukla farkında olmayan bir kaynak” ve “çoğunlukla farkında olan” bir alıcıdır. Çünkü, gönderilen sinyaller kendiliğinden gitse de, çoğunlukla alıcı bunun anlamını bilir, ancak, kaynak farkında olmayabilir.

Weiner vd. (1972: 186) de bu konuyu geniş bir biçimde ele almıştır. Weiner’e göre, “işaret” bir gözlemcinin anlam çıkardığı ya da önem verdiği hareket olarak görünürken, iletişim (a) sosyal olarak paylaşılan, (b) bu kodu ortaya koyan kaynak, (c) sistematik bir şekilde bu koda karşılık veren bir kod açıcı anlamlarına gelir. Yazara göre iletişimin oluşması için farkındalık, bilinçli kodlama (doğal olarak bilinçli kod açma) gerekir.

Weiner vd.’nin fikrine karşılık Koch (1971’den aktaran Smith, 1979: 635) ‘un;”İletişim olması için ne kaynak, ne de alıcının mesajı anlaması ya da farkında olması gerekir. Ortamda çok sayıda sözsüz mesaj vardır ama biz bunları farkına bile varmadan okuruz” şeklindeki açıklaması verilebilir.

Mehrabian (2007: 2), iletişim ve sözsüz iletişim arasındaki tanımlama zorluğunu şu şekilde ortaya koymaktadır: “Sözsüz iletişimin sözlü iletişimden farkı, sözsüz iletişimin literatürünü sözsüz davranışların oluşturması ve birçok kültürde bu davranışların açık kodlarının bulunmamasıdır. Sözlü işaretler sözlükler ve anlam kuralları ile tanımlanabilirken, sözsüz davranışların yalnızca belirsiz ve kuralsız açıklamaları vardır.”

Görüldüğü üzere, iletişimin çok sayıda tanımı yapılmıştır ve daha da çok yapılabilir. Ancak,, bunun sözsüz iletişimle ilgili bağlantısını kurmak çok önemlidir. Çünkü oluşturulan tanımlar, anlamsal ilişkinin çözümüne faydalı olmaktan uzaktırlar. Konu ile ilgili Montagu'nun ayırımına baktığımızda:

İletişim, dil ve konuşma kavramlarını birbirinden ayırmak önemlidir. Bunları eşanlı kullanmak mümkün olsa da, gerçekte iletişim mesaj aktarımı ya da alımını karşılarken, dil, konuşmayla iç içe geçmiş bir şekilde, yazma düzeyine indirgenmiş olsa da bir toplumun varlık sebebi olarak görülmektedir. Öyleyse iletişim insanların birbirini etkilediği tüm süreçleri kapsarken, konuşma insanların birbirlerini etkiledikleri formlar arasında en önemlisidir (Montagu, 1967: 451'den aktaran Smith, 1979: 636) şeklindeki açıklamasını görürüz.

İletişim, konuşmadan ve dilden daha kapsamlı olduğu gibi, hem sözlü, hem de sözsüz iletişime uyarlanabilir.

1.3. Sözsüz İletişimin Sınıflandırması ve İlgili Alanlar

1.3.1. Sözlü ve sözsüz iletişim arasındaki farklar

Sözlü iletişim, genel itibarı ile konuşmaya dayalı tüm iletişim biçimlerini kapsar. Konuştuğumuz dilin linguistik tüm sembollerini içeren iletişim biçimi budur.

Sözsüz iletişim ise, konuşma haricindeki tüm iletişim biçimlerini içerisinde barındırır. Kısmen evrensel bir iletişim biçimidir. Yeni doğan bir bebek uzun bir süre sözlü iletişim kuramaz. Öncelikle konuşulan dili öğrenmesi gerekir. Ancak,, yeni doğan doğduğu andan itibaren ilk gördüğü insanın (genellikle annesi olmak üzere) gözlerinin içerisine bakarak iletişim kurar (Lewis, 1978: 48) (Şekil 26). Konuşmayı öğrenene kadar kurduğu tüm iletişim, sözsüz iletişimdir. Buna konuşma öncesi bilinçli ya da bilinçsiz olarak çıkarttığı "agu" benzeri sesler de dahildir.

Sözlü iletişime ait sayısız sözlük bulunmaktadır. Bunlar sayesinde insanlar sözlü iletişimin sembolleri olan kelimelerin anlamlarına kolayca ulaşabilmekte ve kelimeyi öğrenebilmektedirler. Ancak,, sözsüz iletişime ilişkin, her ne kadar bu konuda yapılan bazı çalışmalar olsa da, halen böylesine net anlamlara sahip

sözlükler bulunmamaktadır. Bunun nedeni, sözlü iletişime ilişkin sözlük çalışmalarının dilbilimciler tarafından uzun yıllardır yürütülmesi ancak,, sözsüz iletişim sözlüklerine ilişkin çalışmaların geçmişinin çok yakın bir zaman dilimine dayanmasıdır (Rapoport, 1982. Sf:52).

1.3.2. Sözsüz iletişimin sınıflandırması

Cook (1971'den aktaran Smith, 1979: 634) sözsüz işaretleri iki ana kategoride toplamıştır; birincisi kişilerarası etkileşim esnasında değişmeyen “durağan sözsüz işaretler, ikincisi etkileşim esnasında değişen “durağan olmayan hareketler”dir. Durağan işaretler: a. yüz, b. fizik, c. ses, ç. kıyafetler ve insan yapımı süsler, aksesuar, d. makyaj, e. saç stildir. Durağan olmayan işaretler ise: a. yönelme ve uyumlandırma, b. mesafe, c. duruş, ç. jestler, d. geniş beden hareketleri, e. yüz ifadesi, f. bakış yönü, g. ses tonu ve i. konuşma ritmi, miktarı ve akıcılığıdır.

Duncan (1969) sözsüz iletişimi altı başlık altında sınıflandırmıştır: a. beden hareketleri ve beden dili davranışları, b. dil ötesi, c. yakınlık, ç. koku, d. cilt hassasiyeti ve e. yapay vasıfların kullanımı.

Ekman ve Freisen (1969a'dan aktaran Mehrabian, 1981:4) sözsüz iletişimi beş kategoride sınıflandırmıştır: 1. Sembol (Emblem- sözsüz hareketlerin küçük bir sınıfına karşılık gelir; el sıkışma, birisine küçük bir yumruk atma, gülümseme, kaş çatma gibi), 2. Gösterge (Illustrator- konuşmanın paralelinde giden ve konuyu vurgulayan işaretler; onaylayıcı veya reddedici baş sallama, parmakla ikaz etme ya da işaret etme, el ile konuşulan nesneyi havada çizme gibi), 3. Duygu görüntüsü (Affect display- öfke, korku, üzüntü, şaşkınlık, tiksinti, mutluluk ve ilgi işaretleri), 4. Düzenleyiciler (Regulators- sosyal bir ortamda konuşmayı başlatan ya da bitiren, karşısındaki kişiyi konuşmaya özendiren ya da bıraktıran hareketler), 5. Yatıştırıcı (Adaptor- beden ihtiyaçlarını tatmin edici hareketler; vücudun daha rahat edeceği şekilde koltukta kaykılmak, kaşınmak, esnemek gibi).

Son olarak Knapp ve Hall (1978'den aktaran Smith, 1979: 634)'ın sınıflandırması şu şekildedir: a. çevresel faktörler (mobilya, mimari, stil,

aydınlatma, koku, renkler, ısı, diğer gürültüler ve önceki hareketin izleri gibi), b. Yakınlık (proxemies- kişinin sosyal ve kişisel alanı), c. Beden dili (kinesics- jestler, büyük beden hareketleri, yüz ve göz davranışı, duruş ve diğer beden parçalarının hareketleri, d. Dokunma davranışı (haptics-dokunma, sıvazlama, vurma, kucaklama gibi), e. Fiziksel özellikler (nefes kokusu, boy, ağırlık, saç ve ten rengi gibi), f. Dil ötesi (paralanguage-sözsüz ses işaretleri, konuşma hızı, frekansı, bozukluğu gibi), g. Yapay unsurlar (artifacts-parfüm, ruj, elbise, gözlük, saat gibi).

Sözsüz iletişime tam anlamıyla hâkim olmak isteyen bir bilim adamı, çalışmasını disiplinler arası yürütmek durumundadır. Çünkü çalışma, eğer belli bir bilim dalının paradigması çerçevesinde kalırsa çalışmalarının bir ya da birkaç ayağı her zaman eksik kalacaktır. Sözsüz iletişim, adından ileri gelen ve bir iletişim biçimini betimleyen bir alan olduğu için en başta İletişim Biliminin ilgi alanındadır. İletişimin temel esasları ve teorileri açısından incelenmeyi gerektirir. Sosyal Psikoloji; bireylerin kişilik, yaklaşımlar ve güdülerini etkileşimde olduğu sosyal grupların yapısı ve davranışlarından etkilenmesi ve davranışlarını etkileme çalışması olduğundan¹, sözsüz iletişim de kişilerin toplum içerisindeki iletişim biçimlerini incelediğinden Sosyal Psikoloji alanındaki çalışmalar da mutlaka incelenmelidir. Sözsüz iletişim alanındaki en önemli çalışmalar Sosyal Psikoloji alanında çalışan bilim insanları tarafından yapılmıştır. Sözsüz hareketler ve tepkiler beynin doğrudan kontrolünde olduğundan (Navarro, Karlins, 2008: 23), Tıp biliminin insan beynine yönelik araştırmaları mutlaka incelenmelidir. Sözsüz iletişim becerileri, bizim binlerce yıllık insan olma tarihimizden miras olarak aldığımız beceriler olduğu için Antropoloji alanında konuya ilişkin çalışmaların da mutlaka bilinmesini gerektirir. Bebek daha cenin haldeyken uyarılara cevap verdiği ve doğar doğmaz ağlamak suretiyle bebek yüzü ile bize mesajlar iletmediği için (Lewis, 1978; Molcho, 2007) Çocuk Psikolojisi alanında yapılan çalışmaların da Sözsüz İletişim

---

¹ "Education Resources Information Center" internet sayfası,
http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/gotoThesaurusDetail.do?thesaurusDetailBackURL=http%3A%2F%2Fwww.eric.ed.gov%2FERICWebPortal%2Fthesaurus%2Fthesaurus_results.jsp%3FERICExtSearch_SearchThesaurus%3Dsocial+psychology&term=Social+Psychology&fromSearch=false&pageNumber=1

araştırmalarına dahil edilmesi bu çalışmaları zenginleştiren ve anlamlandırıcaktır. Sözsüz işaretleri değerlendirerek yapılacak yalan tespiti çalışmaları için de Suç Bilimi alışmaları ile dirsek temasında çalışmak gerekir. Sonuç olarak; Sözsüz İletişim alanında etkili ve konunun tüm esaslarını kavrayıcı bir çalışma yapılabilmesi, ancak, bu tarzda bir disiplinler arası çalışma ile gerçekleşecektir. Dolayısıyla, bu tez çalışması, yukarıda anılan tüm alanlardaki çalışmaların incelenmesi ile oluşturulmuştur.

1.3.3. Sözsüz iletişimin kullanımı

Sözsüz iletişimin kullanımı kavramı, hareketin meydana geldiği anda onu tamamlayan etmenler anlaşılır. Altı başlık altında incelenir:

1. Dış Etmenler: Çevresel etkilerin tamamına karşılık gelir. Hareket nerede oluyor, ofiste mi, evde mi, okulda mı? Sıklıkla mı oluyor yoksa tesadüfi mi? Bir rolden diğerine farklılık gösteriyor mu, örneğin kocalık, babalık, yöneticilik, vs. Etkileşimin duygusal tonu fark ediyor mu, kızgın, stresli, sıcak, vb.
2. Sözlü Davranışla İlgisi: Sözsüz iletişimin hem sözlü iletişimle kısa süreli ya da tesadüfi çakışmasına, ya da sözlü iletişime doğrudan eşlik etmesine karşılık gelir. Sözsüz iletişim hareketi kelimeleri çoğaltabilir, tekrarlayabilir, betimleyebilir, vurgulayabilir ya da çelişebilir; sözlü davranışın öncesinde gelebilir, çakışabilir, yerine geçebilir ya da takip edebilir; ya da sözlü davranışla ilgisiz olabilir.
3. Farkındalık: Farkındalık ya da iç geri besleme kişinin bir sözsüz iletişim davranışının içinde olduğunun farkında olup olmadığına ya da sonradan davranışı hatırlayıp hatırlamadığına karşılık gelir. Eğer kişi bilinçli ve kasıtlı bir hareket icra ettiyse onu hatırlayacaktır.
4. Kasıt: Sözsüz davranışın alıcıya mesaj iletme niyetiyle yapıldığına karşılık gelir. Sözsüz davranış, kaynağın farkında olması ve mesaj gönderme niyetiyle gerçekleşir.
5. Dış Geri Besleme: Gözlemcinin ya da alıcının sözsüz iletişim hareketine karşı kaynağa gönderdiği bilgiye karşılık gelir. Bu sözlü bir karşılık

olabileceği gibi kaynağa yönelik dikkat ya da bir tür tepki şeklinde gerçekleşebilir.

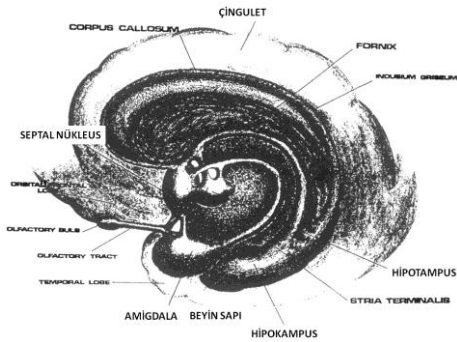
6. Aktarılan Mesaj Türü: Mesaj tek kişinin anlayabileceği türde olabileceği gibi (anne-çocuk arasında gerçekleşen bir etkileşim, vb.) genel bir kültür ya da grubun anlayabileceği, paylaşılan bir mesaj olabilir. Ayrıca mesaj, gözlemcilerin anlamlar çıkarabildikleri, çözülmüş, bilgi amaçlı olabileceği gibi; bilinçli bir şekilde karşısındakine mesaj iletme kaygısı ile yollanan iletişim amaçlı mesaj; ya da kaynağın alıcının davranışlarını kasıtlı olarak etkilediği etkileşimli mesaj olabilir (Ekman ve Freisen:1969b: 53)..

2. Limbik Sistem

“Bilinçli olsun olmasın, beynin tüm davranışlarımızı kontrol ettiğini anlamamız kritik önem ifade etmektedir. Bu öncül nokta, sözel olmayan iletişimi anlamak açısından temel unsur olarak görülebilir” (Navarro, Karlins, 2008: 24). Bu esastan hareketle, sözsüz iletişimi kavramak için öncelikle beynin yapısını bizi ilgilendiren esaslar dahilinde incelemek gerekir. Bizim iletişim işareti olarak algıladığımız her şey, beyin tarafından üretilmektedir.

2.1. Limbik Sistemin Tanımı

İnsan beyni üç bölümden oluşmaktadır: Beyin sapı (Sürüngen Beyni), Limbik sistem (Memeli beyni) ve Neokorteks (İnsan beyni) (Navarro, Karlins, 2008: 23, Joseph, 1998: 190) (Şekil 1).

Şekil 1. İnsan beyninin yapısı.

Kaynak: Joseph, 1998: 190.

Beyin sapı reflekse dayalı motor hareketler ile hayati fonksiyonları yerine getirirken limbik önbeyin (örneğin Hipotalamus, amigdala, septal nükleus, cingulate ve hipokampus) açlık ve susuzluğu gözleyerek giderilmesini sağlar ve zevk, öfke, korku ve mutluluk gibi duyguların yaşanması ve ifadesinden, sosyal-duygusal iletişim isteğinden sorumludur (Joseph, 1998: 190). Beynin üçüncü kısmı olan “Neokorteks” ise düşünen beyindir ve bizi diğer hayvanlardan ayırır. İnsan türüne özgü bir düzeyde hesaplama, analiz etme, yorumlama ve sezme yetilerinin yanında karmaşık düşünce sistemi sayesinde neokorteks (Limbik sistemin aksine) beynimizin en az güvenilir olan kısmıdır (Navarro, Karlins, 2008: 27).

2.1.2 Donma-kaçma-savaşma güdüsü

Amigdala, limbik sistemin bu büyük çekirdeğinin önemli bir rolü vardır. Duygular bilinçaltında anılar ve limbik sistemin çalışması ile şekillenir. Amigdala, bilinçsiz duygusal durumlar ve tecrübeler üreterek geliştirir. Esas işi çevreden gelen korkutucu ya da psikolojik olarak zarar verici verileri tanımlayarak size “kaç ya da savaş” mesajını vermektir (Hortsman, 2009: 27). Bu sistem kalbinizi, damarlarınızı ve tükürük bezlerinizi harekete geçirir ve bu sizin kontrolünüz altında değildir. Acil bir durumda, beden sizin bu durumla baş edebilmek için, kısa bir süre içerisinde kaslarınıza ve dikkatinizin her bir damlasına ihtiyaç duyacağınızı hesap eder, buna uygun ani tedbirleri alır (Herbert, 2007: 65). Bu tepkiler bizim milyonlarca yıllık evrimimizden getirdiğimiz özelliklerdir. İlk insanların hayatta kalması, limbik sistemin geliştirdiği stratejiler sayesinde mümkün olmuştur. Bu strateji ölümcül bir durumda vücudun donma tepkisini devreye sokmasıdır. Hayvanların birçoğunun harekete tepki verdiği dikkate alındığında bu tepki hiç de anlamsız değildir (Navarro, ,Karlins, 2008: 28). Eğer donmak yeterli değil ise aynı sistem kaçma ya da savaşma mesajını vermektedir.

Vaka İnceleme

Şirket çalışanı A için sabah iyi başlamamıştır. Kendi bölümünden başka bir bölümün yöneticisine bir rapor sunmakla görevlendirilmiştir. Bu yönetici,

asabiliği, kırılcılığı, ağız bozukluğu ile şirkette ünlenmiş, herkesin korktuğu biridir. A, yöneticinin odasına daha önce bir kez daha gitmiş ve hiç de olumlu sinyaller almamıştır. Yöneticinin kapısını çalar ve içeriye girer. Yönetici her zamanki asık yüzü ile masasında oturmaktadır. A raporu verir. Yönetici, hiç kendisinden beklenmeyecek bir biçimde A'ya oturmasını söyler ve raporu okumaya başlar. A masanın yanındaki sandalyeye ilişir ve düşüncelere dalar. Birkaç dakika sonra kendisine geldiğinde, kendi kendini gözlemlemeye başlar ve çok şaşırır. Çünkü böyle bir amacı olmamasına karşın vücudu donmuştur. Elleri dizlerinin üzerindedir, önüne bakmaktadır ve gözlerini dahi hareket ettirmemektedir. Başını ve gövdesini biraz öne eğmek suretiyle hedef küçültmüştür. Bunun nedenini düşündüğünde, yapacağı gereksiz hareketlerin, yöneticinin dikkatini çekeceği ve ters tepki verebileceğinden duyduğu endişe olduğunu fark eder.

Yukarıdaki vaka incelendiğinde, son derece ilkel olan “don, kaç ya da savaş” tepkisinin, yalnızca vahşi doğada ya da gelişmemiş insan topluluklarında değil, modern dünyada da form değiştirmek suretiyle yer bulduğu anlaşılmaktadır. Tarih öncesi çağlarda hayatta kalma mekanizması, modern dünyada işten atılmama, gururunu çiğnetmeme şeklinde gözlenmektedir.

Colombia ve Virginia Tech okullarında yaşanan silahlı saldırılarda, birçok öğrencinin katilin yarattığı ölümcül tehlike karşısında donma tepkisini gösterdiği saptanmıştır. Donup kalarak ve “ölüyü oynayarak”, katile ancak, birkaç metre mesafede olan birçok öğrenci hayatta kalmayı başarmıştır. Hareketlerinizi dondurmak sizi neredeyse görünmez kılar-bu her askerin, özel harekâtçının bildiği bir gerçektir (Navarro, Karlins, 2008: 30).

Yalan söyleyen insanlar hareketlerini kısıtlar, bacaklarını güvenli bir pozisyonda sabitler ve öyle kalır. Şüpheli ifadelerinde yalanlar, artan duraksamalar, daha az göz kırpması ve erkeklerde daha az el ve parmak hareketleri ile gözlenir (Vrij, vd., 2006: 142). Çocukların da, büyükler gibi çekindikleri-korktukları durumlarda donma tepkisi geliştirdiklerini gözlenmiştir. Küçük çocuklar, büyükler kendilerine kızdıklarında ya da azarladıklarında hareketsiz kalmaya ve kollarını bedenlerinden uzak tutmamaya çalışırlar. Hareketsiz olan küçüktür, hasmına

zararsız görünür. Dikkat çekmez. Askerlere gece arazide ilerlerken, bir ses duyduklarında hemen çömelmeleri, hareketsiz kalmaları eşdeyişle donmaları ve sesin kaynağını tespit etmeye çalışmaları öğretilir. Korku filmi izleyen insanlarda hareketsizlik gözlenir.

Donma tepkisi, tehlikeyi bertaraf etmekte yetersiz kalırsa, vücudun vereceği bir diğer tepki kaçmaktır (Navarro, Karlins, 2008: 34). Kaçmaktaki amaç, tehlikenin kaynağından uzaklaşmaktır. Tepkinin kelime anlamı zaten çok açıktır ancak, sözsüz iletişim mesajları anlamında çok ilginç açılımları vardır. İnsanlar hoşlandıkları şeylere yaklaşırlar, hoşlanmadıkları şeylerden kaçınırlar (Mehrabian, 1981: 22).

Neticede bu tepkilerin ortaya çıkardığı hareketlerin birçoğu evrenseldir. Limbik beynimiz duygularımızın da kaynağıdır ve bedenimiz bu duyguların doğrultusunda korkularımızı, hislerimizi, arzularımızı hatta niyetlerimizi yansıtır. Kültür, bu tip limbik davranışları etkilese de, kayda değer bir biçimde değiştiremez (Navarro: 2011). Bu nedenle; duyguların istem dışı yüz ifadeleri evrimin ürünüdür ve birçok insan ifadesi diğer primatların da yüzlerinde görülmektedir. Duyguların bazı yüz ifadeleri- en azından mutluluk, korku, öfke, tiksinti, üzüntü gerginlik (stres) ve muhtemel bazı ifadeler- evrenseldir, yaş, cinsiyet, ırk ya da kültür ayrımı olmaksızın aynıdır (Ekman, 1991: 16).

Evrensel hareketler ve ifadelerle ilgili en kapsamlı araştırmaları yürüten bilim insanlarından birisi Irenaus Eibl-Eibesfeldt'tir. Çalışmaları neticesinde insanlarda ve bazı primatlarda ortak birçok ifade ve hareket tespit etmekle birlikte, en evrensel hareketin kaş kaldırarak selamlama hareketi olduğunu tespit etmiştir (Eibl-Eibesfeldt, 1971: 15).

3.1 Sözsüz İletişime Etki Eden Faktörler

3.1.1 Çevresel faktörler

Kişinin çevresindeki nesnelere yerleşiminden, mimari unsurlara kadar uzanan geniş bir alanı içerir. İletişimin gerçekleştiği çevre bu etkileşime çok güçlü bir şekilde etki edebilir. Işıklandırma, renk, mobilya ve mimari ne söylendiğine ve

ne sıklıkla söylendiğine etki eder ve bazen başkalarından geri dönüşü sağlıklı bir şekilde alabilmek için bu unsurların yerleşimini bilinçli olarak yaparız (Knapp ve Hall, 2006: 103). Çevre, hem canlı hem de cansız unsurları içerir, bu nedenle konuya her iki boyutundan da bakmak gerekir.

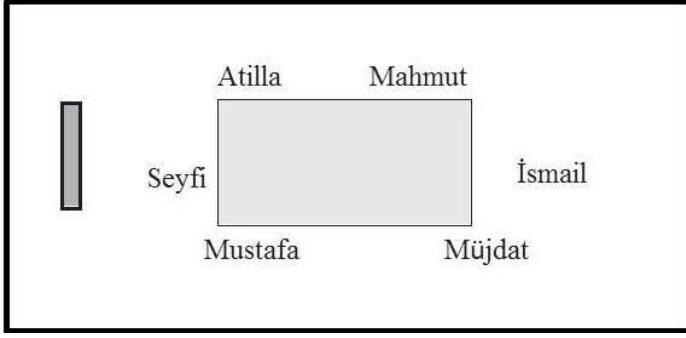
Hall (1963; 1969) kişisel mekânı bir iletişim formu olarak tanımlamış ve ilişkinin niteliğini ve niceliğini kişilerarası mesafenin belirlediğini savunmuştur (Bell, Fisher, Loomis, 1978; Morval 1985'den aktaran Göregenli, 2010).

Her ne kadar sözsüz iletişim araştırmalarında çoğunlukla vurgu iletişim kuran insanların fiziksel görünüşleri ve davranışları üzerinde olsa da, insan etkileşiminde insan dışı faktörlerin etkisi de göz ardı edilmemelidir. İnsanlar çevrelerini iletişimsel hedeflerini gerçekleştirmek adına değiştirmekte, çevre kişilerin moral durumuna, kelime seçimine ve davranışlarına etki etmektedir (Knapp ve Hall, 2009: 7). Kişiler, buldukları ortama göre davranışlarını ayarlamak zorunda hissederler.

Oda, salon, büro gibi kelimeler, bir mekânın kullanılma işlevlerini belirtir. İçinde bulunan mekânın fiziksel özellikleri, aydınlatılma durumu, sıcaklığı, tenhaliği, sessizliği, mütevaziliği ya da görkemi iletişimi etkiler. Ortamda bulunan herkes bu etkinin altındadır ancak, bazıları farkında olur, bazıları olmaz (Cüceloğlu, 1995: 61).

Günümüzde ofis düzenleri, toplantı masaları, oturulan yer ve bölgeler iş yaşamında ufak tefek savaşların yaşandığı, şirketin gidişini etkileyebilen, kişisel etkinlik derecenizi belirleyen taktikler sağlar hale dönüşmüş durumda. Profesyoneller bunları bilinçli bir titizlikle, liderliklerini pekiştirecek, müzakerelerden başarılı çıkmalarını sağlayacak şekilde kullanıyorlar (İzgören, 1998: 127).

Görüşme yapılan masalarda kişilerin oturma pozisyonlarının kişilere liderlik statüsü sağladığı, bilinmektedir. İzgören'e göre (1998: 129), Şekil 2'deki kişilerden İsmail muhtemelen lider pozisyonundadır.

Şekil 2. Oturma pozisyonları ve liderlik.

Kaynak: İzgören, 1998: 129.

Benzer şekilde, oturma pozisyonlarının, kişilerarası iletişimi nasıl etkileyebileceği Knapp ve Hall tarafından incelenmiştir (2009). Şekil 3’de, A kişisine göre diğer kişilerin alacağı pozisyonlar ve iletişime etkileri aşağıdaki şekildedir (Pease, 1981: 125):

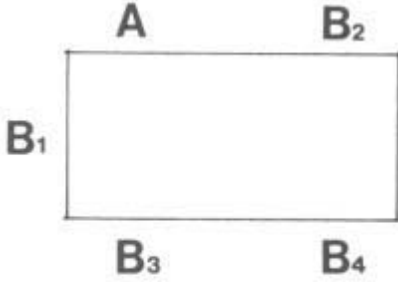

Figure 150 Basic seating positions

Şekil 3. Temel oturma pozisyonları.

Kaynak: Pease, 1981: 124

Köşe Pozisyon (B1): Yakın arkadaşları, günlük sohbetlerinde kullandıkları türden bir oturma pozisyonudur. Kişilere sınırsız göz kontağı ve jestler kullanma ile karşısındakinin jestlerini gözlemleyebilme fırsatı verir. Bir sunum yapmak için idealdir.

Katılımcı Pozisyon (B2): Kişilere aynı safta oldukları izlenimini verir.

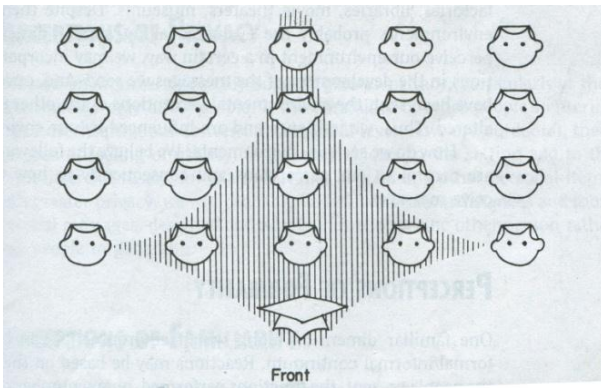
Rekabet Pozisyonu (B3): Masada bir kişinin karşısında oturmak, rekabet hissi yaratabilir. Masanın ciddi bir bariyer olduğu da hesaba katılırsa, bu durumda karşılıklı olarak kişiler iletişimde katı ve inatçı bir tutum alabilirler.

Bağımsız Pozisyon (B4): Genel olarak, kamuya açık kütüphane lokanta gibi bir ortamda, birbirleriyle etkileşime girmek istemeyen kişilerin tercih edecekleri bir pozisyonudur. Kaliteli bir iletişim kurmak pek mümkün değildir. Önemli bir iş görüşmesinde kaçınılması gereken bir pozisyonudur.

3.1.1. Dershane yerleşiminin iletişime etkisi

Dershane çevresinin öğrenci ve öğretmen davranışlarına olan etkisi, Sommer (1967, 1969, 1974'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 103) inceleyinceye kadar görece gizli kalmıştır. Uzun yıllar, çok çeşitli derslik üzerinde yürüttüğü çalışmalar sonucunda aşağıdaki yargılara ulaşmıştır:

1. Öğretmenler göz kontağında olan öğrenciler derse daha fazla katılmışlardır.
2. Sınıfın merkezi kısımlarında daha fazla katılım sağlanmıştır.
3. Ön sıralardan geriye doğru katılım azalsa da ilgili öğrenciler uzaktaki sıralara oturdukça bu durum değişmektedir.
4. Sınıf büyüdükçe katılım azalmaktadır (Şekil 4).

Şekil:4 Dershane yerleşiminin iletişime etkisi

Kaynak: Knapp ve Hall, 1997: 117.

3.1.2 Çevre algımız

Çevremizdeki şeyler sınırsızdır. Eşyalar, ofisler, binalar ve daha birçok yapı ve olgu sayılabilir. Bu çeşitliliğe rağmen çevresel faktörler benzer boyutlar altında değerlendirilebilir. Bu şekilde, çevreye verdiğimiz mesajları daha belirgin ve bilinçli bir şekilde iletebiliriz. Knapp ve Hall'a göre (2006: 105), aşağıdaki altı boyut çevresel algımızın merkezindedir:

3.1.2.1 Resmîyet algıları

Çevre öğeleri resmi ya da teklifsiz olarak değerlendirilebilir. Bir ofis fazlasıyla resmi bir yer olabilirken, kuruluş yıldönümü partisi son derece rahat bir ortamda gerçekleşebilir. Akıldan çıkartılmaması gereken nokta, resmîyetin artışı ile iletişim davranışının daha rahatsız, yapay, tereddütlü ve şekilci olacağıdır.

3.1.2.2 Sıcaklık algıları

Psikolojik olarak sıcak hissettiğimiz yerler, bizlerin orada daha fazla kalmasına, rahatlamasına ve daha rahat hissetmesine sebep olur. Bu sıcaklık bina yapısı, ışık, duvar boyası ya da kâğıdı, halı kaplı olması, mobilyaların döşemesi, koltukların yumuşaklığı gibi birçok etmenlerin biraraya gelmesinden oluşur. Gece kulüpleri, pavyonlar, akşam yemeği yenen restoranlar insanların uzun süre kalmasını sağlayacak şekilde loş ve sıcak döşenmiştir. Oysa fast food restoran zincirleri insanları çekecek kadar sıcak ancak, uzun süre kalmalarını engelleyecek kadar soğuk yerlerdir.

3.1.2.3 Mahremiyet algıları

Kapalı çevreler daha fazla mahremiyet hissi uyandırır, özellikle az sayıda kişi olduğu takdirde bu his artar (Knapp ve Hall, 2006:106). Loş ışık ve dekor da mahremiyet hissini artırır. Bu tür yerlerde kişiler kendilerini daha rahat hissederler.

3.1.2.4 Aşinalık algıları

Yeni bir kişiyle tanıştığımızda ya da aşına olmadığımız bir çevreye girdiğimizde çoğunlukla tedirgin ve dikkatli davranırız. Örneğin, bir restorana ya da bara ilk

defa girdiğimizde fark ettirmeden etrafımızı süzer ve ortamı tanımaya çalışırız. Yeni bir mekânın bizim henüz bilmediğimiz birçok ritüeli vardır, bu nedenle hızlı hareket etmemeye çalışırız. Bize tanıdık gelen yerlerde kendimizi çok daha rahat hissederiz, bu nedenle bu tür yerlere gitmeyi tercih ederiz.

3.1.2.5 Uzaklık algıları

Uzaklık-yakınlık algıları duruma ve kişilere göre çok fazla değişiklik gösterebilir. Örneğin insanların çok fazla yürümek zorunda kaldığı kırsal bölgelerde yaşayan kişiler için bir yerin yakınlığı, her yere toplu taşıma ile giden büyükşehir insanları ile aynı olmayabilir. Bazen sevdiğiniz bir kişi ile yan yana otururken aslında aranızda çok uzun mesafeler olabilir. Alan daraldıkça (asansör, bekleme odası vs. gibi) tanımadığımız kişilerle aramıza daha fazla mesafe koymaya çalışırız.

3.1.2.6 Zaman algıları

İnsanlar uzayda olduğu kadar zamanda da yaşar (Rappaport, 1982: 179). Çevre de zamana bağlıdır ve zamanın organizasyonu insan davranışına da etki eder. Zaman iletişimsel çevrenin bir parçasıdır (Knapp ve Hall, 2006:108). Başlangıçta zaman gibi elle tutulamayan bir kavramın masa, duvar, sandalye, hava durumu gibi şeylerle aynı grupta değerlendirilmesi garip gelse de, zamana çoğunlukla dokunulabilir bir şey muamelesi yapılır. Zaman bölünür, beklenir, tasarruf edilir, vs. Dahası eşyalara çoğunlukla zamansal nitelikler ekleriz, ebediyen orada duruyormuş gibi bir sandalye örneğin.

İnsanların buldukları ortama ve kişilere göre zaman algıları değişiklik gösterir. Okulu sevmeyen bir genç için ders saatleri çok uzunmuş gibi gelirken, aynı genç eğer sevdiği arkadaşları ile birlikte örneğin maç izliyorsa zaman “su gibi akıp gidebilir”. Çalışırken zaman daha hızlı geçerken tatil günleri çok daha yavaş ilerleyebilir. Oysaki zaman hiçbir şekilde değişmez, fark yalnızca bizim algılamamızla ilişkilidir.

İnsanların zaman algısı, kültürlere göre de değişiklik gösterir. Her kültürün değişik yaşam tarzı ve ritmi vardır. Bunların uyumsuzluğu, sonuçta iletişimin tamamen olanaksız kılınmasına yol açabilir. Rapport (1982:180), bunu bir

örnekle pekiştirmiştir: İsviçreliler belirli bir zaman dilimini sessizlik ve uyku zamanı olarak değerlendirirken, Güneyli İtalyanlar aynı zaman dilimini gürültülü ve şamatayla geçirecekleri bir zaman dilimi olarak alırlar. Kaldı ki Türkiye'nin kuzeyinde yaşayan insanlar daha seri ve aceleci kişilikleri ve yaşam tarzlarıyla göze çarparken; ülkenin güneyindeki sıcak iklimin insanları çok daha yavaş ve hayatı ağırından alan insanlardır. Zamanı böylesine farklı algılayan iki kültür bu nedenle iletişimde de ciddi problemler yaşayacaklardır.

3.2 Kişisel Alan Faktörü

İnsanlar, gözle görünmese de belirli bir olgunluğa eriştikten sonra herkesin farkında olduğu, hayali bir balonun içerisinde hareket ederler. Bu, insanların kişisel alanıdır. Kültürden kültüre farklılık gösterse de herkeste mevcuttur ve bu alan işgal edildiğinde esas olarak farkına varılır.

Alan kullanımı ile ilgili araştırmalar, öncelikle hayvanlar üzerinde yapılmıştır. Örneğin, Joe Calhun (1962'den aktaran Mehrabian 1981: 68) çalışmalarından birinde fareleri kullanmıştır. Bu deney için, birbiriyle bağlantılı dört bölgeye yoğun miktarda fare yerleştirmiştir. Aralarından bir tane erkek fare kısa sürede bölümlerden birine egemen olmuş ve diğer erkekleri bölümden kovmuştur. Dahası, bu bölüme yeniden girmelerini engellemek için bölümün girişinde uyumuştur. Deney sonucunda, o bölümde yaşayan dişi farelerin normal yaşantılarına devam ederlerken, diğer bölümlerdeki farelerde çok yoğun miktarda ölümler meydana geldiği görülmüştür. Ayrıca, diğer farelerde ciddi miktarda saldırganlık, kuyruk ısırma, kalıcı olmayan sosyal hiyerarşi, eşcinsellik ve yavrularla yeterince ilgilenmeme gibi normal dışı hareketler tespit edilmiştir. Burada, yoğunluk ve kalabalık kavramı gündeme gelmektedir. Yoğunluk birim alandaki kişi sayısına karşılık gekirken, kalabalık ise kişinin az ya da çok yoğun ortamda hissedebileceği bir duygudur (Knapp ve Hall, 2006: 144). Bir başka deyişle, kalabalık; çevrenin alan özellikleri doğrultusunda yaşanan olumsuz bir histir (Rüstemli, 1992: 51). Kalabalık hissimizi aşağıdaki faktörler belirler:

Çevresel faktörler; örneğin daraltılmış alan, istenmeyen gürültü, ihtiyaç duyulan şeylerin eksikliği ya da elde etme güçlüğü.

Kişisel faktörler; cinsiyet (erkekler yoğunluğun etkilerini kadınlara göre daha keskin hisseder), öz saygı eksikliği gibi kişisel karakteristikler.

Sosyal faktörler; aynı mahallede istenmeyen sosyal karşılaşmaların sıklığı ve bunu değiştirememek, aşına olunmayan kişilerle düşman kişilerle istemsiz karşılaşma sıklığı.

Hedefe yönelik faktörler; arzulanan bir şeyi yerine getirememek gibi (Rüstemli, 1992: 51).

Sonuçta bilinmesi gereken, kişinin fiziksel ve sosyal çevresi üzerindeki kontrolünün azaldığını hissettiğinde, kalabalık hissi artış göstereceğidir.

Bezer şekilde hayvanlardaki alan kavramı günlük hayatta da gözlenebilir. Parklarda her ağacın altına idrar bırakan köpekler ya da her yere sürtünerek koku bırakan kediler aslında kendi alanlarını işaretlemektedirler (İzgören, 1998: 37).

İnsanlardaki alan kavramının kurucusu ise, Antropolog Edward T. Hall olmuştur. Hall, bir antropolog olarak yaptığı çalışmalarda (Hall, 1959, 1963, 1964, 1966'dan aktaran Mehrabian, 2007: 18) karakteristik alan ilişkisini açıklamak için "proxemic" kavramını kullanmıştır. Proxemic, İngilizce "proximity-yakınlık" kelimesinden türetilmiştir (Schober, 1996: 88).

Hall'in proksemi kavramı (1963, 1966), mekânsal davranış araştırmalarının temel kavramlarından biridir. Hall'in (1974) kullandığı bu kavram, genel olarak sosyal etkileşimlerin, insanların arasındaki mesafe tarafından belirlendiğini vurgular. Kim olduğunuz değil, nerede -ne kadar uzakta, ne mesafede- olduğunuz, sizi nasıl algıladığımı belirleyecektir. Önemli olan kendiliğinden uzaklık değil, kavrama anlam veren, şu veya bu uzaklıkta algılanabilen kültürel uyarılardır. Mesafe yakınlaştıkça algılanan uyarılar ve yakın ilişki, buna bağlı olarak da olumlu değerlendirme artar. Hall, mesafeyi bir iletişim aracı olarak görür; insanların çeşitli çevrelerde ve çeşitli

insan ilişkilerinde duygusal durumlarıyla ilişkili olarak farklı mesafeler kullandıklarını vurgular (Göregenli, 2010: 100).

İnsan yoğunluğu arttıkça, bölgesel haklar yüksek statülü insanların önemli bir ayrıcalığı haline gelir (Mehrabian 1981: 67). İşyerlerinde tepe yöneticiler en büyük odalara sahiptir. Yönetici odaları diğer çalışanların üzerindedir. Bir bankayı ele alalım. Kapıdaki güvenlikçi ile hiçbir engel olmadan yüz yüze iletişime geçilebilir. Ön bankoda çalışanlarla bizi ayıran yalnızca ahşap bir banko genişliği kadardır. Müdür yardımcısı için bankoyu da aşyp gerideki masasına gitmek gerekir. Müdürü görmek ise başlı başına iştir. Çoğunlukla üst kata çıkıp geniş odasına girmek gerekir. Eğer bankanın genel müdüründen bahsediyorsak ona ulaşmanın yolu özel sekreterlerin ve kalem müdürlerinin de odalarını aşmayı gerektirir. Hayvanlar üzerinde yapılan gözlemler de benzer sonuçlara varmıştır. Statüsü yüksek olan hayvanlar statüsü düşük olan hayvanlara göre gün boyu daha fazla bölgeyi gezmektedirler (Calhoun, 1962'den aktaran Mehrabian 1981:67). Hall, baskın hayvanların hiyerarşide daha düşük pozisyonda bulunan hayvanlara göre daha fazla kişisel alan işgal ettiğini bildirmektedir (Hall, 1966'dan aktaran Mehrabian 1981: 67).

3.2.1 Kişisel alan mesafeleri

Altman (1975'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 139) üç tür alan belirlemiştir: (1) birincil, (2) ikincil, (3) ortak alan. Anahtar ayırım alan sahibinin hissettiği ya da izin verdiği mesafedir. Birincil alanlar, sahibine kesin olarak ait olan alanlardır. Bu alanı kişi, çok sıkı bir şekilde korur ve işgale izin vermez. Bu alan, diğerleri gibi sabit ya da görülebilir değildir ancak,, sahiplik derecesi çok yüksektir, alana giriş çok sınırlıdır ve istenmeyen ziyaretçilere karşı tepki çok sert olabilir.

Evler ve yatak odaları sıklıkla birincil alana girer. İkincil alanlar, kişinin hayatının merkezinde değildir ve kendisine özel olamaz. Örneğin okunan bir dergi, bir TV, eve yakın bir bar bunlara örnek olarak verilebilir. Ortak alan ise, herkesin izinsiz kullanabildiği, parklar, sahiller, caddeler, toplu taşıma araçlarının koltukları vb. sayılabilir.

Edward T. Hall ise alanları dört mesafede incelemiştir:

- Çok yakın mesafe: Yakın safha 0-15 cm, Uzak safha: 14-40 cm. İnsanların en mahrem alanıdır ve yalnızca en yakınlarındaki kişilerin (eş, ebeveyn, çocuklar, sevgili gibi) girmesine müsaade edilen alandır. Tam anlamıyla kişisel mesafedir.
- Kişisel mesafe: Yakın safha: 45-75 cm, Uzak safha: 75-120 cm. Bu alana kişi gün boyu iletişim kurduğu çalışma arkadaşlarının ya da yakın arkadaşlarının girmesine müsaade eder.
- Sosyal mesafe: Yakın safha: 1.20-2.00 m, Uzak safha:2.00-3.50 m. Bu alan gün boyu iletişim kurulan diğer insanları içerir. Örneğin eve gelen tamirci, işyerine gelen müşteri, bilet aldığımız gişe görevlisi, ders aldığımız öğretmenin bu alana girmesine izin veririz.
- Kamuoyu mesafesi: Yakın mesafe: 3.50-7.50 Uzak safha: 7.50 m'den fazla. Bu alan ise yaşadığımız yerde yaşayan diğer tüm insanları kapsar. Hall bu mesafeleri beyaz Amerikalı insanlar üzerinde yaptığı gözlemler sayesinde bulmuştur ve kültürden kültüre son derece değişiklik gösterebilir (Schober, 1996:88).

3.2.2 Kişisel alanın ihlal edilmesi

Kolluk görevlileri, ifade alma safhasında şüpheliye yakın durur ve neredeyse mahrem alanına girerler. Bu esnada şüpheli ile aralarında masa, sıra, banko gibi herhangi bir engelin bulunmamasına dikkat ederler. Bu hareketin sebebi, bu tarz bir yaklaşımda şüphelinin kendisini zayıf hissetmesi ve ifade alana psikolojik üstünlüğün geçmesi düşüncesidir. İnsanlar, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, alanlarının işgal edilmesine çok sert tepki gösterirler. Bahse konu kişisel alanlar oturduğu sıranın kendine ait kısmı, kişinin odası, şahsi eşyaları ya da şehir çetelerinin varsayılan bölgeleri olabilir.

Kişilerin mahrem alanına iki şekilde girilebilir: birincisi bu kişi yakın bir akraba veya arkadaş olabilir, ya da cinsel anlamda yakınlaşmak isteyen biri olabilir, ikincisi ise bu kişi düşmanca bir yaklaşım içerisinde bulunabilir. Kişisel ve sosyal alanlara yaklaşan yabancılara tahammül edebilirken mahrem alana

girişler kişilerin bedenlerinde fizyolojik değişiklikler yaratır. Kalp daha hızlı atar, adrenalin yükselir, beyne kan pompalanır ve kaslar muhtemel kaç ya da kavga et durumuna hazırlanır (Pease, 2004: 196).

İnsanların kişisel alanları azaldıkça stresleri artar. Ancak,, şehir hayatında ister istemez ortak paylaşılan birçok alanda hayali kişisel alan balonumuz ihlal edilir. Bu ihlaller geçici süreli oldukları için insanlar meydana gelen stresle başa çıkmanın bir yolunu bulmuşlardır. Asansörler buna örnek olarak gösterilebilir. Asansöre binen kişilerin kendilerini uymak zorunda hissettikleri birtakım yazılı olmayan kurallar vardır.

1. Tanıdığınız kişiler de dahil olmak üzere kimse konuşmaz.
2. Diğerleri ile göz kontağı kurmaktan kaçınılır.
3. Hiçbir duygunun okunamadığı "poker yüzü" takınılır.
4. Elde gazete ya da kitap varsa zihnini tamamen okumaya vermiş gibi davranılır.
5. Çok kalabalıkta hiçbir beden hareketi yapılmaz.
6. Gözler sürekli kat numaralarının değişiminde olur. (Pease, 2004:197).

Alan incelemesi (proximity) son derece ilginçtir ve iletişimin büyüğü bir alanıdır. İnsanlar, içinde buldukları alanı gelişigüzel kullanmazlar (Cüceloğlu, 199:36). Tanıdıklarının olmadığı, sinema, konferans salonu gibi ortamlarda yer bulup oturmanın belli kuralları vardır. Yer müsait olduğu müddetçe sıranın boş olan kısmının tam ortasındaki koltuğa oturulur. Eğer sıranın sonundaki kişiden bundan daha uzun bir mesafede oturulursa, o kişi kendini hakarete uğramış hisseder, daha yakın oturulursa kişi çok yakından taciz edildiğini hissedebilir. (Pease, 2004:200).

3.2.3 Kişisel alana tecavüz türleri

Alan anlayışı kişinin kendisine bir kara parçası belirlemenin ötesine geçer. İnsanlar, sıralar, sandalyeler, izinsiz girilemeyen odalar hatta masadaki özel oturma yerleri gibi birçok alanı sahiplenirler (Mehrabian 1981: 68).

Lyman ve Scott'a göre üç tür bölgesel işgal söz konusudur:

1. İhlal başkasının bölgesini izinsiz kullanmayı kapsar. Bu ihlal gözlerle (kamuya açık bir lokantada birisine dik dik bakmak), sesle (birisinin yanında cep telefonu ile bağırarak konuşmak ya da dershanenin yanındaki gürültülü inşaat), ya da bedenle (metroda iki koltuğa birden tek başına oturmak) olabilir.

2. İşgal daha kuşatıcı ve kalıcıdır. Bir başkasının bölgesini ele geçirme amaçlıdır. Bir ülkenin silahla başka bir ülkeyi işgal etmesi ya da evin erkeğinin çalışma odasını, evin hanımının dikiş odasına çevirmesi örnek olarak verilebilir.

3. Kirlenme, bir başkasının bölgesini varlığıyla değil geride bıraktıkları ile pisletmektir, örneğin bir otel odasına yerleştiğimizde, bizden önce kalan şahsın kullandığı tuvalet kâğıdı artıklarını görmek istemeyiz. Keza lokantada kullandığımız çatal/bıçak takımlarında yemek artıkları olması kullanıcıyı rahatsız eder. (Lyman ve Scott, 1967'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:140).

Bölge tecavüzleri her zaman aynı savunma tepkisi ile karşılanmaz. Bölgesel tecavüze karşı tepkilerin yoğunluğu bir dizi faktöre göre değişiklik gösterir.

1. Alanı kim ihlal etti? İhlal eden insanlara karşı tepkilerimiz, arkadaş-yabancı, kadın-erkek, yaşıt-büyük ya da küçük, yüksek statülü-düşük statülü olmalarına göre değişiklik gösterir.

2. Alanımızı neden ihlal etti? İhlal edenin "yaptığının farkında" olduğunu hissettiğimizde vereceğimiz sert tepki, alanımızı "mecburen" işgal ettiğini hissettiğimizde aynı sertlikte olmayacaktır.

3. Ne tür bir alan ihlal edildi? Öncelikli alanımızda yapılan bir ihlali, kamuya açık alanda yapılan bir ihlalden daha ciddiye alabiliriz.

4. İhlal ne şekilde yapıldı? Beden temasının meydana geldiği bir ihlale, bahçemizden gelip geçen bir şahsa verdiğimiz tepkiden daha fazla tepki gösterebiliriz.

5. İhlal ne kadar sürdü? Gelip geçici bir ihlalse tepkimiz çok sert olmayabilir.

6. İleride başka ihlaller bekliyor muyuz? Eğer öyleyse ilk ihlaller daha fazla tepki görür (Knapp ve Hall, 2006:140).

Eğer alan işgaline karşı önleme tedbirleri işe yaramazsa insanlar nasıl tepki verir. Yüz yüze karşılaşmalarda insanlar bize yaklaşırlarsa fizyolojik olarak geriliriz ve kalp atışlarımız artar (Finando, 1993; McBride, King ve James, 1965'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:141). Bir kere gerginlik ortaya çıktığında durumumuzu "pozitif (hoşlanma, sevme, rahatlama) veya "negatif (hoşlanmama, utanma, stres, kaygı) olarak nitelendirmemiz gerekir. Patterson'a göre (1976'dan aktaran Knapp ve Hall, 2006:142) eğer negatif olarak nitelendirilirse durumu telafi etmek için önlemler alırız. Eğer kişi başkasının varlığından dolayı gerilir ve bunu istenmeyen bir davranış olarak görürse, iletişime geçenler arasındaki "uygun" mesafeyi korumak için başka bir yere bakma, konuyu daha az kişisel bir alana çekme, ihlale karşı önlem almak için kolları kavuşturma, beden parçalarını kapatma, boynunu ovma gibi birtakım davranışların gerçekleşmesini öngörebiliriz. (Knapp ve Hall, 2006:142)

Bir üniversitede, kütüphanede oturan kadınların yerinin işgal edilmesi ile ilgili iki yıllık bir araştırma yürütülmüştür (Sommer, 1969'dan aktaran Knapp ve Hall, 2006:142). Araştırma sonucunda kadınların en seri tepki vererek bölgeyi terk ettikleri hareket, kadınların sandalyelerinin yanına yaklaşık 30 cm mesafeye sandalye konularak oturulduğunda ortaya çıkmıştır. Hall ise (1984'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:142) erkeklerin karşı yönden, kadınların ise yan taraftan yapılan ihlallere karşı daha fazla tepki gösterdiklerini tespit etmiştir.

3.2.4 Yoğunlukla başa çıkabilmek

Şehir insanları, yaşadıkları yer itibarıyla çok fazla bilgi, insan, eşya, problem ve daha birçok şeyin fazlalığı ile karşı karşıyadır. Bununla başa çıkabilmek için, aşağıda belirtilen bazı davranış kalıpları kendiliğinden gelişmiştir:

1. Her bir girdi ile daha az zaman geçirmek, örneğin karşılaşılan insanlarla daha kısa süreli konuşmak.
2. Önceliği düşük girdileri göz ardı etmek, örneğin yolun kenarındaki sarhoşu görmezden gelmek ya da trende her gün karşılaşılan yolcularla konuşmamak.
3. Bazı işlerin sorumluluğunu başkasına devretmek, örneğin yolculuk esnasında yapılması gereken değişiklikleri otobüs şoförüne bırakmak.
4. Bazı girdileri engellemek, örneğin apartmanı koruması için güvenlik görevlisi bulundurmak (Knapp ve Hall, 2006:146).

3.2.5. Konuşma mesafelerine etki eden faktörler

Günlük hayatta iyi bir gözlemci olunursa, kişilerarası konuşma mesafelerinin çok fazla farklılık gösterdiği görülür. Dikkatle incelediğimizde, ebeveyn-çocukları, eşler ya da sevgililer, patron-çalışan, polis-şüpheli, satıcı-müşteri, masör-masaj yaptıran, doktor-hasta gibi sayıları çok fazla arttırabilecek çeşitlilikte etkileşime geçen insan çifti ya da grubunun birbiriyle mesafesi asla aynı değildir. Mesafenin bizzat kendisi çok ciddi bir mesaj niteliği taşır. Dilimize yerleşmiş "mesafeli davranmak", "mesafe bırakmak" gibi deyimler vardır. Her zaman çok samimi olduğunuz iş arkadaşınız o gün bir miktar mesafeli davranıyor, sizden uzak durmaya çalışıyor, eğer buna imkân yoksa başını başka yöne çeviriyorsa bir problem olduğunu anlar ve sorunun ne olduğunu sorarsınız. Oysaki tek kelime bile etmemiştir. Sözsüz iletişim işaretlerini okumada "normalden farklı davranış" prensibinden hareketle her zamanki iletişim mesafesinde olmadığını hissetmiş ve mesajı algılamışsınızdır. Konuşma mesafesinin ihlali bir çeşit kişisel alan ihlalidir ve insanlarda stres seviyesini çok ciddi biçimde arttırabilir. Hall (1966'dan aktaran Mehrabian, 2007:18) konuşma mesafesini ihlal eden

kaynağın, alıcıda son derece olumsuz hisler ortaya çıkaracağını belirtmiştir. Bu görüşü destekleyecek tarzda Garfinkel (1964'den aktaran Mehrabian, 2007:18), izin verilen ve yazılı olmayan iletişim mesafesini ihlal eden kaynağın alıcıda şaşkınlık yaratarak utandıracağı, devamında alıcının kaynaktan kaçınacağını tespit etmiştir.

Yakınlık ve hoşlanma ilişkisini Mehrabian (1967'den aktaran Mehrabian, 2007:18) ve Mehrabian ile Wiener (1968'den aktaran Mehrabian, 2007:18) yakınlık hipotezi ile formüle etmişlerdir: Kaynağın alıcıya olan yakınlığının artışı alıcıdan hoşlanması ile orantılıdır ve alıcı buradan hareketle kaynağın kendisinden hoşlandığı sonucunu çıkarabilir.

James (1932'den aktaran Mehrabian, 2007:19)'in yaklaşma ve kaçınma kategorileri, beden duruşunun ileri ve geriye doğru duruşu ile ilişkilidir. Kendisinin bulgularına göre öne eğilmiş bir beden duruşu büyük miktarda hoşlanmayı gösterirken, geriye doğru yaslanma olumsuz bir tutuma işaret etmektedir.

Yukarıda bahsedilen konularda bir çözümlene yapabilmek amacıyla, mesafeye etki eden faktörler Sommer (2002'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:149) tarafından şu şekilde kategorize edilmiştir:

1. Cinsiyet,
2. Yaş,
3. Kültürel ve etnik zemini,
4. Konuşmanın konusu,
5. Etkileşim ortamı,
6. Fiziksel özellikler,
7. Tutumlar ve duygusal yönelim,
8. Kişilerarası ilişkilerin özellikleri,

9. Kişilik Özellikleri.

Bu özelliklerden bazıları aşağıda incelenecektir.

3.2.5.1. Cinsiyet faktörü

Kişilerarası mesafede cinsiyet faktörü yıllardır çok sayıda araştırmacı tarafından incelenmiş ve üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Hall (1984'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:149) bu araştırmaları özetleyen bir çalışma yapmıştır. Buna göre genel olarak kadınlar (cinsiyet fark etmeksizin) erkeklerden daha yakın iletişim mesafesi belirler. Benzer çalışmalar, her iki cinsiyetin de kadınlara daha fazla yaklaşma eğiliminde olduklarını göstermiştir.

Kadınların neden daha yakın iletişim mesafelerini tercih ettikleri bazı araştırmalarda incelenmiştir. Atsuko'nun (2003) "baskı hipotezi"ne göre yaptığı araştırmada, düşük sosyal statülü kişilere daha az alan uygun görüldüğünden kadınların bu nedenle daha yakın mesafede iletişim kurduğu ileri sürülmüş ancak, bu hipoteze yeterli delil bulamamıştır. Buna karşın, başka bir düşünce kadınların sosyal olarak erkeklere göre daha uyumlu olduklarından, sıcaklık, güven ve arkadaşlığı gösterecek tarzda daha yakın iletişim mesafesi tercih ettikleri yönündedir. Eagly (1987'den aktaran Knapp ve Hall; 2006:150) bu sosyal rol teorisinden hareketle, kadınların daha uyumlu ve sosyal oldukları ve bu sosyal role uygun mesafeler tercih ettiğini belirtmiştir.

Baxter (1970'den aktaran Mehrabian, 2007: 20) cinsiyete göre eşleştirmeler arasında, kadın-erkek çiftlerinin birbirlerine en yakın mesafede durdukları, arkalarından kadın-kadın çiftlerinin geldikleri tespit etmiştir. Tespitlerine göre eşleştirmeler arasında birbirlerine en uzak olan çiftlerin erkek-erkek şeklinde olduğu görülmektedir.

Mehrabian ve Friar (1969'dan aktaran Mehrabian, 2007: 28) da, benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yaptıkları çalışma sonucunda kadınların genellikle erkeklerden daha yakın bir pozisyonda iletişim kurmaktan hoşlandığını tespit ederken, eğer kaynak kişi alıcıdan düşük statüde ise alıcının cinsiyetinin önemli bir fark oluşturmadığını tespit etmişlerdir. Farklı cinsiyetlerdeki çiftlerin aynı

cinsiyetteki çiftlere göre daha rahat oldukları da yine elde edilen tespitler arasındadır.

Bu anlamda kültürel farklılıkları da kesinlikle göz ardı etmemek gerekir. Örneğin ülkemizde, özellikle küçük şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşayan kadınlar yukarıdaki araştırmaların aksine, erkeklerden mümkün mertebe ayrı durmak eğilimindedir. Benim görev yaptığım kırsal bölgelerdeki gözlemlerime göre, kadınlar yakınlaşmak bir yana, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere bazı yerlerde, erkeklerin yoldan geçtiğini gördüklerinde sırtlarını dönerek yere çömelmektedirler. İletişim mesafesini açarken bir üst mertebesi de sayılabilecek sırtını dönmek bu konuda ilginç bir örnek sayılabilir.

3.2.5.2. Yaş Faktörü

İnsanların yaşlıları ile daha rahat olacakları ve daha yakın iletişim mesafeleri tercih edecekleri bir ön kabul olarak değerlendirilebilir. Çocuklar ilk yaşlarında iletişim mesafesi kavramının farkında değildirler. Yaş ilerledikçe ve sosyalleşme arttıkça, daha fazla kişi ile etkileşime geçecek ve bu anlamdaki mesafe yargısı yıllar geçtikçe gelişecektir. Altı yaş civarında yetişkinlerinkine benzer mesafe yargıları çocuklarda da gözlenmeye başlar (Aiello ve Aiello, 1974). Yedi yaşından itibaren de artık, mesafe konusundaki bilgisi diğer sözsüz iletişim dağarcığı ile birlikte yerini alır (Knapp ve Hall, 2006:147).

3.2.5.3. Kültürel ve etnik zemin faktörü

Mahrem mesafe kültürden kültüre, bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye çok değişiklik gösterir. Hall (1964, 1966'dan aktaran Mehrabian, 2007: 18) çalışmalarında, her kültürün ve/veya alt kültürün iki konuşmacı arasında izin verilen mesafeler hakkında kendi içinde gizli kuralları olduğunu belirtmiştir. Örneğin, İtalyanlar'ın da içerisinde bulunduğu Güney Avrupalılar'ın mahrem mesafesi 20 ila 25 cm.dir. Oysa Avustralyalılar'ın mahrem mesafesi 45 cm.dir. Avustralya'ya taşınan İtalyan bir çift, yeni tanıştıkları komşuları ile bir davete katılırlar. Ancak, mesafelerdeki bu farklılık nedeniyle İtalyan kadın orada bulunan erkeklere cinsel anlamda yakınlaşıyor muş gibi görünürken, eşi de

orada bulunan kadınlara yılışik bir tarzda hareket ediyormuş gibi görünür (Pease, 2004:201)

Hall'ın (1966'dan aktaran Mehrabian, 2007:18) gözlemlerine göre, Japonlar'da soylular, buldukları ortamın merkezinde, imparatora bağlılık ve samimiyeti gösterir tarzda daha yakın otururlar, imparatorun daha fazla sevdiği ve tercih ettiği soyluların merkeze daha yakın oturduklarını da eklemektedir.

Çocuklar daha bebeklik yıllarından itibaren farklı mesafe anlayışları öğrenirler. Japon anneler, Amerikalı annelerle karşılaştırıldığında bebekleri ile daha fazla zaman geçirirler. Japon ailelerde bebekler anne ve babalarıyla aynı odada uyur. Kenya'da ise bebekler annelerinin kollarında uyurlar (Caudil ve Weinstein, 1972'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 151).

Benzer şekilde Türk Kültürü'nde de bebekler ailelerine, özellikle annelerine çok yakın büyürler. Bebeklere ebeveynlerinin yatak odasında beşik kurulur ve bebek her ağladığında anne yanında olur. Buna karşın, doğdukları andan itibaren ayrı odalarda uyutulan Amerikan ailelerinin bebekleri ile karşılaştırıldığında, ilerleyen yaşlarında Türk çocuklarının ailelerine daha bağlı olmaları şaşırtıcı olmamalıdır.

Hall (1966'dan aktaran Knapp ve Hall, 2006:151), "temas" ve "temassız" terimlerini farklı kültürel gruplara üye insan davranışlarını ayırt edebilmek için kullanmıştır. Temassız kültürlerle karşılaştırdığında temas kültürüne üye insanların daha fazla yüz-yüze gelmeleri, daha yakın mesafeden etkileşime girmeleri, diğerine daha fazla dokunmaları, daha fazla karşısındakinin gözünün içine bakmaları, daha yüksek sesle konuşmaları beklenir. Yapılan bir araştırmada temas kültürleri olarak Araplar, Latin Amerikalılar ve Güney Avrupalılar (muhtemelen Türkler'in de aynı grupta sayılması gerekir); temassız kültürler olarak da Asyalılar, Hintliler ve Pakistanlılar, Kuzey Avrupalılar ve ABD'de yaşayan insanlar sayılmıştır (Watson, 1970'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:20).

Benzer şekilde Watson ve Graves (1966'dan aktaran Mehrabian, 2007: 20) sosyal etkileşim esnasında Arap öğrencilerin Kuzey Amerikalı öğrencilere göre daha yakın mesafeden iletişim kurduklarını tespit etmiştir. Willis (1966'dan

aktaran Mehrabian, 2007: 20) siyahi öğrencilerin beyazlara göre daha uzak mesafede durmayı tercih ettiğini belirtirken; Baxter (1970'den aktaran Mehrabian, 2007:20) Meksikalılar'ın birbirlerine en yakın mesafede oturdukları, arkalarından sırasıyla beyazların ve siyahilerin geldiğini ortaya koymuştur.

Genel itibariyle geniş alanlarda yaşayan kültüre üye insanlar daha geniş iletişim mesafesine ihtiyaç duyarlar (Pease, 2004:293). Bu bağlamda kırsal kesimde yaşayan insanların iletişim mesafesi şehirlerde yaşayanlara göre daha geniştir. Karadeniz Bölgesi'nde köyler çoğunlukla dağlık kesimlerde ve birbirlerinden hayli uzakta inşa edilmiştir. Oysa İç Anadolu'da ya da Güneydoğu Anadolu'da evler daha bitişik nizamdır. İhtimaldir ki bu sebeple Karadenizliler iletişime geçerken, el sıkışırken daha uzak durmayı tercih ederlerken diğer bölge insanları daha yakın durmayı tercih etmektedirler. Trakya bölgesinde göçmen (muhacir) köyleri ile yerli köyleri birarada görülebilir. Göçmen evlerinin neredeyse tamamı dışarıdan içerisi görünmeyecek tarzda yüksek bahçe duvarları ve bir o kadar heybetli bahçe kapıları ile çevriliyken, yerli köy evleri son derece alçak, daha ziyade hayvanların girişini engelleyecek tarzda bahçe duvarlarına sahiptir.

3.2.5.4. Konuşmanın konusu faktörü

İnsanlar Mehrabian'ın (1967'den aktaran Mehrabian, 2007: 18) “hoşlanılan şeye yaklaşılr, sevilmeyen şeyden uzak durulur” prensibinden hareketle, hoşlarına giden bir konu konuşulduğunda iletişim mesafesini kısaltırlarken, konu istenmeyen bir hal aldığıında uzaklaşmayı tercih ederler. Örneğin, bir baba çocuğuna kötü notlarının hesabını soruyorsa, çocuk mümkün olduğunca uzak durmaya çalışırken, hafta sonu onu götürmek istediği lunaparktan bahsederken babasına yakın durmaya çalışabilir.

Erickson (1970'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:152), mesafe değişikliklerinin diyaloga ilişkin başka hangi etmenlerle meydana geldiğini incelemiştir. Bu çalışma sonucunda mesafe değişikliklerinin (başlangıç, bitiş ve konu değişiklikleri gibi) bazı önemli konuşma parçalarından kaynaklanabileceği değerlendirilmiştir.

Mehrabian (1968'den aktaran Mehrabian, 2007: 29) çalışmasında, erkeklerin aşırı derecede hoşlanmadıkları birisiyle beraber olduklarında gergin bir beden pozisyonu aldıkları belirtilmiştir. Benzer şekilde tehdit eden kişinin gergin bir duruş alacağı, bu gerginliğin de mesafeyi arttıracacağı değerlendirilmektedir.

3.2.5.5. Etkileşim Ortamı Faktörü

Sosyal ortamın iletişim mesafesi belirlemede oldukça büyük bir önemi vardır. Ofiste gerçekleşen bir yılbaşı partisinde kendimizi rahat hissettiğimiz mesafe ile resmi bir iş yemeğinde belirleyeceğimiz mesafe farklı olacaktır. Ortam ışığı, ısı, gürültüsü ve alan genişliği iletişim mesafesini etkiler. Bazı yazarlara göre oda genişliği arttıkça insanlar birbirlerine daha yakın oturma eğilimindedir (Knapp ve Hall, 2006:153). Ortam resmi ya da yabancı ise insanların yabancılardan uzak durup tanıdıklarına yanaşması beklenir.

3.2.5.6. Fiziksel özellikler

Kişilerarası iletişim mesafesine kişilerin fiziksel özelliklerinin etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar son derece ilginçtir. Caplan ve Goldman (1981: 170-171), kişilerarası iletişim mesafesine boy uzunluğunun etkisini araştırmışlardır. Bu araştırma için, bir tren istasyonunun koridoru seçilmiştir. Koridorda ayakta dikilen bir uzun ve bir kısa kadın ve erkek araştırmacı çiftlerinin yanından geçen yolcular gözlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, gözlemlenen insanların uzun boylu insanlara nazaran kısa boylu insanların kişisel alanını işgal ederek yanlarından geçtiklerini göstermiştir. Bu sonuç uzun boylu kişilerin sosyal gücünün² daha fazla olduğunu, uzun boyun insanlar tarafından bir tehdit olarak algılandığını ve insanların bu potansiyel tehlikeyi, aralarındaki mesafeyi arttırarak bertaraf ettiklerini ortaya koymuştur (Caplan ve Goldman, 1981: 171).

---

² Sosyal güç, kişilerin diğerlerini alan olarak hareket ettirme ve isteklerini kabul etmeye ikna etme yetisi olarak tanımlanmıştır (Dabbs ve Strokes, 1975'ten aktaran Caplan ve Goldman, 1981: 171).

Bir başka araştırma sonucuna göre, insanlar şişman kişilerle aralarına zayıf kişilerle olduğundan daha fazla mesafe bıraktıklarıdır (Lerner, Venning ve Knapp'tan aktaran Knapp ve Hall, 2006:153).

3.3. İletişim Kuranların Fiziksel Özellikleri

İletişim kuranların fiziksel özellikleri eşdeyişle iletişimcilerin bizzat kendileri sözsüz iletişimi doğrudan etkilemektedir. İnsanlar farkında olarak ya da olmaksızın kendi fiziki özellikleriyle ve üzerine ekledikleriyle çok ciddi mesajlar vermektedirler.

Bir iş görüşmesinde düzgün traşlı, bakımlı, ütülü takım elbiseli biri işe önem verdiği mesajını görüşmecilere iletirken; sabah kalktığı saçı ile tıraş olmadan, günlük kıyafetleriyle gelen bir kişi aynı izlenimi uyandırmayacağı gibi tam tersi bir mesaj karşı tarafa iletilecektir.

Yeni Gine yerlileri, tüyelerinin güzellikleri ile ünlü ve bu tüylerle dişilerine kur yapan Cennet Kuşları ile Prenses Astrophia kuşlarını tüyleri için avlamaktadırlar. Bu tüyleri yıllar içerisinde biriktirmekte ve geleneksel Sing Sing dans festivalinde giydikleri geleneksel giysilerini süslemek için kullanmaktadırlar. Tüyleri en fazla olan erkekler toplum içerisinde daha saygın bir konuma gelmekte ve dişileri daha fazla etkilemektedirler. Tıpkı kuşlardaki gibi tüyelerini daha fazla kabartmakta ve daha uzun görünecek şekilde yükseltmektedirler (Human Planet,2011:17.dakika). Görünen o ki bu insanlar, fiziksel özelliklerin karşı cinsi etkilemede eşdeyişle mesaj göndermede ne kadar etkili olduğunu fark ederek, aynı paralelde hareket etmeye karar vermişlerdir.

İnsanların hayvanlardan öykünerek benzettikleri fiziksel özellikleri kur yapmakla sınırlı değildir. Tehdit mesajı da benzer özelliklerle iletilmektedir. Bilindiği üzere hayvanlar meydan okurken, kavga halinde ya da tehdit ederken kendilerini olduklarından daha iri gösterme eğilimindedirler. Kediler sırtlarını diker ve tüyelerini kabartır. Kanatlılar keza tüyelerini kabartır ve boyunlarını uzatırlar. Tehdit ederken kollarımızı içeri doğru çeker ve omuzlarımızı dikleştiririz. Aynı zamanda küçük kaslar tüyelerimizi yukarı kaldırır. Aynı davranış, şempanzelerde de görülmüştür. Tek fark onların bedenlerini saran kılların da havaya kalkması

ve kendilerini daha iri göstermesidir. İnsan vücudundaki kıllar evrim ile birlikte dökülerek azalmıştır. “İnsanlar bu çarpıcı dönüşüm gösterisini yitirmişlerdir” (Morris, 2009: 34). Buna karşın yine de erkekler yapay eklemelerle benzer görüntüleri sağlamaya çalışmaktadırlar (Şekil 5, Eibesfeldt,1971:18).

Şekil 5. Erkeklerin kendilerini daha iri göstermek için üzerlerine ekledikleri fiziksel özellikler

Kaynak: Eibesfeldt, 1971:18.

İnsanların fiziksel özelliklerine yaptırdıkları değişiklikler yıllar geçtikçe artmaktadır. Uluslararası Estetik Cerrahi Derneği'nin (ISAPS) 2003 verilerine göre Türkiye estetik ameliyat yaptıрма sıralamasında dünyada 18. sıradayken 2010 yılında 12. sırayı almıştır (ISAPS, 2010). Aynı çalışmaya göre ise estetik ameliyat sıralamasında ABD açık ara birincidir. Dünyada yapılan estetik müdahaleler arasında yağ aldırma birinci sıradayken, ikinci sırada göğüs büyütme ameliyatı gelmektedir. Bu da bizlere şişman bir vücudun vereceği negatif mesajları ve iri göğüslerin vereceği pozitif mesajları insanlar tarafından ne kadar iyi bir şekilde anlaşıldığını göstermektedir.

Fiziksel özellikler insanlarda ve hayvanların bir kısmında statü göstergesi olmaktadır. Örneğin ilerleyen yaşlarında maymunlar, uzun gümüş rengi görkemli bir post ile grup içindeki statülerini güçlendirirler. Aynı durum, gorillerde

ve insanlarda da gözlenmektedir (Eibesfeldt, 1969'dan aktaran Eibesfeldt, 1971:86). İnsanlar da yaşlandıkça saçları beyazlar ve yüzleri kırışır. Bu fiziksel özellikler, bizlere kişinin yaşlı ve akil bir kişi olduğu izlenimini verir.

Zenginlerin statüsüne özenen insanların, onları taklit etmesi de fiziksel özellikler kapsamında değerlendirilmelidir. Zengin ve yüksek statülü insanlardan beklenen bazı giysiler, kullanılan otomobiller, takılan mücevherler vardır. Bunları kullanan kişiler karşılarındakine statüleri hakkında bilgi vermektedirler. Bu tür bir statü elde edememiş kişilerin ise, bunları taklit etmeleri ve hatta bu taklit etmenin ticari reklamlarda özendirilmesi sıkça görülen bir durumdur (Eibesfeldt, 1971: 87). Belirli bir düzeyin üzerindeki bir fiyatla satılan ürünlerde belli zengin görünümlü insanları görürüz. Örneğin, pahalı saat markalarında, üst düzey giyim markalarında, en pahalı otomobil markalarının reklamlarında hep belli tipler oynar. Genellikle erkekler orta yaşın üzerinde, beyaz saçlı ve zengin görünümlü kişilerdir.

Bizler, bu reklamların takipçileri olarak; eğer bu kıyafetleri satın alırsak, bu reklamlardaki insanlar gibi olacağımıza ve belki de bu insanlarla arkadaş olacağımıza inandırılırız. Dahası, onlar gibi olmak isteriz (Berry, 2008:18).

Bu reklamlarda örneğin, hiç genç insanlar ya da kot pantolon giymiş kişiler oynamaz. Bu tür bir statüyü henüz elde edememiş insanlar bu kıyafetleri giymeye çalışır, aynı saati, parası yetmiyorsa kopyasını takar. Otomobillerine benzer özellikler ekleme yoluna gider. Desmond Morris buna “baskınlık taklidi” adını vermektedir (Morris, 1970'den aktaran Eibesfeldt, 1971: 87). Zafer kazanan ülkelerin üniformaları da taklit edilir. Hun Süvarilerinin üniformalarının benzerleri Avusturya, Almanya Rusya ve Fransa ordularında rastlanır. Hunlar ise Türklerin “Akıncı” birliklerinin kıyafetlerini taklit etmişlerdir (Eibesfeldt, 1971:87).

Politikacı ve iş adamlarının karşıya mesaj vermek için kullandıkları aksesuarlar da vardır. Hırkanızdaki timsah logosu “Bakın benim bunu alacak kadar param var” mesajını verirken, yıllar önce “Polo oynayan beyefendi” diye yorumladığımız bir logo, sahtesi çok yapıp tüm tatil yörelerinde

tezgâhlarda üç tanesi 10 dolara satıldığı için “Elinde çomakla beygiri döven herif” durumuna düşülüp eski havasını kaybedebilir. “Ye kürküm ye” (fine feathers make fine birds) gibi atasözleri tüm dünyada geçerli olduğu için Amerika’da zıppır “yuppie”ler için “Rolex” saat ve benzeri pahalı kuşamları kiralayan dükkânlar var (İzğören, 1998:155-156).

3.3.1. Fiziksel özellikler ve çekicilik

Sözsüz iletişim tüm boyutları ile inceleyen bilim insanları, iletişim kuran kişinin şahsi özelliklerinin de iletişimin boyutlarını ve kalitesini etkileyip etkilemediğini de araştırmışlardır. İletişim kuran kişinin bizzat kendisi ya da kendi bedenine ait özellikler acaba bir mesaj değeri taşımakta mıdır? Yapılacak birtakım değişiklikler ya da düzeltmeler mesajın içeriğini değiştirir mi? Hal böyle ise karşı tarafın bu mesajı algılaması ne şekilde gerçekleşir?

İnsanlar her ne kadar dış güzelliğin geçici olduğunu, önemli olanın iç güzellik olduğunu iddia etseler de gerçek durum bu şekilde değildir. Yapılan birçok çalışma çekici insanların çekici olmayan rakiplerini, kişilik, popülerlik, cinsellik ve ikna edicilik gibi sosyal anlamda arzu edilen birçok alanda geçtiğini göstermiştir (Hatfield ve Sprecher, 1986; Herman, Zanna ve Higgins, 1986'dan aktaran Knapp ve Hall, 2006:140). Yapılan bir çalışma, 2-3 aylık bebeklerin, çekici insanların yüzüne çekici olmayanlardan daha fazla baktığını ortaya koymuştur. Bu eğilim, annelerinin çekici olup olmamasına göre değişmemektedir (Langlois vd., 1987: 368; Slater vd., 1998: 353).

Berry’e göre (2008: 8), bir kişinin uzun, ince, Kuzey Avrupa özelliklerini taşıyan, engelsiz ve genç olması, o kişiyi çekici kılmaktadır. Çekici insanlar sosyo-ekonomik istikrar merdivenini tırmanmaya diğerlerine göre daha yatkındırlar.

Güzelliğin ve çekiciliğin kültürden kültüre farklılık gösterdiği düşünülse de, gerçekte durum oldukça farklıdır. Küresel medyanın dayattığı çekicilik kültürü, dünyayı etkilemekte ve ortak bir anlayışın oluşmasını sağlamaktadır (Knapp ve Hall, 2006: 174). Bu sayede önceleri daha cazip görünen balıketi tabir edilen kadınların güzel ve çekici olduğu anlayışı yerini, sıfır beden olarak nitelendirilen mankenlerin medya tarafından sürekli göz önüne getirilmesi neticesinde

çekicilik anlayışı yıllar içerisinde değişmiştir. Avustralya, Avusturya, Çin, İngiltere, Hindistan, Japonya, Kore ve İskoçya'da yaşayan insanları kapsayan bazı araştırmalar, ortak çekicilik anlayışı üzerine anlamlı benzerlikler tespit etmiştir (Etkoff, 1999; Langlois vd. 2000). Yapılan Dünya Güzellik Yarışmalarının da, bu ortak anlayış üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

İnsanların çekici olmayan kişilere karşı olan yaklaşımı ise çoğunlukla olumsuzdur. Çekici olmayan kişilerin hastanelerde daha az ziyaret edildikleri, daha uzun bir süre hastanede kaldıkları, hoşnutsuz olarak nitelendikleri ve diğerleri dileyenlerle daha az birlikte oldukları belirlenmiştir (Knapp ve Hall, 2006: 174).

Üzerinde sosyal anlamda uzlaşmış güzellik standartları vardır. Eğer kişi bu standartlarla yaşayamazsa, sıradansa ya da daha kötüsü çekici değilse sosyal anlamda dışlanır. Sıradan ve çekici olmayan kişiler küçük görülürken, çekici kişiler bile yeterince çekici değilse utandırılabilirler (Berry, 2008: 3).

Çekiciliğin iş bulma, alınan maaş miktarı ve performans değerlendirme üzerinde de çok önemli etkileri bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, çekiciliğin iş dünyasındaki olumlu etkilerini ortaya koymuştur (Cash, Gülen ve Burns, 1977; Dipboye, Arvey ve Terpstra, 1977; Hamermesh ve Biddle, 1994). Başvurulan iş başvurusunun seviyesine göre yeterli ve ilgili bulunmadığı durumlarda, şartlar eşit ise başvurulardan çekici işi alması daha olasıdır. İşe girdikten sonra da daha az çekici olan çalışanlar, eğer çok üst düzeyde performans gösteremezlerse diğerlerine göre daha fazla eleştirilebilirler (Knapp ve Hall, 2006:178).

Yapılan bazı araştırmalar, çekiciliğin karşı tarafı ikna etmede yardımcı olabileceği ortaya konulmuştur (Chaiken, 1986'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:179). Yüksel, ikna tanımını, iletişim bilimi disiplininin hareketle şöyle yapmaktadır:

İnsanlar arası ikna, bilgi, duygu, düşünce, tutum ve kanılarla davranış biçimlerinin, kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkiyle bir insandan diğerine bazı kanallar kullanılarak ve değişim amacıyla aktarılması sürecidir (Yüksel, 2004: 4).

Mehrabian'a göre (1981:152), bireyin hızlı konuşması onu daha ikna edici kılmaktadır. Ayrıca ses tonu ve ritmi daha az değişen insanlar daha az ikna edici bulunurken; yüksek sesle yapılan açıklamalar daha ikna edici bulunmuştur.

Bir diğer araştırma iletişim kuran kadınların çekiciliğinin ikna etmeye katkısı üzerine yoğunlaşmıştır (Mills ve Aronson, 1965). Aynı kadın iki değişik haliyle katılımcılara tanıtılmıştır. Kadın çekici olmayan halinde bol elbiseler giymiş, dağınık saçlar, makyajsız ve yağlı bir yüz ve dudak üzerinde belirgin bıyıkla gözlemciler gösterilmiştir. Bu durumda gözlemciler kadını itici bulmuşlardır. Araştırmacı, katılımcılardan bir anket doldurmalarını istemiştir. Katılımcılara bir "gönüllü" bu anketi yüksek sesle okur ve yazılanları izah ederse anketin daha çabuk bitebileceğini önermiştir. "Gönüllü" aynı kadının çekici hali ve çekici olmayan halidir. Araştırma sonunda katılımcılar, çekici olan kadının anketi izah ederken kitlenin düşüncelerini daha çok değiştirdiği ortaya çıkmıştır. Bu da, çekiciliğin ikna üzerindeki etkilerini göstermektedir.

3.3.2. Küçüklüğün iletişim üzerine etkisi ve bebeksi yüz klişesi

"Her şeyin küçüğü sevilir." Bu bizim dilimize yerleşmiş bir deyimdir ve doğru bir yargıdan bahsetmektedir. Canlı ya da cansız her şeyin insana sevimli gelen bir durumu vardır. Sadece insana da değil elbette, hayvanlarda da aynı etki gözlenir. Ezeli düşmanlar olarak kabul edilmelerine rağmen annelerini kaybetmiş kedi yavrularını emziren köpekler sık sık haber programlarına konu olmaktadır. Human Planet filminde (Jones, 2011: 15. dakika), Amazon nehrinin doğusunda yaşayan Awa kadınlarının, evcilleştirdikleri maymunları kendi göğüsleri ile emzirerek besledikleri görülmektedir (Şekil 6). Awa yerlileri, maymun eti yerler ve maymunlar etleri için avlanırlar. Ancak, anneleri ölünce yalnız kalan bebek maymunları Awa kadınları sahiplenir ve emzirirler. Kendileriyle yapılan söyleşide eğer onları emzirmezlerse, yavru maymunların öleceğini söylemektedirler. Onları kendi yavruları olmayan hatta insan olmayan yavruları emzirmeye hangi faktör sevk etmektedir?

Şekil 6. Awa kadınları yavru maymunları emzirerek beslemekteler.

Kaynak: Jones, 2011.

John Maeda “Basittik Kanunları” adlı kitabında (2008: 24), basit makineleri tanımlarken bebeklerden bahseder. Bebeklerin çoğu ebeveyni çılgına çevirecek ölçüde dikkat gerektirdiğini, buna karşın güzel büyük gözleriyle ebeveynine “Bana yardım et! Beni sev” dercesine baktığında o an her şeyi unutturduğunu aktarır. Bu dayanılmaz sevimliliğin bebekler için bir koruma mekanizması olduğunun söylendiğini ve kendisinin de buna katıldığını belirtir. “Kırılganlık karmaşıklığı etkisiz hale getiren önemli bir güçtür çünkü beraberinde merhameti de getirir” (Maeda, 2008: 24).

Yaşadığımız çevre birçok uyarıcı ile doludur. Bazı uyaranlara ilgisiz kalırken bazılarına otomatik bir şekilde cevap veririz. Buna Eibl-Eibesfeldt, “Doğuştan tetikleme mekanizması (DTM)” adını vermektedir (1971:20). Bu mekanizmalar sayesinde, arkadaşlık ya da kavga etme gibi sosyal davranış biçimleri ortaya çıkar. İnsanda, hayvanlarda olduğu gibi, birçok DTM mevcuttur. Bunlardan çok bilinen bir tanesi “bebeklilik” klişesiyle ilgilidir. İnsan yavrusunun belirli bazı özellikleri onları “kucaklanası” kılar ve bu onları alıp kucaklama isteğini açıkça ortaya çıkartır (Eibl-Eibesfeldt, 1971: 20). Bebeksi görünümün belirgin özellikleri tombul yanaklar, yüksek ve yüzün genel durumuyla uyumsuz alın, küçük bir yüz, görece iri gözler, emmek için küçük bir ağız, vücuda göre iri bir kafa,

tombul bir beden, kısa kol ve bacaklar olarak sayılabilir (Lorenz, 1937'den aktaran Eibl-Eibesfeldt: 21) (Şekil 7).

Şekil 7. İnsan yavrusunda bebeksi özellikler.

Bebeksilik yalnızca insan yavrusu ile bizi etkilemez. Bölümün başında bahsi geçen Awa kadınlarının büyüttüğü maymun yavrularına dikkatle bakılırsa benzer bebeksi özellikleri maymun yavrularında da görürüz (Şekil 8). Bu kadınlar muhtemelen bahsi geçen yavruları bebeksi özelliklerinden dolayı emzirmektedirler. Köpeğin kedi yavrularını emzirmesi de benzer sebeplerden olabilir. Sanefuji ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmada (2007: 253-254) katılımcılar, insan yavrularının yanı sıra şempanze, köpek, kedi ve tavşan yavrularının da bir yaşından önceki hallerini bir yaşından sonraki hallerinden daha sevimli bulmuşlardır. Lewis'e göre (1978: 48) bebeksi görünüm bir bebeğin (ya da yavru canlının) dünyaya verdiği ilk sözsüz mesajdır. "Bebek konuşmaya doğumunun ilk anında başlar" şeklinde özetler bunu. Bu mesaj, doğada mevcut en ilkel mesajdır. Dünyaya gözünü açtığı ilk anda "Ben çaresizim ve senin şefkatine muhtacım, eğer beni sevmez, bakmaz ve korumazsan öleceğim" şeklinde bir mesajdır (Şekil 26). Lorenz'e göre (1937'den aktaran Eibl-Eibesfeldt,1971: 21) bu görüntü, insanda mevcut bir doğuştan tetikleme mekanizmasını harekete geçirir ve başta anne olmak üzere çevresindeki yetişkinler daha ilk andan itibaren yavruya bakmaya ve korumaya başlar. Özellikle dişilerde olmak üzere yetişkinlerde yavruyu büyütme için

genetik bir yatkınlık vardır ve bunu tetikleyen bizzat yavrunun kendisidir (Lewis, 1978:48). İnsan ve hayvan yavrularına yapılan zalimlikler, büyüklere yapılanlara göre daha fazla tepki görür. Ruh hastaları haricinde, kimse bir bebeği öldüremez. Bebeksi görünüm, ona saldırma değil sarılma ve koruma güdüsünü tetikler. Gerçekte bebek görüntüsü, doğumda tam olarak gelişmemiştir ve diğerleriyle etkileşim içinde olduğu dönemde tam olarak gelişimini sağlar; bu gelişim yavruyu diğerlerinin saldırganlığından korumada faydalı olmalıdır (Eibl-Eibesfeldt, 1989'dan aktaran Sanefuji vd. 2007:249) ve bu sayede insan ve hayvan türünün devamı sağlanır (Lewis, 1978: 59).

Şekil 8. Maymun yavrularında bebeksi yüzün tüm klişeleşmiş özellikleri görülmektedir.

Kaynak: Jones, 2011.

Bebeksi görünüm klişesi yalnızca insan ya da hayvan gelişiminde olmaz. Örneğin, oyuncak bebekler hazırlanırken de bebeksi özelliklerden faydalanılır.

Şekil 9. Oyuncaklarda bebeksi özelliklerin kullanımı.

Bebeksi özelliklerin etkisi çok güçlüdür. Bu sayede obje “arkadaşça” bir çekicilik kazanır ve satılabilirliği artar (Eibl-Eibesfeldt,1971: 21). Bebeksi görünümün bir diğer unsuru, bedenine göre çok iri bir baştır. Walt Disney bu unsurları kullanarak karakter yaratmada uzmandır. Örneğin yarattığı köpek yavrusu çizgi filmlerinde kocaman kafası ve küçücük vücudu ile hareket eder. Aynı şekilde Bambi karakteri abartılı yüksek alnı ile bebeksi özellikler gösteren bir geyik yavrusudur.

Bebeksi görünümün insana kattığı bir diğer özellik, insanların gözünde daha dürüst görünmesidir. Bebekler kırılgan, hassas, naif, yaşı büyük görünenlere göre başkalarına daha bağımlı görünürler (Masip vd., 2004: 278). İnsanların bunu algılamaları ve bu sayede bebekleri koruyarak bakmaları beklenir. Bununla beraber, bu süreç bebeklerin kendilerinden çok biçimsel özellikleriyle tetiklendiğinden, eğer bu özellikler bebek haricinde birisi ya da bir şeyde görüldüğünde (örneğin yetişkinler) aynı süreç gerçekleşir. Bu fenomen, bebekyüz etkisinin aşırı genellemesi olarak adlandırılır (Zebrowitz, 1997; Zebrowitz vd., 2003'den aktaran Masip vd., 2004: 278-279). Yetişkinlerde

bebeksi yüz ifadelerinin bulunmasına biyolojide “neoteni³” adı verilmektedir (Cunningham, 1986; Cunningham, Barbee, & Philhower, 2002; Eibl-Eibesfeldt, 1975; Guthrie, 1970'den aktaran Keating vd. 2003: 90). Bebekyüz etkisinin aşırı genellemesi etkisi ile uyumlu olarak, araştırmalara göre bebeklerin yüz karakteristiklerinin görüldüğü yetişkinlere bebeklerinkine benzeyen hasletler atfedilmektedir (Masip vd., 2004: 279). Örneğin bebeksi yüzlü yetişkinler, olgun görünümlü kişilere göre sosyal ve entelektüel konularda daha zayıf olarak algılanmaktadırlar. Ayrıca daha sıcak, daha yakın, daha kolay anlaşılır, daha nazik olarak nitelenmektedirler. Bunun kişilerarası ilişkiler, iş ve terfi fırsatları ve mahkemelerde suçlanma ve ceza alma gibi konularda önemli sosyal sonuçları vardır (Montepare ve Zebrowitz, 1998: 124–134'den aktaran Masip vd., 2004:279). Yüzleri bebeksi ve çekici olan insanlar daha dürüst olarak nitelendirilirken yine çekici ama olgun görünümlü ve bebeksi özellikler taşımayan insanlar daha az dürüst olarak nitelendirilmektedirler. Taklidi bir mahkeme ortamı yaratılarak yapılan araştırmalarda, jürilerin bebek yüzlü olan kişilere karşı daha anlayışlı yaklaşarak daha ziyade ihmal ile suçlarken; aynı jüri üyelerinin olgun görünümlü kişileri kasıtlı suç işlemekle suçladıkları ve cezalandırma yönünde hareket ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bir diğer önemli sonuç da askerlikle ilgilidir. Bebek yüzlü askerlerden cesur olmaları beklenmemektedir ve bebek yüzlü ve bebek yüzlü olmayan iki asker aynı anda kahramanlık gösterdiğinde, bebek yüzlü olanın nişan alması daha olasıdır (Knapp ve Hall, 2006:187).

3.3.3 Diğer yüz klişeleri

İnsanlar uzun yıllardan beri yüzün karakter ve kişilikle ilgili birçok bilgiyi açığa çıkardığına inanmaktadır. Buna batıda fizyonomi⁴ adı verilirken geleneksel kültür içerisinde firaset adıyla kullanılmıştır (Çonoğlu, 2011). Fizyonomi, Büyük Türkçe Sözlüğe göre⁵ “Yüz çizgilerinin genel durumundan çıkan anlam” demektir (TDK, 2012). Firaset ise, “İstilahî manada kişinin dış görünüşünden (physiognomy) ahlaki durumunu anlamaya yarayan birtakım işaretlerle meşgul

³ Neoteni: İngilizce “Nenoteny”.

⁴ Fizyonomi: İngilizce “physiognomy”.

⁵ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 28.01.2012 tarihinde erişilmiştir.

bilgi dalına verilen isimdir (Çavuşoğlu, 2009: 294). Fizyonominin temelleri Antik Yunan'da Hipokrat ve Aristo'ya kadar dayanmaktadır.

Ölmüş insanın yüz şeklini tasvir edişi, bugün de doktorlar tarafından Hipokrat maskesi olarak kullanılan Hipokrat'ın bu yöntemle hastalarına teşhis koyduğu, Aristo'nun "De Natura Animalium" isimli çalışmasında beden ve yüz yapısı ile insanın karakter özellikleri arasında bağlantı kurmaya çalıştığı, 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren bu yöntemin kişilerin karakter özelliklerinin belirlenmesinde sıkı bir şekilde kullanılarak, doktorlar, din görevlileri, filozof ve hâkimlerin başvurdukları bir yöntem olduğu ve büyük toplumsal ilgi gördüğü; 17 yüzyılda engizisyon mahkemelerinin yüz ve beden yapısına göre "gerçekliği" tespit etmeye çalıştıkları da bilinen bir gerçektir. (Fizyognomi 2007'den aktaran Çonoğlu, 2011).

Aristo'nun yüz klişeleri arasında sayılabilecek ve bir kısmı insan ile hayvan davranışlarını kıyaslayarak ortaya çıkmış olan bazı tespitleri aşağıdaki şekildedir (Erdem, 2010: 93):

- Dudakları kalın ve üst dudağı baskın olan aptaldır. Bu eşek ve maymunu hatırlatır.
- Üst dudağı ve damağı öne doğru çıkan kavgacıdır. Bu köpeği hatırlatır.
- Burun deliklerinin kenarları kalın olan iyi kalplidir. Bu öküzü hatırlatır.
- Burun deliklerinin kenarları ince olan hırçındır. Bu köpeği hatırlatır.
- Burun delikleri yuvarlak olan alçak gönüllüdür. Bu aslanı hatırlatır.
- Yüzü büyük olan tembeldir. Bu eşeği hatırlatır.

Fizyonominin en önemli destekçisi, İsveçli fizyonomist ve din adamı J. C. Lavater'dir. Lavater'in kitabı (1783) döneminde çok popüler olmuş ve çeşitli dillerde bir düzineden fazla baskı yapmıştır (Knapp ve Hall, 2006: 186).

Doğuda ise Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi'nin "Marifetname (2001)" isimli kitabı örnek olarak verilebilir. 18. yüzyılın önemli mutasavvıf ve bilim insanlarından biri olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetname adlı eserinde

fizyonomi, geleneksel kültür içerisindeki adıyla firasete dair önemli bilgiler ortaya koymuştur:

İbrahim Hakkı 'ya göre hikmet ehli olanlar beden ve kişilik ilişkileri üzerine şunları söylemişlerdir: “Boyu uzun olan güzel ve sadedil olur, boyu kısa olanın hilesi çoktur, saçı sert olan akıllı ve atılgan olur, saçı yumuşak olan ebleh ve arsız olur, saçı kara olan sabırlıdır, saçı az olan bilgili ve nazik olur, başı küçük olanın aklı azdır, başı büyük olanın aklı çok olur, kulağı uzun olan cahil ve tembeldir, küçük kulaklı olan uğursuz, orta olan doğrudur, siyah gözlü olan itaatli, gök gözlü olan zeki, ela gözlü olan edip olur, burnu uzun olanın anlayışı kıttir, burnu kısa olan korkak olur. “(Erzurumlu İbrahim Hakkı 2001'dan aktaran Çonoğlu, 2011).

Face Reading adlı kitabında Timothy T. Mar (1974'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:186) ilginç saptamalar yapmaktadır:

- Kaşların hemen üzerindeki koyu renkli bir ben terfi etmenin önünde engeldir ve sık sık iş değiştirmenin işaretidir.
- Gözlerin altındaki üç dikey çizgi boşanma ya da ölümlü biten mutsuz bir evliliği gösterir.
- Dolgun, iri ve sert kulaklar soyluluğa ve başarıya işaret ederken orta düzeyde gelişmiş kulaklar para tutamamaya (savrukluğa) delalet eder.

Yukarıda anlatılan, bilimsellikten uzak klişe tabir edilebilecek olan yargılar bizleri bir noktaya götürür: İnsanlar yüzyıllar boyunca içinde buldukları belirsizlik ortamında tutunacak belirgin bir şeyler istemişlerdir. Bu nedenle günlük yaşamda zihinlerindeki belirsizliği azaltmak ve hayat üzerinde bir nevi kontrol sağlamak için fizyonomiye tutunmuşlar ve bu düzmece prensiplere inanma ihtiyacı duymuşlardır. Klişe bir kez insan zihninde oluştuktan sonra hatırlanan her ayrıntı bu prensibi güçlendirir (Beni soyan adamın tıpkı bir suçlu gibi kalın kaşları vardı!), her uyuşmayan ayrıntı ise (seri katil Ted Bundy'nin bebek yüzlü olması gibi) göz ardı edilir (Knapp ve Hall, 2006: 186).

3.4 Beden Dili (Kinesics)

Beden dili, ya da bilimsel bir deyişle “kinesics”, esas olarak duygu ve düşüncelerin beden hareketlerine yansımalarıdır (Rane, 2010:19). Bir başka deyişle, beden dili insanın ilk anlaşma aracı ve ilk dili olmuştur. Bedenlerinin dili aracılığı ile insanlar; duygularını, düşüncelerini, isteklerini, ihtiyaçlarını ve ruhsal zenginliklerini başka insanlarla paylaşmışlardır (Baltaş ve Baltaş, 2001: 111). Sözsüz hareketler, dar anlamıyla konuşma harici hareketlere karşılık gelir (Mehrabian, 2007: 1). Bu kavramın içerisinde, yüz ifadeleri, el ve kol jestleri, duruşlar, pozisyonlar ile ayak-bacakların çeşitli hareketleri yer bulur. “Ülkemizde beden dili olarak bilinen ve yayınlanan kitapların birçoğunun içeriğini teşkil eden kavram budur” (Akçay, 2012: 29).

Beden dili, bir başka tanıma göre, bir başkasına duygusal, tutumsal ya da bilgi içeren bir mesajı iletmeye yarayan, refleksif ya da refleksif olmayan hareket ya da duruştur (Wood, 1981:171). Bu tanımdan hareketle, kavramın içeriği derinlemesine sorgulanabilir. Beden hareketleri (sallanma, göz kırpması gibi) ve duruşlar (sırtı kamburlaştırmak veya arkaya yaslanmak gibi) beden dilinin temel kategorileridir. Her hareket ya da duruş mesaj iletme kapasitesine sahipken, her zaman mesaj içerikli olması gerekmez. Örneğin, kaşlarını çatmış kişinin her zaman öfkeli olması beklenmez, görme ile ilgili bir sorundan dolayı da kaşlarını çatıyor olabilir.

Hareketler refleksif (istem dışı) ya da refleksif olmayan (istemli) olabilir. Örnek olarak, ileriki bölümlerde söz edilecek olan göz bebeklerinin kendiliğinden büyüüp küçülmesi verilebilir. Araştırmalar belli durumlarda, göz bebeklerinin bir beden dili sinyali olarak irileştiğini, bazı durumlarda ise küçüldüğünü göstermiştir. Bunun gibi yüz seğirmesi, göz hareketleri, omzun yönelmesi istem dışı hareketler arasında sayılabilir.

Bir diğer grup ise, istemle yapılan hareketlerdir. Bunların üzerinde güçlü bir kontrolümüz olduğundan bu hareketlerin anlamını çözebilmek daha güçtür (Wood, 1981: 172). Kişi birisi hakkında olumsuz düşündüğü halde yüzüne

gülümseyerek bunu saklamak istiyor olabilir. O anda korku içerisinde bulunan bir kişi akimbo⁶ duruşu göstererek korkusunu saklamak istiyor olabilir.

Beden dili, kişinin duygu durumunun dışı vurmuş halidir (Pease, 2004:11). Her jest ya da hareket kişinin o anda hissettiği duyguyu anlamak için değerli bir anahtar olabilir. Örneğin kilo aldığından endişe eden bir adam farkında olmadan çenesinin altını çekiştirebilir; kendisini endişeli ya da savunma durumunda hisseden biri kollarını kavuşturabilir, bacaklarını çapraz duruma getirebilir ya da her ikisini birden gerçekleştirebilir.

Beden dili, yapılan birkaç araştırmada beden hareketleri, duruş, yüz ifadeleri ve göz davranışı olarak tanımlanmıştır (Smith, 1979: 648). "Kinesics" Yunanca'da hareket anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. "Jest" ve "mimik"ten daha kapsamlıdır. Kinesik, bedensel davranışlarla yapılan iletişimin incelenmesidir (Schober, 1996: 88).

Beden dilinin avantajları aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Rane, 2010: 18):

- Beden dili, sözsüz iletişimin alıcıya görünen bir formudur ve kişinin mesajın anlamını anlamasını kolaylaştırır.
- Jestler, duruş değişikliği ve uygun göz kontağı gibi beden dili hareketlerinin olmaması halinde iletişim donuklaşır ve anlamını yitirir.
- Beden dili, özellikle yüz ifadelerinin ve jestlerin anlaşma ortamının tesisine anlamlı bir ölçüde hizmet ettiği yüz yüze iletişimde, sözlü iletişimi daha etkili kılmaya yarayan ilave bir araçtır.
- İletişimin gücü artar, bu nedenle zeki insanlar buna dikkat eder.
- Beden dili alıcının zihninde mesaj gönderenin kişiliği hakkında izlenim oluşturur.
- Uygun beden dilini kullanarak, gönderilen mesajın ağırlığı ve ciddiyeti alıcının kafasında oluşturulabilir.
- Mesaja değer katan uygun beden dili alıcıya yardımcı olur.

⁶ Eller belde, kendine güven ve meydan okuma hareketi, <http://en.wikipedia.org/wiki/Akimbo> adresinden 29.01.2012 tarihinde erişilmiştir.

Dezavantajları ise:

- Farklı kùltùrlere ait insanlar farklı beden dili sinyalleri yollarlar. Bunlar yanlış anlaşılmağa müsaittir. Bu nedenle kişi bunları kullanmakta ve anlamakta dikkatli olmalıdır.
- Yüz ifadeleri, jestler, duruşlar, vb. eğer dinleyen aktif değilse etkisiz olur. Bu durumda mesajın doğru anlaşılması fazladan çaba gerektirir.
- Büyük topluluklarda beden dili kullanımı çok etkili değildir. Bu yüz yüze iletişimde az sayıda kişinin bulunduğu durumlarda etkilidir.
- Dürüst olmayan beden dili hareketleri gösteren insanlar, etkileşimin ilk anında alıcıların gözünde kötü bir izlenim edinirler (Rane, 2010: 18).

Beden dili duyguları ifade etmede kullanılan en etkili yol olarak kabul edilebilir. Duygusal ifadeleri doğru olarak algılamak, sosyal uyumu, akıl sağlığını ve iş performansını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Beden dilinin verdiği duygusal mesajları anlayabilmek, kişilerarası duyarlılığın en temel özelliğidir. Bu yönü ile ele alındığında, beden dili sinyallerini doğru olarak anlamak ve yorumlamak iletişim sürecini zenginleştirirken kişilerarası etkileşimi de olumlu yönde etkiler (Yazıcı, 2010:180).

Kimi araştırmacılar “kinesics” üzerine yapılmış araştırmalar sonrasında, beden dilini üç ayrı bölümde incelemişlerdir (Dodd,1987’dan aktaran Akgül, 2006: 22):

- Bireysel beden dilinin (prekinesics); beden dili kültürel yapıdan ayrı tutularak, kişisel temellere dayandırılması ve fizyolojik açıdan incelenmesi,
- Bireysel beden dilinin kültürel anlamı ya da mikro kinesik(mikro kinesics); tek tek beden hareketleri gruplandırılarak, kültürel yapı içinde taşıdığı anlam açısından incelenmesi,
- Toplumsal beden dili ya da sosyal kinesik (social kinesics); kültürlerarası farklılık taşıyan beden hareketlerinin incelenmesi.

Bu çalışmada beden dili şu başlıklar altında incelenecektir:

1. Jestler (Gestures).
2. Bakışlar ve göz hareketleri (Gaze behaviors).
3. Beden duruşu (Posture).

Genel olarak “Sözsüz Davranış Repertuarı” listesi, Tablo 1’de verilmiştir.

3.4.1 Jestler

Jestler, beden veya bölümleri tarafından yapılan hareketlere verilen genel bir isimdir (Knapp ve Hall, 2006: 225). Jest kelimesi (gesture) "hareket, taşıma duruş" anlamlarına gelen Latince *gestus* kelimesinden türemiştir ve vücudu taşıma davranışı anlamına gelir⁷. Genellikle el ve kol hareketleri olarak bilirse de baş hareketleri de bu gruba dahil edilmelidir (Knapp ve Hall, 2006: 225).

Jestlerle ilgili bir değerlendirme de Cüceloğlu’ndan gelmiştir. Jestlerin, eşdeyişle el ve kol hareketlerinin, duyguların en güzel belirtileri olduğunu kaydeder. Verdiği örnek de oldukça betimleyicidir:

Karşımızda konuşan kişinin elindeki kâğıdı sürekli büküp katladığını, parmaklarıyla masaya sürekli vurduğunu ve gözlerini bakışlarımızdan hep kaçırdığını görürsek, bu kişinin bizimle olmaktan rahatsız olduğunu düşünürüz. Bu tür davranışlar, karşımızdaki ne derse desin, onun gerçek heyecanlarını açığa vurmaktadır (Cüceloğlu, 1995: 45).

Jestler, esas ve ikincil olmak üzere iki gruba ayrılır (Çalışkan vd., 2006’dan aktaran Yazıcı, 2010:189). Esas ya da birincil jestlerden kastedilen bireylerin duygu ve düşüncelerini destekleyen somut hareketlerdir. İkincil jestler ise beden uyumunu sağlamaya yönelik, kendiliğinden oluşan, rahatlama, yatıştırma benzeri hareketlerdir.

⁷ Online Etymology Dictionary, <http://www.etymonline.com/index.php?search=gesture> adresinden 29.01.2012 tarihinde erişilmiştir.

Tablo 1. Sözsüz Davranış Repertuarı.

Kullanımı	Semboller (Emblems)	Göstergeler (Illustrators)	Düzenleyiciler (Regulators)	Duygu İfadeleri (Affect Display)	Yatıştırıcılar (Adaptors)
Dış koşullar	Sözlü iletişim engellendiğinde en sık kullanılır, yaşanan yere göre değişiklik gösterir.	Coşku ya da heyecan durumuna ve yerlere göre değişiklik gösterir.	Etkileşimin yönlenmesine göre değişiklik gösterir.	Kültür, sosyal sınıf ve aile, belli ortamlar için uygun ifadeyi belirler, ifade kuralları sosyal normlarla işbirliği halindedir.	Bir duygu ya da tutumla harekete geçer.
Kelimelerle ilgisi	Sözel anlamı üzerinde fikir birliği vardır, kelime ya da kelime grupları yerini alabilir.	Doğrudan konuşmaya bağlıdır, mesaj içeriğini gösterir, temposuna eşlik eder, fikirleri takip eder.	Konuşmanın akışını ayarlar ve düzenler, konuşmanın detayına bağlı değildir.	Sözlü duygu durumunu tekrarlayabilir, güçlendirebilir, çelişebilir ya da ilgisiz kalabilir.	Sözlü davranış, yatıştırıcının alışkanlık haline geldiği durumla ilişkilendirilirse harekete geçebilir.
Farkındalık	Genellikle kelime seçimi kadar farkındadır.	Farkındalık durumu semboller kadar belirgin değildir.	Farkındalığın dışındadır, bastırmak zordur.	Kişi kendisi gösterdiğinde oldukça farkındadır ancak, farkında olmadan da belirlir.	Normalde farkında değildir ancak, saklamaya ya da bastırmaya çalışır.
İletişim kurma aracı	Genellikle iletişim amaçlı yapılır.	İstek iletişime yardımcı olur, ancak, semboller kadar belirgin değildir.	Neredeyse istem dışı çıkan, fazlasıyla öğrenilmiş hareketler.	Sıklıkla iletişim amaçlı değil ama olabilir; baskılanabilir; aldatıcı olabilir.	Nadiren iletişim amaçlıdır.
Alıcı geri beslemesi	Görsel dikkat ve doğrudan yorum.	Görsel dikkat ve bazı doğrudan yorum ya da cevap.	Etkileşime girilen kişi oldukça tepki verir ancak, nadiren doğrudan yorum yapar.	Daha fazla alıcı dikkati; doğrudan yorum yapar ya da yapmaz.	Etkileşime girilen kişi nadiren yorum yapar, nezaketen çok dikkat edilmez.
Bilgi türü	İçeriği bilinir; tipik olarak iletişimsiz, bilgi verici, sıklıkla etkileşimsiz ve iletişimsiz.	Kişiyi özel jestlerden daha çok bilinir; bilgi verici, sıklıkla etkileşimsiz ve iletişimsiz.	Kişiyi özel jestlerden daha çok bilinir; tanım itibarıyla etkileşimsiz, genellikle bilgi verici, nadiren iletişimsizdir.	Hem bilinen hem de kişiyi özeldir; bilgi verici, etkileşimsiz olabilir, sadece taklit ederken iletişimsizdir.	Hem bilinen hem de kişiyi özeldir; sıklıkla bilgi verici, genellikle etkileşimsiz değil, nadiren iletişimsizdir.
Kodlama	Bazısı rasgele (arbitrary), bazısı ikonik, genellikle kişiyi özgü değil. Yabancı bir kültür ikonik işaretleri kısmen anlayabilir.	Baton ve İdeograflar: ritmik/ikonik.; piktograflar: resmedilen/ikonik; işaretçiler işaret eden, kendine özel. kültüre ve sosyal sınıfa göre değişiklik gösterir.	Rasgele, ikonik ya da kişiyi özel. Kültürlerarası değişiklik gösterir.	Bazısı kişiyi özel, ifade kuralları neticesi bazıları ikonik olabilir. Muhtemelen bazıları rasgele. Bazı uyarıcılar, birleşimler ve ifade kuralları kültürler arası değişiklik gösterebilir.	Zamanlara bölündüğünde kişiyi özel/kinetik ya da ikonik olmaya meyillidir.
Kökene	Kültüre özel öğrenme; özellikle konuşma ile birlikte öğrenilir.	Sosyal olarak taklitte öğrenilir; etnik kökene göre değişiklik gösterir; türünde ve sıklığında sosyal sınıf ve kültür farklılık yaratır.	Öğrenilir.	Yüz kaslarının kullanımı ve duygularla ilişkilidir ve bazı hatırlatıcılar önceden programlanmıştır. bazı hatırlatıcılar, karışımlar, ifade kuralları ve sonuçlar sosyal olarak öğrenilir.	Çocukluk yıllarında, duygularla baş etmek için uygulanan davranışlar zamanla alışkanlık haline gelir.

Kaynak: Ekman ve Freisen, 1969: 94

Ekman ve Freisen (1969, 68) ise jestleri beş ana başlık altında incelemektedir ve bu sınıflandırma genel olarak kabul görmüştür. Beşli sınıflandırmanın esas sahibi Efron'dur (1941'den aktaran Ekman ve Freisen, 1969: 63).

3.4.1.1 Semboller (Emblems)

Ekman ve Freisen (1969: 68), beş ana alana ayırdığı sözsüz iletişim kategorilerinden birincisine “emblem” (sembol) adını vermektedir. Semboller, diğer sözsüz davranışlardan kullanım, sözlü ifade ile ilgisi, farkındalık ve kasıt bakımından farklılık gösterir. Semboller, doğrudan sözlü bir karşılığı ya da sözlükte bir tanımlaması olan, bir ya da birkaç kelimeyi içeren sözsüz hareketlerdir. Bu işaretlerin anlamı bakımından bir kültürün ya da bir alt kültürün fikir birliği vardır (Knapp ve Hall, 2006:226). Bu işaretler, anlamı için konuşmaya en az dayanan jestlerdir ve genellikle tek bir jest ile icra edilir.

İnsanlar neredeyse her zaman sembol kullanımlarının farkındadır, istendiğinde tekrar edebilirler ve bu işaretlerin iletişim sorumluluğunu taşırlar (Ekman ve Freisen 1969: 63). Bir hareketin sembolik olması, gruplar arasında paylaşılan anlamıyla ve kasıtlı kullanımıyla belli olur.

Sembolün bir diğer özelliği, hareketin gören kişinin hareketin sadece anlamını bilmekle kalmayıp, aynı zamanda kendisine yapıldığını da bilmesidir (Ekman, 1976: 14). Ayrıca sembol, anlamı değişmeden bir ya da birkaç kelime ile değiştirilebilir. Örneğin, Türkiye’de para anlamına gelen başparmak ve işaret parmağının birbirine sürtülmesinde, hareketin yerine para kelimesi doğrudan kullanılsa hareketin anlamı değişmez.

Semboller genellikle sözlü iletişimin gürültü, çevresel etmenler, uzaklık (avcılar arasında), anlaşmayla (sessiz sinema oyununda) ya da organik şartlardan dolayı (sağırılık) ortaya çıkar (Ekman ve Freisen 1969: 63). Örneğin British Columbia’daki ⁸ kereste doğrama atölyelerinde gürültü konuşmayı çok güçleştirmektedir. Bu nedenle görevle bağlantılı bir işaret sistemi geliştirilmiş ve daha sonra görev dışı hareketler de içermeye başlamıştır (Meissner ve Philpott, 1975’den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 226).

Benzer şekilde savaş ortamı da oldukça gürültülüdür ve sözlü komutlara fiziken olanak olmayabilir ya da gece harekâtında sessiz olmak gerekebilir. Bu nedenle

---

⁸ Kanada’nın batısında bir eyalet.

“İşaretle Sevk ve İdare” isimli bir Silahlı Kuvvetler talimnamesi vardır. Burada, muharebe ya da eğitim alanında gerekli olabilecek birçok komutun sembolü mevcuttur ve hareketin özelliğine göre ellerle, eldeki tüfekte ya da bedenle icra edilen bir dizi sembolden oluşur.

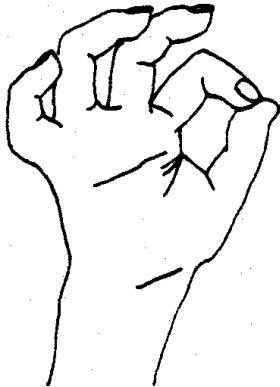
İzcilikte de bir işaret dili mevcuttur:

Zaman zaman kişilerin dikkatini toplamakta, onları sevk ve idare etmekte zorlanılır. Özellikle bizi yeterince tanımayan bir toplum içinde işek bu iş daha da zordur. Toplum içinde, “dur, koş, sus” gibi komut veya bağırımlar hoş karşılanmayabilir. Bu ortamlarda ve ses seviyesinin dışında olanlara ulaşmak için kol komutlarını kullanılır. Her kol komutunun kendine özgü bir anlamı olup, ikinci bir müdahaleye gerek kalmadan izciler tarafından net bir şekilde anlaşılır.

DİKKAT: Sağ kol havada, parmaklar bitişik durumdadır.

Anlamı : Sus, izle, bundan sonra gelecek komutu bekle (izciysen.blogcu, 2012).

Eğer bir işaret tam anlamıyla bir sembol ise anlamı belirsiz olamaz. Örneğin Şekil 10'daki gibi Amerikan “Tamam” işaretini yapıldığında bunun muhatabı olan Amerikalı bu hareketin anlamını son derece iyi bilir. Amerikan filmleri aracılığıyla hareket tüm dünyada da yayılmıştır.

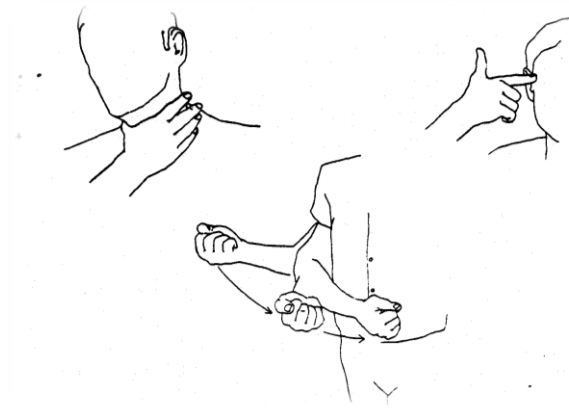
Şekil 10. ABD’de, her şey yolunda ya da iyi anlamına gelen bir işaret.

Kaynak: Ekman, 1976: 15.

Baş sallayarak evet ya da hayır deme hareketi yine semboller arasında sayılabilir. Ekman ve Freisen (1977: 39), sembol dağarcığını tespit için oluşturdukları standart anket metodunu orta sınıf Amerikalılara, şehirli Japonlara, İranlılara, yazı yazmayı bilmeyen Yeni Gine kültürlerine ve ABD'ye okumak için gelmiş ve bir yıldan az süre geçirmiş olan İsraili öğrencilere uygulamışlardır. Sonuçlar oldukça şaşırtıcıdır:

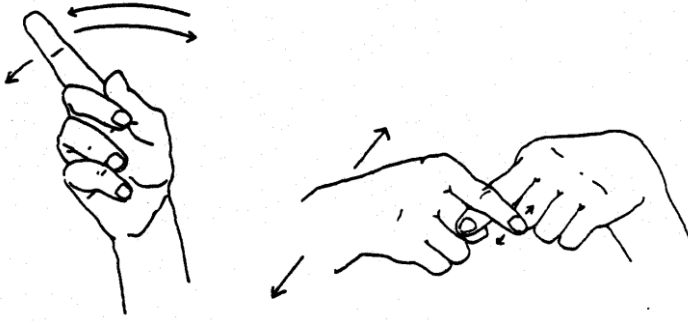
1. Sembol sayıları çeşitlilik göstermektedir. Amerikalılar'da yüz civarı sembol kullanılırken; bu sayı İranlılar ve İsraililer'de birkaç yüzü bulmaktadır.
2. Benzerlikler görülse de evrensel bir sembol bulunmamaktadır.
3. Amerikalılar arasında aldatıcı etkileşimler üzerine yapılan araştırmada, bazı sembollerin yalan söylendiğine dair istemsiz bir şekilde sözsüz sızıntıya sebep olarak aldatma sinyalleri verdiği tespit edilmiştir.

Şekil 11, 12 ve 13'te bazı sembollere yer verilmiştir.

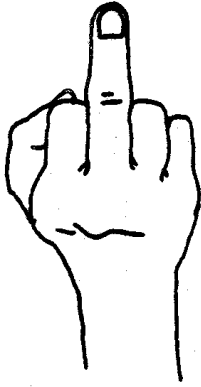
Şekil 11. İntihar işaretleri. (Üst sol: Güney Fore, Papua, Yeni Gine, üst sağ: ABD, aşağıda: Japonya.)

Kaynak: Ekman, 1976: 19.

Şekil 12. ABD’de “hayır” anlamına gelen işaret (solda) ve “utanmalısın” anlamına gelen hareket (sağda).

Kaynak: Ekman, 1976: 21.

Şekil 13. ABD’de “parmak” anlamına gelen işaret.

Kaynak: Ekman, 1976: 24.

Semboller en kolay anlaşılabilen sözsüz davranışlardır. Anlamları üzerinde genel bir anlaşma vardır. Çok sık kullanılırlar çünkü anlamları çok belirgindir (Ekman ve Freisen,1969: 64).

İnsanlar genellikle sembol kullandıklarının farkındadır, tıpkı kullandıkları kelimenin farkında oldukları gibi (Ekman ve Freisen,1972: 357). Bu nedenle bir bakıma semboller diğer kategorilerdeki sözsüz hareketlerden daha az kişisel özellik barındırır. Çünkü, insanlar tıpkı kelimeler gibi sembolleri de seçerek kullanırlar (Ekman ve Freisen,1969: 64).

Semboller kültürle aktarılır ve öğrenilerek kullanılır (Ekman ve Freisen,1969: 65). Ancak,, kültürden kültüre çok fazla değişiklik gösterir. Şu ana kadar tüm kültürlerde aynı olan ve aynı anlamı taşıyan hiçbir sembol hareket bulunamamıştır (Knapp ve Hall, 2006:231). Örneğin, Şekil 10'da görülen Amerikan OK, işareti Orta Doğu'da hakaret anlamına gelmektedir.

Sembol hareketlerin öğrenimi yaşla artmaktadır. Kumin ve Lazar 'ın yaptığı bir çalışmada (1974'den aktaran Ekman ve Freisen, 1976: 21), dört yaşındaki çocukların iki yaşındaki çocuklardan daha fazla sembol bildiği ortaya çıkmıştır.

Tarihte de bununla ilgili bir örnek bulunmaktadır. 1877-1878 eşdeyişle 93 Harbi'nde Rusya ve Bulgaristan müttefik olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Ancak,, sembolik bir problem ortaya çıkmıştır. Ruslar “hayır” derken başlarını iki yana doğru sallamaktadırlar. Ancak, çok benzeri bir hareket Bulgar kültüründe “evet” anlamına gelmektedir (Jacobson, 1972'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:231).

Son olarak sembollerin bazılarının uyumsuz (arbitrary) kodlandığı, hareketin anlamına benzemediği ortaya çıkmıştır (Ekman ve Freisen,1969: 65). Örneğin işitme engelliler alfabesindeki parmak hareketleri harflerin kendilerine benzemez. Kalan semboller ise ikoniktir (anlamı ile bütünlük arz eder).

3.4.1.2. Göstergeler (Illustrators)

Ekman ve Freisen (1969: 68), beş ana alana ayırdığı sözsüz iletişim kategorilerinden ikincisine illustrator (gösterge) adını vermektedir. Gösterge, konuşmanın çok önemli bir parçasıdır ve konuşulan şeyi betimlemeye yarar. Altı ayrı gösterge çeşidi vardır: Batonlar, konuşmaya tempo tutan davranışlardır. Kelimelerin önemini vurgulamak için örneğin, her kelimedede masaya vurmaya ya da ayakla tempo tutmak bunlar arasında sayılabilir. İdeograflar, konuşulan nesnenin ya da kavramın müsvettesini el ile çizmek gibidir. Diektik hareketler, doğrudan bahsedilen nesneyi ya da kişiyi işaret etmektir. Alan hareketleri, (Spatial movements) alansal bir ilişkiyi resmeder. Kinetograf, bedensel bir hareketin tarifidir. Piktograf, hareketin gönderme yaptığı şeyi resmeder.

Göstergeler toplum içerisinde, özellikle çocuklukta taklit ederek öğrenilir. Efron'a göre (1941'den aktaran Ekman ve Freisen:1969, 69) gösterge kullanımında etnik farklar ortaya çıkmaktadır. Yahudi göçmenler daha çok baton ve ideograf hareketler kullanırken, İtalyan göçmenler kinetograf ve piktograf hareketler yaparlar. Asimile olmuş ikinci ya da üçüncü nesilde bu farklılıklar gözlenmezken, geleneksel kökenlerine bağlı olan göçmenlerde aynı farklılıklara rastlanmıştır.

Göstergeler, sembol hareketlerden bir dizi farklarla ayrılır (Ekman ve Freisen,1972: 359). Göstergelerin birçoğunun semboller gibi belli bir kelime karşılığı olmadığı gibi, bazılarının hiçbir kesin karşılığı yoktur. Ayrıca göstergeler diyalog harici gerçekleşmezken; semboller etkileşim içerisinde olanların konuşmadığı ya da konuşmayı tercih etmediği zamanlarda da meydana gelir. Son olarak göstergeler, sadece kaynak tarafından kullanılırken; semboller her iki iletişimci tarafından da kullanılabilir, el sıkışmak ya da ayrılırken el sallamak gibi.

3.4.1.3. Duygu ifadeleri (Affect Displays)

3.4.1.3.1. Duygu nedir?

Duygu; kişinin evrimsel ve kişisel geçmişinden etkilenen bir süreçtir. Bu süreçte, kişinin sağlığı ya da iyiliği açısından önemli olan durumlar hissedilir ve bir dizi psikolojik değişiklikler ve duygusal davranışlar bu durumlarla başa çıkmaya çalışır. Kelimeler, duygularla başa çıkmanın bir yönüdür, duygusal olduğumuzda kelimeleri kullanırız ancak, duyguları kelimelere indirgeyemeyiz (Ekman, 2003 :13). Mehrabian'ın araştırması (Mehrabian, 1981: 76), duyguların yalnızca %7'sini sözlerle ilettiğimizi, kalan %93'lük kısmı ise beden dilimiz ve ses tonalitemiz ile ilettiğimizi ortaya koymuştur.

Güçlü hissedilen duygular, çoğu zaman kendiliğinden bazı yüz kaslarımızı harekete geçirir (Vrij, 2008: 64). Bu kas hareketleri, yüzümüzde duygu ifadelerini oluşturur. İfadeler sayesinde, sosyal hayatımızı sürdürürüz. Etkileşime girdiğimiz insanlara bazen "Neyin var, mutsuz görünüyorsun?", ya da

"Hayırdır, ne kadar neşelisin?" gibi sorular yöneltiriz. Bu yargılara, karşımızdakinin yüz ifadelerinden ve ses tonundan varırız.

3.4.1.3.2. Duyguları ifade etmek

"Yüzünüz, soylu efendim, bir kitap gibidir, onda insanlar garip şeyler okuyabilirler" (Shakespeare, Machbeth, Sahne 1'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 295, repliğin İngilizce'den çevirisi: Orhan Burian).

Mehrabian, birçok araştırmacıyla birlikte aynı görüşü savunmaktadır: "Sözsüz davranış dar anlamıyla konuşmadan ayrı hareketleri içerir. Bu tanım içerisinde yüz ifadeleri, el ve kol jestleri, duruşlar, pozisyonlar ve vücudun ya da bacaklar ve ayakların çeşitli hareketlerini içerir" (Mehrabian, 2007: 1). Bu tanımdan hareketle, sözsüz iletişimin en önemli unsurlarından olan ve duyguların öncelikle gösterildiği, yüz ifadelerinden bahsedilebilir (Tomkins, 1962 ve diğer araştırmalarından aktaran Ekman ve Freisen, 1969: 71).

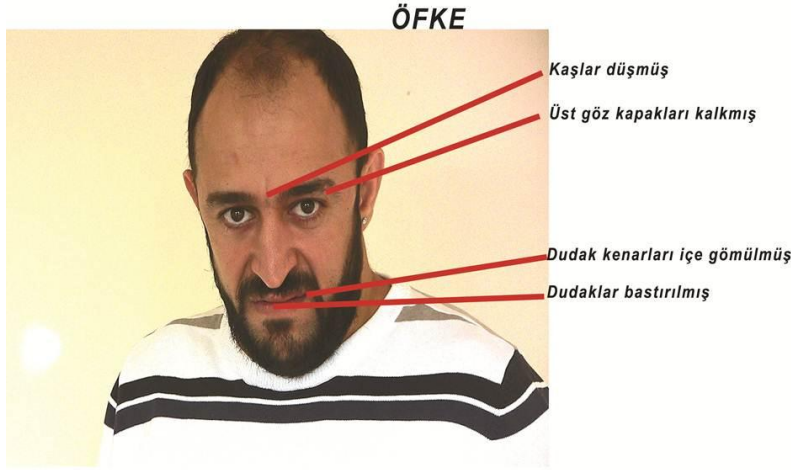
"İnsan vücudunun en dikkat çeken yeri yüz, yüzde en çok dikkati çeken yer ise gözleridir. Ancak, yüz ifadelerini anlamak o kadar kolay değildir, çünkü yüz karmaşık bir iletişim sistemi oluşturur" (Cüceloğlu, 1995: 42). Yüzün zengin bir iletişim potansiyeli vardır. Kişilerarası tutumları yansıtır; diğerlerinin yorumlarına sözsüz geri iletim sağlar ve bazı bilim insanlarına göre, konuşmanın sonra en önemli bilgi kaynağıdır (Knapp ve Hall, 2006: 295).

Öncelikli duygu durumları için, farklı yüz kaslarının hareketleri söz konusudur ve bu duygular insanlar için ortaktır (Ekman ve Freisen, 1969: 71). Ancak,, bilim adamları arasında metotlarına, çalışılan grupların milliyetlerine, yöntem ve benzeri özelliklere bağlı olarak öncelikli duyguların neler olduğuna dair farklılıklar vardır. Örneğin, Ekman ve Freisen (1969: 71) çalışmalarında, mutluluk, şaşkınlık, korku, üzüntü, öfke, tiksinti ve ilgi ifadelerini öncelikli olarak verirken; yine Ekman 2003'teki çalışmasında (2003: 10), ilgi ifadesini öncelikli ifadelerden ayırmıştır. Matsumoto ise (2011), bu altı ifadenin yanına küçük görme ifadesini eklemektedir.

3.4.1.3.3. Duygu ifadelerinin karakteristik özellikleri

Genel itibariyle yüzümüz dış dünyaya yönelik ekranımızdır. Duygularımız, ilk önce yüzümüze yansır. Etkileşime geçtiğimiz ya da geçmediğimiz ama sadece gördüğümüz kişinin ruh halini, duygularını yüzünden fark ederiz. Matsumoto (2011) yedi farklı temel duyguyu bildirmektedir: Öfke, küçük görme, korku, tikslenme, mutluluk, üzüntü ve şaşkınlık. Bu duygular evrenseldir, her kültürde görüldüğü ve tanındığı bilimsel olarak ortaya konmuştur.

Her duygunun yüze yansıyan belli karakteristik özellikleri vardır (Matsumoto, 2011). Örneğin öfke (Şekil 14); çatık ve alçalmış kaşlar, yukarı kalkmış göz kapakları, içe doğru bükülmüş dudak kenarları ve bastırılmış dudaklar ile kendini belli eder. Korku (Şekil 15); havalanmış kaşlar, yukarı kalkmış üst göz kapakları ve gergin bir ağız ile anlaşılır. Tikslenme (Şekil 16); düşük kaşlar, kırışmış burun, havalanmış üst dudak ve düşük alt dudak, küçük görme (Şekil 17); dudağın bir kenarının geri çekilmesi ile karakterize edilir.

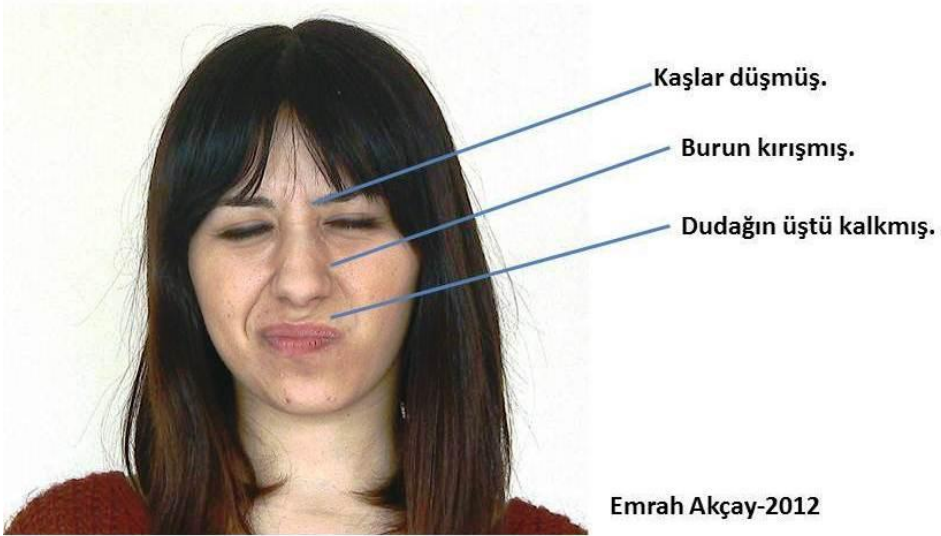
Şekil 14 Öfke ifadesinin karakteristik özellikleri.

KORKU

Şekil 15. Korku ifadesinin karakteristik özellikleri.

TİKSİNME

Şekil 16. Tiksinti ifadesinin karakteristik özellikleri.

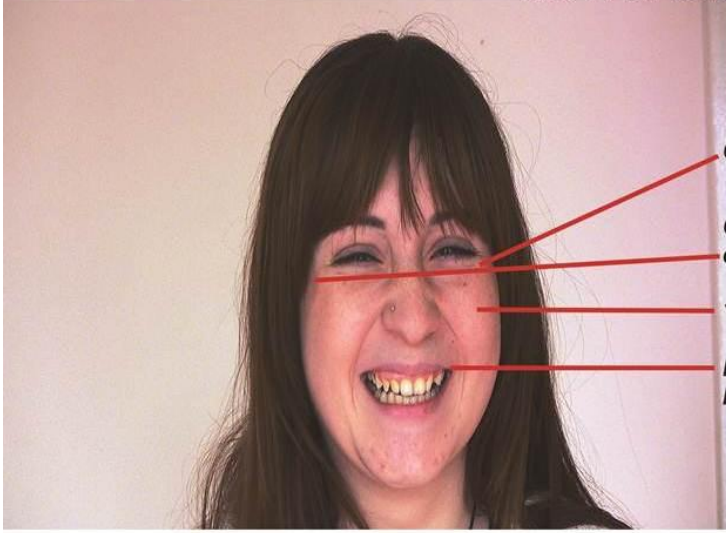
KÜÇÜK GÖRME

Şekil 17. Küçük görme ifadesinin karakteristik özellikleri.

Mutluluk (Şekil 18); biraz daha yoğun yüz hareketleri gerektirir. Göz etrafındaki kaslar gerilir, göz kenarlarında karga ayağı şeklinde ifade edilen kırışma, yanakların kalkması ve dudak kenarlarının simetrik bir şekilde yukarı kalkması mutluluğu ifade eder. Üzüntü (mutsuzluk) (Şekil 19) ifadesinde ise kaşların iç kenarları yukarı kalkar, göz kapakları düşer ve dudak kenarları aşağı doğru kıvrılır. Son olarak şaşkınlık (Şekil 20) ifadesi, kaşların tamamının ve göz kapaklarının havalanması ve ağzın açık kalması ile anlaşılır. Şaşkınlık ve korku ifadeleri birbirine çok benzediği için sık sık birbirine karıştırılır. Ekman (2003: 10), ilkel kültürlerde bu iki ifadenin sıklıkla karıştırıldığını ifade ederken ileri (okur/yazar) kültürlerde ayrılabilirdiğini belirtir. Aynı eserinde, bir yüzün on binden fazla yüz ifadesi yapabileceğini de belirtmektedir. Bir başka kaynak ise, bu insan yüzünün 250 bin değişik ifadeyi yansıtmaya gücü olduğunu iddia etmektedir (Zıllıoğlu, 1993:197'den aktaran Gökçe, 2006: 57).

MUTLULUK

Gözlerin etrafındaki kaslar gerilmiş

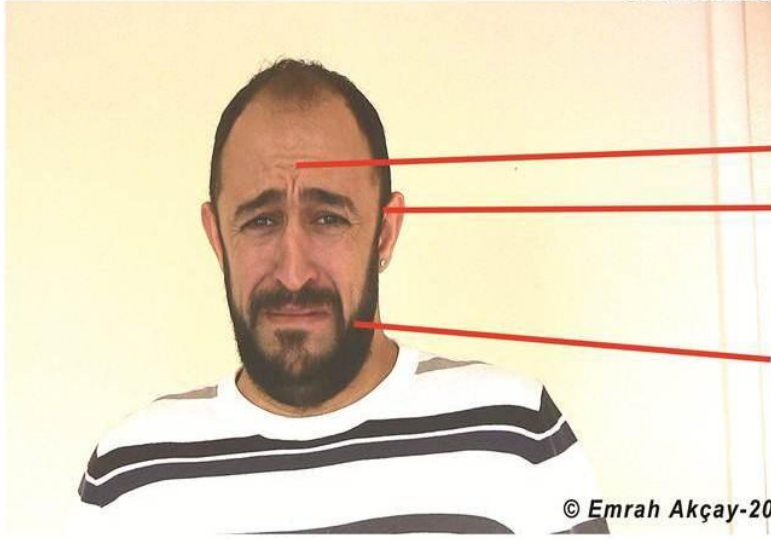
Gözlerin etrafında karga ayağı şekli oluşmuş

Yanaklar kalkmış

Dudak kenarları eşit bir şekilde kalmış

Şekil 18. Mutluluk ifadesinin karakteristik özellikleri.

ÜZÜNTÜ

Kaşların iç kısımları kalkmış

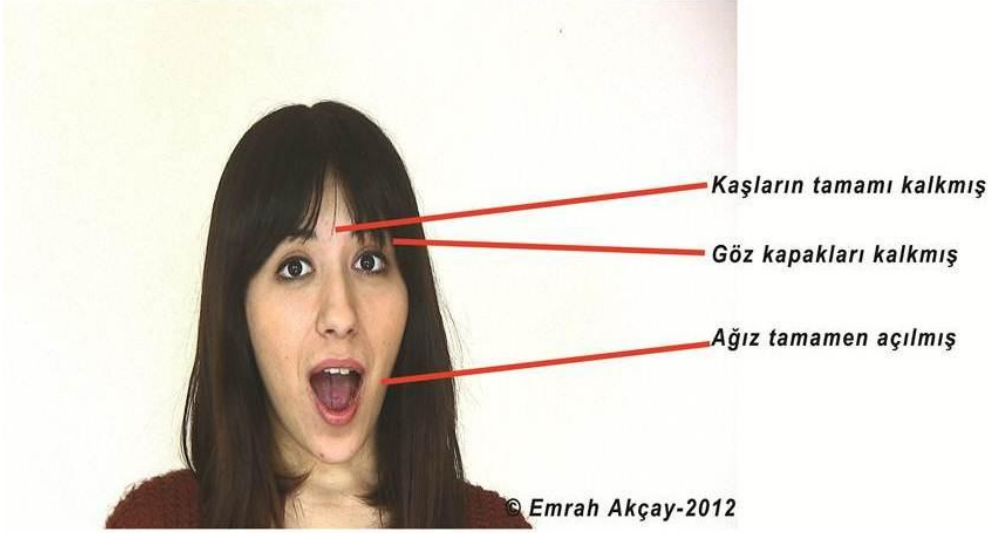
Göz kapakları düşmüş

Dudak kenarları düşmüş

© Emrah Akçay-2012

Şekil 19. Üzüntü ifadesinin karakteristik özellikleri.

ŞAŞKINLIK

Şekil 20. Şaşkınlık ifadesinin karakteristik özellikleri.

Yüz şunları gösterebilir:

- Hangi duygunun hissedildiğini-öfke, korku, üzüntü, bıkkınlık, acı, mutluluk, heyecan, şaşırma, memnuniyet ve küçümseme belirgin ifadelerle gösterilebilir.
- İki duygunun birbirine karışıp karışmadığını-sık sık iki duygu hissedilir ve yüz bu iki unsuru da belli eder.
- Hissedilen duygunun yoğunluğunu-her duygu derece bakımından farklılıklar gösterir, rahatsızlık duymaktan öfkelenmeye, endişeden dehşete, vs. (Ekman, 2009:112).

Navarro (2011: 193), “zihin tuvali” olarak adlandırdığı insan yüzünün ifadelerinin evrensel bir dil olarak hizmetimizde olduğunu belirtmektedir.

Darwin’e göre, duygu ifadeleri yüz kaslarının fonksiyonel kullanımı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu açıklama, belli duygu durumları ile bağlantılı ortaya çıkan yüz hareketlerinin genetik mirasını gerektirecektir. Örneğin, tikslenme duygusunun ifadesi, kötü bir tat ya da kokunun ağız ve burun ile itilmesinden ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Üzüntü, yorgunluktan kaynaklanan gevşeklik ve

uzun süreli fiziksel acının etkilerinin birleşmesinden türemiş olabilir (Ekman ve Freisen, 1969: 71).

Bu açıklama, Eibl-Eibesfeldt'in iddialarını da desteklemektedir:

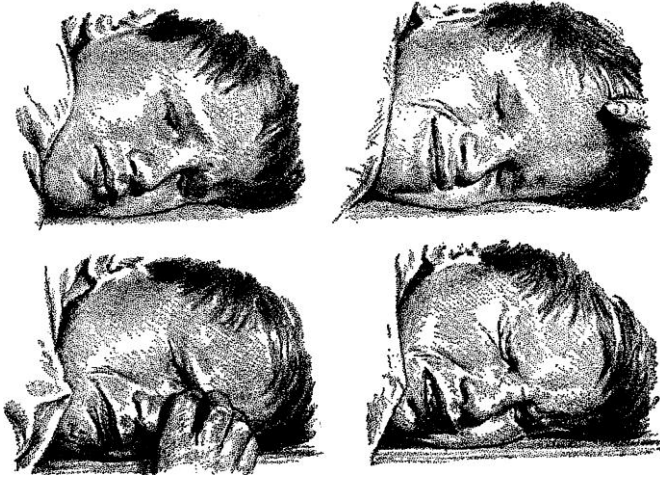
İnsanlar doğuştan motor hareketlerle donatılmışlardır. Bir bebeğin emmeyi öğrenmesi gerekmez; ayrıca gülümseyebilir, ağlayabilir, tutunabilir, daha birçok hareket yapabilir. Fakat bir hayli insan davranış kalıbı yalnızca büyüme sürecinde yavaş yavaş gelişir ve bunların hangilerinin basitçe olgunlaştığını ve böylece gelişirken programlandığını saptamamız zordur. Bununla beraber, çocuklar bazen kör bazen de kör ve sağır olarak dünyaya gelir ve bu çocuklar üzerine yapılan çalışmalar bu konuda son derece yararlı olabilir. Kör ve sağır çocuklar sürekli bir karanlığın ve sessizliğin içinde yetişirler. Annelerini asla göremezler ve seslerini duyamazlar. Eğer çevresel teorinin en keskin ilkelerini doğru kabul etsek bu çocukların davranışlarının, sağlıklı büyüyen çocuklardan son derece farklı olmasını bekleriz. Fakat doğuştan kör ve sağır çocuklar üzerine yaptığım gözlemlerden böyle olmadığını tespit ettim. En hayati noktalarda neredeyse tamamen bizim gibi davranıyorlar. Örneğin mutlu olduklarında bizim gibi gülümsüyorlar, gülüyorlar ve bunu yaparken doğru sesleri çıkartıyorlar. Dahası bir şey kendilerini üzdüğünde, bizim gibi ağlıyorlar, tepiniyorlar, yumruklarını sıkıyorlar ve kaşlarını çatıyorlar (Şekil: 21) (Eibl-Eibesfeldt, 1971: 12):

Lewis de (1978: 84) Thalidomide çocukların⁹ bile doğuştan göremeyecek, duyamayacak ve dokunmaya tepki veremeyecek kadar özürlü oldukları halde gülümseyebildiklerini bildirmektedir.

---

⁹ 1960'larda hamileler için sakinleştirici olarak piyasaya sürülen ancak, kullananların çocuklarında çok ciddi anomaliler görülmesi sonucunda piyasadan acilen kaldırılan ilacın kullanılması neticesinde ileri derecede özürlü doğan çocuklar.

Şekil 21. Doğuştan kör ve sağır çocuklarda ağlama hareketi.

Kaynak: Eibl-Eibesfeldt, 1971: 13.

Tez yazım sürecinde, benim de benzer bir çalışmayı yapma fırsatım oldu. O tarihte henüz altı aylık olan ve anne sütü haricinde katı mamaları yemeye yeni başlayan oğlumun, tadını beğenmediği bir mama olduğunda karakteristik tikslenme hareketlerini yaptığını, ağzı ve burnu ile mamaya karşı direndiğini ve nihayetinde kustuğunu video çekimiyle tespit ettim. Çalışmadan elde ettiğim kareler hem Ekman'ın, hem de Eibl-Eibesfeldt'in tespitlerini doğrular nitelikte ortaya çıktı (Şekil 22 ve 23).

Şekil 22. Bebekte tikslenme ifadesi.

Gerçekten de bebekte tiksinti meydana geldikçe burnunun üstü kırırmaya başladı, ağız hareketleri buna eşlik etti ve annesi ısrar edince kusma vakası meydana geldi.

Şekil 23. Bebekte tiksinti ifadesi.

Duygularımızı hangi şartlarda nasıl ifade etmemiz gerektiğini sosyal normlar belirler (Ekman ve Freisen ,1969:75). Hangi durumda (cenazede, okulda, işyerinde, vs.) nasıl bir yüz ifadesi takınılacağı ilerleyen yaşlarla beraber öğrenilir. Bu ifadelerle ilgili toplumsal baskı da söz konusudur. Örneğin, gelinden kına gecesi ağlaması beklenir. Düğün gününde ise gülümsemeyen, üzgün bir yüz hali takınan gelinin ise zorla evlendirildiği kanaatine varılır. Küçük yaştan başlayarak bunları öğrenen bir genç kız, zamanı geldiğinde kendisinden beklendiği gibi yüz ifadelerine bürünür. Ayrıca, kültürlere göre de farklılıklar gözlenir. Örneğin, bir kültürün insanlarından cenazede yüksek sesle ağlamaları beklenirken, bir başka kültür ağırbaşlı duruşları öngörebilir.

3.4.1.4 Düzenleyiciler (Regulators)

Herhangi bir iletişim sisteminin başarılı olması için basit bir kuralın takip edilmesi gerekir: Konuşma sırasında anlaşma, eşdeyişle kimin hangi sıra ile konuşacağını belirlemek. Hangi iletişim biçimi kullanılırsa kullanılsın, veri alış verişi eğer iletişim kuranlar bu kurala dikkat ederlerse mümkün olabilir (Lewis, 1978: 68).

Telsizle iletişim kurarken, kaynak kişi konuşmasının bittiğini ve sıranın karşdakine geçtiğini belirtmek için, notunun sonunda her seferinde “tamam” diyerek bitirir. “Tamam” kelimesini duyan alıcı kişi, kaynağın konuşmasının o bölümünün bittiğini ve sıranın kendisine geldiğini anlar. Kaynak konuşmasının tamamının sonuna geldiğinde, konuşmayı tamamen sona erdireceğini “Bitti!” diyerek belli eder. Bu kurallar, telsizle iletişimin en önemli kurallarıdır ve diyalogun akışı bu sayede belli olur. Benzer bir etkileşimin, yüz yüze iletişimde de olması kaçınılmazdır. Aksi halde, konuşma sırasını iletişime geçenler belirleyemez, herkesin bir anda konuştuğu ve kimsenin birbirini anlamadığı sağır diyaloglara döner. Nitekim sözlü kavgaların çoğunda, televizyondaki bazı tartışma programlarında böylesi iletişimsizliğe her zaman için şahit olunmaktadır.

Düzenleyici hareketler (regulators), iki ya da daha fazla sayıda etkileşime giren kişiler arasındaki konuşma akışını ayarlar ve düzenler; konuşmacıya devam etmesini, acele etmesini, tekrar etmesini, detaylandır, daha ilginç ol, daha açık ol, diğerine konuşması için bir fırsat ver gibi talimatlar verir. En fazla rastlanan düzenleyici, başla onaylama hareketidir ve “mmhmm” anlamına gelir. Regülatörlerin birçoğu mesaj içermez ancak, konuşmanın devamlılığı için son derece gereklidir (Ekman ve Freisen, 1969: 82).

Düzenleyici hareketlere baş sallama, anlaşma-gülümsemesi, öne eğilme, uyarırken kaş kaldırma ve bunun gibi hareketler girer. Dinleyen, bir konuyu anlamadığında ya da kafasının karıştığını belirtmek için kaş indirme hareketi yapabilir. Kuşku durumunda ya da anlatılanın inanılmaz olduğunu belirtmek için kaş kaldırma hareketi yapılabilir. Konuşan kişi, dinleyenin sözünü kesmemesi için trafik polisi gibi elini kaldırabilir. Konuşma sırasının kendisine gelmesini bekleyen kişi ise sandalyeden havalanacakmış gibi ileri doğru eğilir, ağzını açar ya da dudak hareketleri yapar (Ekman, 1999: 82).

Konuşmanın devamlılığı belli kurallara dayanır. İkili diyalogda, konuşan kişi sözünü bitirdiğinde sıranın karşdakine geçtiğini belirtmek için susar. Bu arada göz kontağını keserek bir an için uzağa bakar. Konuşmasının, sorduğu soruya vurgu yapmak amacıyla yüksek bir tonda söylenen son birkaç kelimesine ya da

cümlesine uygun olarak başını belli belirsiz kaldırırken kaşlarını da aynı paralelde yükseltebilir. Böylece eğer dinleyen kişi yeterli sosyal yeteneklere sahipse konuşmacının sırayı kendisine verdiğini anlar ve konuşmaya başlar. Diyalog bu tarzda problemsiz bir şekilde devam eder (Lewis, 1978: 69).

İnsanların konuşmasının bir ritmi olduğunu ve dinleyenlerin de bir senkronizasyon dahilinde bu konuşmayı dinlediklerini ortaya koyan Kendon'a göre (1967'den aktaran Mehrabian, 2007: 4), konuşan ve dinleyen rollerini değiştirecekleri sırada konuşan dinleyenin istikametine doğru bakar, dinleyen ise konuşmasına başlarken başka bir yöne bakar. Dahası konuşma akıcı olduğunda konuşanın, konuşmanın hatalar ve tereddütlerle aksayarak ilerlediği durumlardan daha fazla dinleyiciye baktığını belirtmektedir. Bu tür ters durumlarda konuşmacı, uzağa bakarak dinleyicisine söyleyecek fazla bir şeyi olmadığı ve dinleyiciden daha az dikkat talep ettiğini belirtir. Ayrıca konuşana düşüncelerini toparlamak için olanak tanır.

Düzenleyici hareketler kavramı, Scleflen (1964, 1965'den aktaran Mehrabian, 2007: 5) tarafından da incelenmiştir. Araştırmacıya göre, bir iletişimci duruş, göz kontağı ve pozisyon değişiklikleriyle

1. Yeni bir noktaya parmak basacağını,
2. Kendisi ve dinleyici tarafından ortaya konulan birkaç hususa göre bir tutum belirleyeceğini,
3. Eğer dinleyiciden uzaklaşırsa ve sırtını dönerse geçici bir süreliğine konuşmadan uzaklaşmak istediğini gösterir.

3.4.1.5 Yatıştırıcı hareketler (Adaptors)

Ekman ve Freisen'in (1969, 84) sınıflandırmasında, jestlerin sonuncusuna adaptor (adaptör) adını vermişlerse de; Ekman daha sonra (1977: 46) bu terimi çok fazla teorik olması sebebiyle "body manipulators" olarak değiştirmiştir. Rahatlama, beden ihtiyaçlarının tatmini, daha rahat bir pozisyona geçme vb. için yapılan hareketlere karşılık gelir. Navarro'nun kitabında kullanılan "yatıştırıcı hareketler" şeklindeki karşılığının (2008:39) Türkçe'ye uygun olduğunu değerlendiriyorum. "Yatıştırıcı hareketler vücudun bir parçasının diğer bir

parçasına yaptığı hareketlerdir. Baş kaşımak, burun karıştırmak, elleri ovuşturmak, dudakları emmek bunlara örnek olarak verilebilir” (Ekman, 1977: 47).

Self-adaptörler, kişinin kendisine yönelik yaptığı, özellikle kendi kendisine dokunmak, kaşımak gibi hareketleridir. Bu hareketler, çoğunlukla farkında olmadan yapılır ve iletişim kastı yoktur. Self-adaptörler, genellikle alıcılardan geri besleme almazlar, insanlar bu hareketler hakkında pek yorum yapmazlar.

Adaptörler, genelde farkında olmadan yapılan şeylerdir: Kendi kendimize dokunduğumuzu, kaşındığımızı, ovduğumuzu vs. pek fark etmeyiz (Schober,1996: 68). İnsanlara yaptıkları bu hareketleri hatırlayıp hatırlamadıkları sorulduğunda hatırlayamazlar ve tekrarlayamazlar. Nadiren bir mesaj verme kaygısı güderler. Ancak,, bu bizim hareketleri gözlemleyerek bir anlam çıkaramayacağımız anlamına gelmez (Ekman, 1977: 47). Normal şartlarda bu hareketler pek fark edilmezlerse de, belli bir amaca yönelik gözlemlendiğinde önemli ipuçları verebilirler. Örneğin, bir röportaj esnasında sakın görünmeye çalışan politikacının gerginliği tırnaklarını birbirine sürtmesinden anlaşılabilir (Schober,1996: 68).

Yatıştırıcı hareketler, rahatsızlık durumuna göre artış göstermekle birlikte, bazı insanlarda tam tersine, bu hareketlerde azalma hatta donma davranışı gözlenir (Ekman, 1999: 43).

Navarro'ya göre (2008: 39), yatıştırıcı hareketler limbik sistemle bağıntılıdır. Genel olarak limbik beyin rahatlık içeren bir duruma geçtiğinde, bu durum dışına yansır ve kendisini memnuniyet ve yüksek güven şeklinde gösterir. Aynı limbik sistem, rahatsız olduğu durumları da dışa vuracaktır. Bu durumda, beden dili rahatsızlığı gerginlik ve düşük güvenle ilintili bir şekilde gösterir. Limbik bir tepkinin ardından çoğu zaman yatıştırıcılar gelir (Navarro, 2007: 141-163'den aktaran Navarro, 2008: 41). Yapılan bir dizi çalışma, kendi kendine dokunmanın gergin bir durum ya da stresle bağlantılı olduğunu göstermiştir (Knapp ve Hall, 2006: 286). Ekman ve Freisen (1974'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:186) insanlardan, birinin oldukça stresli, diğeri ise oldukça hoş olan iki filmde birini

seyretmelerini istemişlerdir. Daha sonra izleyenlerden filmi güzel bir film olarak anlatmaları istenmiştir. Stresli film izleyerek karşısındaki kandırmaya çalışan grubun kendilerine daha fazla dokundukları rapor edilmiştir.

Yoğun bir stres yaşadktan sonra kendisini yeniden normal konumuna geçirmek isteyen beynimiz, bedenimizi rahatlatıcı (yatıştırıcı, adaptör) davranışlarda bulunmaya yönlendirir. Yatıştırıcı davranışların bazılarının kökenleri çocukluğumuza dayanır. Bebeklerin emme davranışı, çocuklukta başparmak emmeye dönüşür. Büyüdükçe parmak emme davranışı, hoş görünmeyeceğinden insanlar çiklet çiğneme, kalem ısırma gibi yöntemlere başvururlar (Navarro, 2008:42).

Yalan tespiti çalışmalarında da kendine dokunarak yatıştırma davranışlarına yer verilmiştir. Vrij (2008:39) korkunun psikolojik gerilmeyi arttıracığı ve bunun sonucunda self-adaptörlerin (kendi kıyafetlerine, ellerine, yüzüne, saçına vb. dokunmak) de artarak yalan söylediğine dair ipuçları vereceğini belirtmiştir.

Bir başka self-adaptör (kendine dokunma) davranışı, zihinsel zorlanma ile ilgilidir (Knapp ve Hall, 2006:286). İnsanların konuşma yaptıkları zaman hareketsiz oturdukları zamana göre ve herhangi bir okuma parçası hakkında soruları cevaplandırırken o parçayı dinledikleri zamana göre kendilerine daha fazla dokundukları rapor edilmiştir. Zihinsel yoğunlaşma ya da stres daha fazla yatıştırıcı hareketi getirir.

Yatıştırıcı self-adaptörlerin en fazla meydana geldiği alanlar yüz ve boyun bölgesidir. İnsanların stres seviyesi arttıkça, yüz ve boyuna dokunma da artacaktır (Navarro, 2008:57). Kadınlar en çok boyun çukuruna dokunurken erkekler daha çok çenenin altında, âdemelmasının üstünde kalan kısımlara dokunmaktadır. Alnı ovma, yanakları şişirmek, kravat düzeltme, dudaklara dokunmak, sakalın okşanması, saçlarla oynamak, boyundaki gerdanlığı çevirmek yatıştırıcı davranışlar arasında sayılır.

Bir diğer yatıştırıcı hareket türü ise, nesnelere aracılığıyla yapılanlardır. Otomobil kullanmak, sigara içmek ya da bir aleti kullanmak bunlar arasında sayılabilir. Nesne-adaptörler, diğer adaptörlerin aksine küçük yaşlarda öğrenilebileceği

gibi çok sonraları da edinilebilen hareketlerdir (Ekman ve Freisen,1969: 90). Tespih çekmek, çakı, anahtarlık, vs. ile oynamak, kalem çevirmek en fazla rastlanan hareketlerdendir. Kişisel gerginlik arttıkça, bu nesnelere oynama sıklığı ve şiddeti de artmaktadır.

3.4.2 Bakışlar ve göz hareketleri

Göz davranışı ve bakma, karşılıklı bakışma ve bunların tutumlar ile davranışlar üzerine etkileri sözsüz iletişimin en önemli çalışma alanlarından biridir. Gözler birincil iletişim kanalıdır ve karşılaştığımız kişilerden tanıdık olsun ya da yabancı olsun ilk izlenimi göz kontağı ile alırız. Gözler üzerine yazılmış sayısız şiir ve şarkı da insanlar için gözlerin ne denli önemli olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Şair Guillaume Bartas de Salluste gözler için, iç dünyaya ait taşıdığı bilgiden dolayı "ruhun pencereleri" adını vermiştir (Hess ve Polt, 1960: 349'dan aktaran Aboyoun ve Dabbs, 1998: 415).

Gözler üzerine söylenen birçok deyim ve atasözü de gözlerin ve bakışların önemini anlatır: "Göz kulak olmak", "Gözü gibi kollamak", "Kaşı gözü oynamak", "Bakışları güven vermemek" bunlara örnek olarak verilebilir.

Tarih boyunca insanlar gözlerle ve onların insan davranışları üzerindeki etkileriyle uğraşmışlardır (Pease, 2004: 165). Çevre, yeni nesnelere ve yabancılar üzerindeki değerlendirmemiz başkalarının bakışlarından ve duygusal ifadelerinden aldığımız bilginin birleşimine dayanır. Duygusal ifadeler duygu durumunu iletmenin önemli araçlarıdır ve bakışlar ifadenin anlamını iletme için çok önemlidir (Bayliss, Frischen, Fenske ve Tipper, 2007'den aktaran Hoehl ve Striano, 2010: 813).

Araştırmacılar, değişik duygusal durumlara göre, gözlerin ne derecede açıldığını araştırmışlardır. Bazıları aşırı göz kırpmanın, gerginliğin çeşitli seviyeleri ile bağlantılı olduğuna inanmaktadırlar (yalan söyleme durumunda örneğin). Psikiyatristler, normal insanlar gözlerini nemli tutmak amacıyla dakikada 6 ila 10 kez göz kırparken, bazı hastalarda bu sayının dakikada 100 kez kırpmaya kadar çıktığını bildirmektedirler. İnsanların bir obje için istekli

olduklarında ya da derin düşüncelere yoğunlaştıklarında kırpma sıklığının arttığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Knapp ve Hall, 2006: 339).

Hall'a göre (1963'ten aktaran Mehrabian, 2007: 21) göz kontağı, mesafeyle birlikte yakınlığın en önemli belirtisidir. Bakış bir kişinin bakma davranışını nitelerken, karşılıklı bakışma etkileşime geçen iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine, özellikle yüz bölgelerine bakmaları anlamına gelir. Konuşma süresinin tamamında karşımızdaki kişiye bakmayız. Bakma türleri katılımcıların arka planları ve kişiliklerine göre, konuşulan konuya, ortamda ilgi çeken nesnelere, diğer kişinin bakış şekillerine göre değişiklik gösterir.

İngiltere'nin sosyal psikoloji ve sözsüz iletişim konularında öncü bilim insanlarından Argyle, Avrupalıların etkileşim esnasında geçen zamanın ortalama %61'inde baktıklarını, bunun %75'inin dinlerken, %41'inin konuşurken, %31'inin ise karşılıklı bakışırken meydana geldiğini tespit etmiştir. Ortalama bakma süresini 2.95, ortalama karşılıklı bakışma süresini ise 1.18 olarak hesaplamıştır. Bunun bir istisnası, uzun süre bakmanın saygısızlık ve saldırganlık olarak kabul edildiği Japonya, bazı Asya ve Güney Amerika kültürleridir. Japonlar ya muhataplarından farklı bir yöne ya da onların boğaz bölgelerine bakarlar ki, bu kültürler arası tecrübeden yoksun Batılılar ve Avrupalılar açısından can sıkıcı bir harekettir (Pease, 2004: 175).

Bakış, insanlar arası tutumları gösterir. İnsanlar hoşlandıkları zaman daha fazla bakarlar (Exline ve Winters, 1965'ten aktaran Argyle vd., 1973: 19).

Bir başka bilgi de, bakış ve cinsiyet farkları üzerinedir. Exline'ye göre (1963'ten aktaran Mehrabian, 2007: 133), kadınlar erkeklerden daha fazla göz irtibatı kurarlar.

Argyle ve Kendon (1967'den aktaran Mehrabian, 2007: 22), Weisbrod (1965) tarafından yapılmış, bir grup içerisindeki bakış alışkanlıklarını inceleyen bir çalışmayı rapor etmişlerdir. Weisbrod, bir konuşmacının kendisine daha fazla bakan dinleyicileri hedeflerine ulaşmak için daha elverişli bulunduğunu ve daha fazla kıymet verdiğini tespit etmiştir. Ayrıca konuşmacının, dinleyenlerin daha

fazla baktığı hallerde kendisini daha güçlü ve daha yüksek statülü hissettiğini bildirmiştir. Göz hareketleri bazı başlıklar altında incelenmiştir.

3.4.2.1. Karşılıklı bakışmak

Bakış bir kişinin bakma davranışını nitelerken, karşılıklı bakışma etkileşime geçen iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine, özellikle yüz bölgelerine bakmaları anlamına gelir.

Konuşma süresinin tamamında karşısındakilere kişiye bakmayız. Bakma türleri katılımcıların arka planları ve kişiliklerine göre, konuşulan konuya, ortamda ilgi çeken nesnelere, diğer kişinin bakış şekillerine göre değişiklik gösterir.

Kendon'a göre (1967'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 341) bakmanın dört fonksiyonu vardır:

- Düzenleyici: Bakışlarla cevap istenebilir ya da bastırılabilir.
- Gözlemleyici: İnsanlar karşısındakiler düşüncelerinin sona erdiğini belirtmek için bakabilirler ve onların ilgisi ve tepkisini kontrol edebilirler.
- Algılayıcı: İnsanlar bilgi üretmekte veya karar vermekte zorlandıklarında uzağa bakarlar.
- Açıklayıcı: Katılımın ya da heyecan durumunun derecesi ve sebebi bakışlardan anlaşılabilir.

3.4.2.2. Bakışın iletişimin akışını sağlama işlevi

İletişim kanalımızın açık olduğunu işaret etmek istediğimizde göz irtibatı kurarız. Bazı durumlar ise, sanal bir şekilde iletişime mecbur eder. Garsonla restoranda görsel bir irtibat kurduğunuzda ona iletişim kanalınızın açık olduğunu ve bir şeyler söylemek istediğinizi işaret edersiniz. Ya da dersinize çalışmadığınız bir akşamın ertesinde, okulda öğretmeniniz kim bu soruyu cevaplayacak şeklinde bir soru yönelttiğinde, görsel irtibat kurmamaya çalışırsınız. Göz kontağı kurulmadığında, iletişimden kaçmak daha kolaydır (Knapp ve Hall, 2006: 342).

Tanımadığımız kişilerle karşılaştığımızda, tanımak amacıyla kısa bir bakış atarız. Ancak, eğer iletişimin devamı arzu edilmiyorsa, bakışma devam etmez. Eğer bakış süresi tanımaya yetecek süreden daha fazla uzarsa, bu olası bir konuşma arzusunu gösterir (Cary, 1978'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342).

Diyalog sırasında karşımızdakine bakmak, sözlü mesaj değerinde bir sözsüz mesaj göndermektir. Konuşanlar daha az baktığından, karşılıklı bakışma süresini konuşmacının bakışı belirler. Bu süreler boyunca dinleyicinin bir "dinleyici cevabı" ("geri-kanal cevabı" olarak da adlandırılır) ile dikkatini işaret edecek şekilde cevap vermesi olasıdır (Bavelas, Coates ve Johnson, 2002'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342). Bu cevaplar, gülümseme ve diğer yüz ifadelerini, baş ile onaylamayı ve "mm-hmm" şeklindeki sesleri içerir. Bununla beraber bakış tek belirleyici değildir. Çünkü dinleyicilerin cevapları telefonda kişiler birbirini görmediğinde de meydana gelir.

Bakış değişiklikleri sayesinde, konuşmanın senkronizasyonu kontrol edilir. Kendon'a göre (1967'den aktaran Argyle, 1973: 20), bu bakış değişiklikleri konuşmanın zamanlaması ile koordine edilir ve senkronizasyon sağlanır. Eğer konuşan kişi, sözlerinin sonunda dinleyene bakmazsa, dinleyen sıranın kendisine geçtiğini hemen anlayamaz ve cevap vermeden önce daha uzun bir süre sessizlik olur. Yapılan bir deneyde, etkileşimcilerin birbirlerini görmeleri, aralarına konulan ve birbirlerini görmelerini engelleyen bir cam konulduğunda; konuşmanın senkronizasyonunun bozulduğu tespit edilmiştir (Argyle, Lalljee ve Cook, 1968'den aktaran Argyle, 1973:21)

Doğal ya da atanmış liderin olduğu üç kişilik ortamlarda yürütülen çalışmalarda, liderin konuşmasının sonunda bir kişiye uzun süreli bakışının onu konuşmaya davet etmesi anlamına geldiği ortaya konulmuştur. Liderler iletişimin büyük kısmını yalnız kendilerine ayırmazlar (Schmid Mast, 2002'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342). Ayrıca, kimin sözü ne zaman alacağını ve ne kadar süreyle konuşacağını belirlerler (Kalma, 1992'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342).

3.4.2.3. Bakışın geri bildirim izleme işlevi

Konuşurken karşısındakine bakmak, dinleyenlerin tepkilerinden anlık geri bildirim almak için; dinlerken bakmak ise, dinlemeden alınan bilgiyi göz hareketlerini ve yüz ifadelerindeki değişiklikleri izleyerek arttırmak için kullanılabilir (Argyle vd., 1973: 19).

İnsanlar diğerlerinin tepkilerine ilişkin geri bildirim almak istediklerinde, karşısındakilere bakarlar. Eğer diğer kişi konuşana bakıyorsa, bu genellikle söylediklerine dikkat edildiğinin işareti olarak yorumlanır. Görülüyor olmak, son derece hayati bir öneme sahip olabilen bir sosyal tanınma formudur. Buna örnek olarak, Tarzan merdivenine tırmanan çocukların anne-babalarından kendisini izlemeleri verilebilir. İzleniyor olmak güvenlik duygusu vermekle beraber aynı zamanda, çocuğun hareketlerine anlam katar. İzleyen biri olmadıkça, çocuğun hareketleri temelsiz, neredeyse hayali olur (Knapp ve Hall, 2006: 343).

Doktor-hasta etkileşimi üzerine yapılan çalışmalarda, hastalarıyla daha fazla göz irtibatı kuran doktorların, hastalarındaki psiko-sosyal stres seviyesini daha doğrulukla belirleyebildiği tespit edilmiştir (Bensing, Kerssens ve van der Pasch, 1995'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 343) ve hastalarıyla daha fazla doğrudan göz irtibatı kuran doktorların hastalarından daha fazla psiko-sosyal bilgi aldıkları ortaya çıkmıştır (van Dulmen, Verhaak ve Bilo, 1997'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342).

3.4.2.4. Bakışın algısal aktiviteyi yansıtma işlevi

Hem dinleyenler hem de konuşanlar zor ve karmaşık fikirleri üretmeye çalışırken diğerlerine bakmaktan kaçınırlar. Bu bakış kaçırma (gözleri kapatma da buna dahildir) dikkati dışarıdan iç konulara kaydırma eşdeyişle dış uyaranları devre dışı bırakma anlamına gelir. Bakış kaçırma miktarı, soruların zihni zorlama derecesi arttıkça fazlalaşır (Knapp ve Hall, 2006: 344).

Bir başka görüşe göre ise dinleyenler konuşanlardan iki kat daha fazla süre bakarlar. Bu farkın sebebinin konuşanın kafasını dağıtmamak için daha az baktığı düşünülür (Argyle, 1973: 22).

3.4.2.5. Bakışın duyguları ifade etme işlevi

Bakış, kişilerarası tutumları işaret eder. İnsanların hoşlandıktan kişilere daha fazla baktıkları (Exline ve Winters, 1965'den aktaran Argyle, 1973: 20; Mehrabian, 2007: 20) tespit edilmiştir ve rekabetçi bir ortamda daha baskın olan kişilerin daha fazla baktıkları; benzer şekilde yakınlık kurma ihtiyacı duyan ve ortama katılmak isteyen kişilerin daha fazla baktıkları bildirilmiştir (Exline, Gray ve Schuette, 1965'ten aktaran Argyle, 1973: 20). Ayrıca aşk ilişkisi yaşayan kişilerin, laboratuvar ortamında tartışan diğer çiftlere oranla daha fazla karşılıklı bakiştıkları ortaya konulmuştur (Rubin, 1970; Mehrabian, 1966'dan aktaran Argyle, 1973: 20). Ayrıca, bakış ve karşılıklı bakışın uzaklıkla birlikte düştüğü elde edilen tespitler arasındadır (Argyle ve Dean, 1965; Argyle ve Ingham, 1971'den aktaran Argyle, 1973: 21).

%100'lük bir göz kontağı durumunun (ki bu dik dik bakmak anlamına gelir) tanımlandığı bir anket çalışmasında katılımcılar; bu bakışı, ortalama seviyede bir göz kontağından oldukça fazla olumsuz bir şekilde tanımlamışlardır. Bu bakışların genellikle ya birisinin özel alanını işgal ya da birisiyle dalga geçmek ve üstün gelmek için yapıldığı değerlendirilir; ikisi de kişilerarası tehdit tutumlarına karşılık gelir (Exline, 1972'den aktaran Mehrabian, 2007: 29). Hayvanlar üzerinde yapılan gözlemler de benzer sonuçlara götürmektedir: İki hayvanın dik dik bakışma ile birlikte doğrudan karşı karşıya gelmeleri genellikle kavga ile sonuçlanır (Coss, 1970'den aktaran Mehrabian, 2007: 29). Aslında bu sonuç, insanlar üzerinde de tekrarlanmış ve doğrudan uzun süreli bakışmada çiftlerden daha az baskın olanın daha önce gözlerini kaçırdığı tespit edilmiştir (Strongman ve Champness, 1968'den aktaran Mehrabian, 2007: 29; Eibl-Eibesfeldt, 1971: 96).

Bakışın, ikna edicilik üzerinde de olumlu etkileri söz konusudur. Karşısındaki muhatabı ile daha fazla göz kontağı kuran kişinin daha ikna edici ve inandırıcı olduğu bildirilmiştir (Mehrabian, 2007: 71).

Bazen göz bölgesine bakmak, kişinin duygusal durumuna ilişkin oldukça fazla bilgi verebilir. Örneğin, kişinin gözlerinde yaş gördüğümüzde duygusal anlamda yüklendiğini düşünürüz. Ancak, bunu destekleyen ipuçları olmadıkça bu gözyaşlarının üzüntüden mi, fiziksel acıdan mı, mutluluktan mı, öfkeden mi ya da karmaşık duygular sonucunda mı ortaya çıktığını bilemeyiz. Gözlerin duygu ifadelerindeki yeri ilgili bölümde açıklanmıştır. Kaşlar olmadıkça, salt gözlere bakarak duyguların tahmin edilmesi çok zordur. Bazı durumlarda yüzün tamamı görülmeden, o duygu tespit edilemez. Ayrıca günlük hayatta gerçekleşen etkileşimlerde gözlerin başka ifadeyi, yüzün kalan kısmının başka bir ifadeyi yansıttığı durumlar sıkça meydana gelmektedir. Son dönemde yapılan bir çalışmada, gözlerin baktığı istikametın yüzdeki duygunun ne olduğu hakkında karar vermeye etkisi olduğu görülmüştür (Adams ve Kleck, 2003'den aktaran Knapp ve Hall, 2006: 342).

3.4.2.6. Gözbebeklerinin büyümesi ve küçülmesi

Gözbebekleri insanlarda ve bazı hayvanlarda, tıpkı bir objektifin diyafram ayarı gibi, ışık koşullarına bağlı olarak büyür ve küçülür. Ortamdaki ışık miktarı arttıkça küçülür ve giren ışık miktarını azaltarak görmeyi normalleştirir. Bu fonksiyonu olmasa, yoğun ışık koşullarında görmek asla mümkün olamazdı. Göz muayenesine gidenler, detaylı inceleme için göze damla damlatılarak göz bebeklerinin büyütüldüğünü bilirler. Bu durumda ilacın etkisi geçene kadar kişi gün ışığında bir şey göremez ve gözleri sürekli yaşarır. Doktorlar herhangi bir kişide hayat belirtileri ararlarken, gözüne ışık tutarak gözbebeklerinin boyutunun değişip değişmediğine bakarlar. Zayıf hayat belirtileri olsa da, gözbebeklerinin boyutu değişiyorsa kişinin yaşadığına hükmedilir. Tam tersine ışık koşulları azaldıkça göz bebekleri olabildiğinde büyür ve düşük ışık koşullarında görmenin devamını sağlar. Gece bir harekâta katılacak olan askerler araziye çıkmadan önce ışıksız bir ortamda bekletilir ve gözbebeklerinin küçülmesi, böylece arazi

ortamında gözbebeklerinin küçülme süresi zarfında zorluk çekilmemesi sağlanır.

Ancak, gözbebeklerinin bir de duygusal ve algısal uyarılarla büyüme ve küçülme fonksiyonu vardır ki, sözsüz iletişim işaretleri adına son derece faydalı ipuçları sağlamaktadır. Sempatik sinir sisteminin uyarılmasıyla gözbebekleri istemsiz bir şekilde büyürler, eşdeyişle birinin gözbebeklerinin istem dışı genişlemesi genellikle onun bir hayli uyarılmış olduğun işaretidir (Demos vd., 2008: 2732). Bir kişi heyecanlandığında, gözbebekleri normal büyüklüğüne göre dört kat daha büyüyebilir (Pease, 2004: 166). Tam aksine, öfkeli, olumsuz bir ruh halinde gözbebekleri küçülür, “yılan gözler” olarak adlandırılan görünüme bürünür. Genellikle açık renk gözler daha çekici görünebilir. Çünkü gözbebeklerinin büyüme hali çok net belli olur.

Gözbebeklerinin tepkileri çok eskilerden beri bilinmekle beraber, bunun bilimsel anlamda detaylı araştırılarak “pupillometri” adıyla ortaya çıkmasının geçmişi son on yıllara dayanmaktadır (Sebeok, 2001: 20). Pupillometri, tıp terimleri sözlüğünde “Pupillometre aracılığıyla gözbebeği çapının ölçülmesi” anlamına gelir (Sözlük, 2012). Şikago Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nün eski başkanı olan). Eckhard Hess pupillometri alanının öncüsüdür. Yaptığı çalışmalarda gözbebeklerinin büyüklüğünün, kişinin duygu durumundan etkilendiğini ve genel olarak kendilerini uyaran bir şey gördüklerinde kişilerin gözbebeklerinin büyüdüğünü tespit etmiştir (Pease, 2004: 166).

Hess konuya ilişkin ilk yayınında (Hess ve Polt, 1960’tan aktaran Janisse, 1977: 441), gözbebeklerinin büyüklüğünün görsel uyarılarla ilişkili olduğunu, kadın deneklerin çıplak erkek fotoğrafları gördüklerinde gözbebeklerinin çıplak kadın fotoğrafları gördükleri hallerinden daha fazla büyüdüğünü, erkekler içinse tam tersinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Aboyoun ve Dabbs ise (1998: 418), gözbebeklerinin büyüdüğünü tespit etmekle beraber baktıkları çıplak insan fotoğrafının cinsiyete göre fark etmediğini, aynı cinsiyetteki çıplak fotoğraflara bakıldığında da aynı şekilde gözbebeklerinin büyüdüğünü tespit etmişlerdir. Hess’e göre gözbebekleri, aynen cinsel organlar gibi seksi uyarılar karşısında büyümektedir, ancak, çok daha çabuk ve ölçülebilir bir şekilde. Hess’in

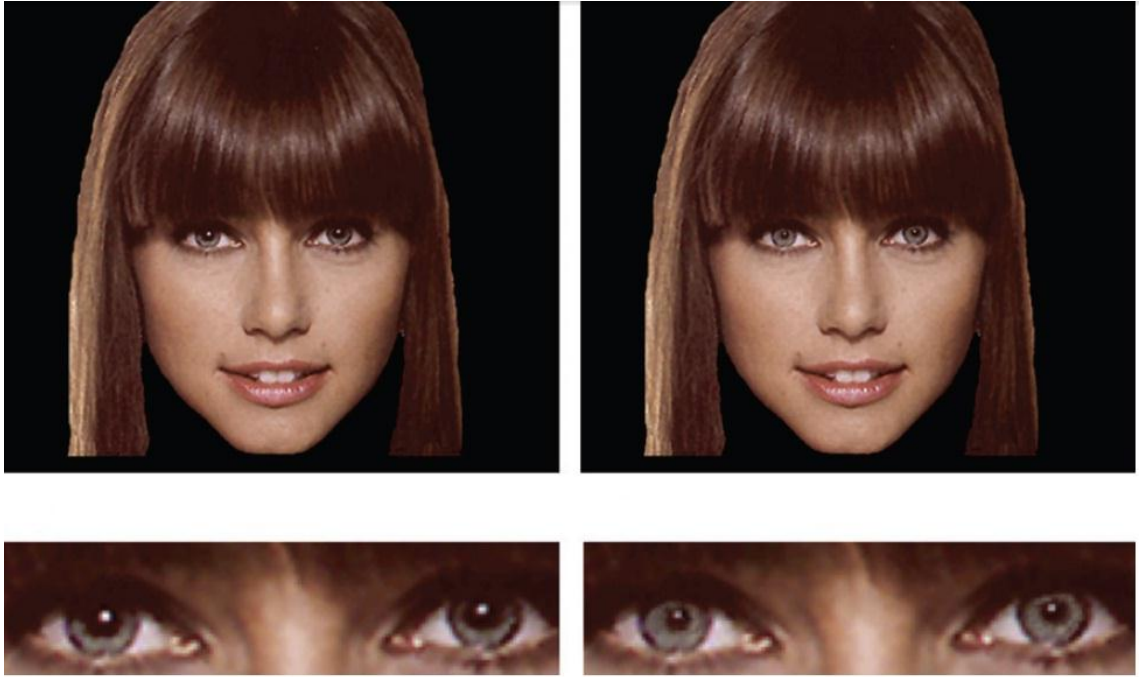
hipotezini destekleyen bir araştırmayı Bernick ve arkadaşları (1971'den aktaran aktaran Janisse, 1977: 441) yapmışlar ve erotik filmleri izleyen erkeklerin ereksiyon hali ve gözbebeklerinin büyümesi arasında olumlu bir korelasyon tespit etmişlerdir. Ayrıca, Hess, Seltzer ve Shilen (1965'ten aktaran Knapp ve Hall, 2006: 358) homoseksüel erkeklerin çıplak erkek fotoğrafları gördüklerinde, tıpkı heteroseksüel erkeklerin çıplak kadın fotoğrafları gördüklerinde olduğu gibi gözbebeklerinin büyüdüğünü saptamışlardır. Yapılan bir diğer çalışmada da, aynı kadının birbirinin kopyası olan iki fotoğrafı gösterilmiştir. Bu fotoğraflarda tek fark, bir fotoğrafta kadının gözbebeklerinin fotoğrafla oynayarak irileştirilmiş olmasıdır. Sonuçta erkekler, fotoğraflardan gözbebekleri iri olan fotoğraftaki kadın için olumlu sıfatlar yüklerken, diğer fotoğraftaki kadın için olumsuz sıfatlar yüklemişlerdir (Knapp ve Hall, 2006: 358).

Laeng ve Falkenberg (2007: 527), kadınların yumurtlama döneminde cinsel olarak daha aktif oldukları, karşı cinsle daha fazla ilgilendikleri ve onları daha çekici buldukları yönündeki araştırmaların paralelinde (Adams vd., 1978; Haselton ve Gangestad, 2006; Jones vd., 2005; Gangestad vd., 2005'ten aktaran Laeng ve Falkenberg (2007:527), kadınların normal dönemlerinde ve tahmini yumurtlama döneminde karşılaştırmalı bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada, kadınlara kendi erkek arkadaşlarının fotoğraflarının da içerisinde olduğu bir dizi erkek fotoğrafı gösterilmiş, yapılan değerlendirmelerde kadınların yumurtlama döneminde kendi erkek arkadaşlarının fotoğraflarını gördüklerinde gözbebeklerinin en fazla seviyede büyüdüğü ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlarla, kadınların gözbebeklerinin fiziksel büyümesi incelenerek, karşılarındaki kişilere karşı ilgilerinin ve cinsel istek seviyelerinin tespit edilebileceği değerlendirilmiştir.

Beynin amigdala bölgesi ve işlevi konusu "Limbik Sistem" bölümünde açıklanmıştır. Gözbebeklerinin irileşmesinin, türdeşlere karşı olan ilgiyi ilettiği uzun zamandır düşünülmektedir. Bu amaçla, Viktorya döneminde ve İtalyan Rönesans'ında kadınların "güzelavrat otu"ndan yapılan zehirli bir sıvıyı gözlerine damlatarak gözbebeklerini büyüttükleri ve böylece erkekleri daha fazla cezbetmeye çalıştıklarının bilinmektedir (Hess ve Polt 1960; Janisse 1973'den

aktaran Demos vd., 2008: 2729). Demos ve arkadaşları (2008) bu noktadan ve yapılan çalışmalardan hareketle amigdalanın, başkalarının gözbebeklerinin iriliğine hassas olup olmadığı konusunu incelemiştir. Bu amaçla bir grup erkeğe sırayla Şekil 24'teki ve benzeri kadın fotoğraflar gösterilirken beyinlerinin amigdala bölgeleri manyetik rezonans cihazı ile taranmıştır. Elde edilen sonuçlarda, amigdalanın gözbebekleri irileştirilmiş resimlere daha fazla tepki verdiği ve bu fotoğraflar gösterilirken hareketliliğin oldukça arttığı gözlenmiştir. Deneyin sonunda, deneklere dikkatlerini çeken bir özellik olup olmadığı sorulduğunda hiçbiri gözbebeklerinden bahsetmemiştir.

Gözbebekleri yalnızca basit bir fotometre¹⁰ değildir. Onların büyümesi, penis ya da klitorisin büyümesi kadar seksi olabilir. Ancak, burada yanılmamak gerekir. Gözbebekleri ışığa ya da seksi uyaranlara tepki verdiği gibi, zihinsel çaba, yorgunluk ve gerginlik benzeri birçok faktörden de etkilenebilir (Janisse, 1977: 441).

Şekil 24. Deney amaçlı olarak gözbebeklerinin büyüklüğü değiştirilmiş kadın fotoğrafları. Kaynak: Demos vd., 2008: 2730.

¹⁰ Fotometre, ortamın ya da konunun ışığını ölçen, fotoğrafçılıkta ve sinemacılıkta kullanılan bir cihazdır.

Sirklerde hayvan eğiticileri hayvanların, örneğin kaplanların ruh halini anlamak için onların gözbebeklerini sürekli izlerler. Bu sayede hayvanlarda saldırganlık işaretlerini tespit edebilirler. Ancak,, ayılar, gözbebeği görünümü olmaması ve ağızlarının elastik olmaması nedeniyle “öngörülemeyen” ve dolayısıyla tehlikeli olarak nitelendirilmektedirler. Çünkü ani bir saldırıyı haber verecek ipuçlarından yoksundurlar (Sebeok, 2001: 20).

Salem'e göre (Paynter, 2007: 39), gözbebeklerinin büyümesi duygusal bir tepkiye doğrudan bir biyolojik cevaptır. Bu, yüksek heyecan seviyesini gösterir. Yalan söyleyen herhangi bir kişi, eğer patolojik bir rahatsızlığı yoksa ne kadar belirsiz olursa olsun bazı duygusal rahatsızlıklar hissedecektir. Bu rahatsızlık, kontrol edilemeyen birtakım fiziksel tepkilere neden olur. Bu tepkiler, saklanamaz, hemen hemen her seferinde kişiyi ele verir. Vrij de (2008: 57) yalan söyleyenlerin gözbebeklerinin doğru söyleyenlere göre daha büyük olduğunu belirterek aynı görüşü doğrulamaktadır. Bunun da yalan söyleyenlerin, doğru söyleyenlere göre daha gergin olduğunu gösterebileceğini belirtmektedir.

Bilişsel yük, kişinin tanıdık olmadığı bir konuda daha fazla zihinsel enerji harcaması ve zorlanması anlamına gelir (Angelo, 2008). Bilişsel yük teorisine göre, kişinin zihni belli bir çalışma hafızasına göre işler (Paas vd. 2003: 63). Bilgi işleme süreçlerinde, insanların sınırlı çalışma belleği ve sınırsız uzun süreli belleklerinin olduğu varsayılır. Eğer zorlanma artarsa, bu zorlanma insanlarda fiziksel birtakım işaretlerle kendini belli eder. Çalışma belleğinin kapasitesi yalnızca yedi elemanla sınırlıdır (Miller, 1956'den aktaran Çakmak, 2007: 3). Kısacası, zihnin kapasitesi üzerinde bir yük yüklendiğinde bilişsel yük (cognitive load) ortaya çıkar. Bilişsel yük, bazı fiziksel hareketlerle kendini gösterir. Örneğin, bilişsel anlamda zorlananların göz kırpmalarında ve beden hareketlerinde azalmalar görülür (Vrij, 2008: 49). Gözbebekleriyle ilgili araştırmalar, önce duygularla ilgili araştırmalara konu olduysa da; sonrasında, bilgi işleme süreçlerine doğru kaymıştır (Beatty ve Ahern, 1979; Beatty ve Wagoner, 1978'den aktaran Aboyou ve Dabbs, 1998: 415). Artık, genel olarak gözbebeklerinin genişliğinde bilişsel işlem yükünden dolayı artış olduğu kabul edilmektedir (Beatty, 1986; Beatty ve Ahern, 1979; Beatty ve Wagoner, 1978;

Hess ve Polt, 1964'den aktaran Aboyou ve Dabbs, 1998: 415). Kahneman ve Beatty (1966'dan aktaran Piquado vd. 2010: 560) hatırlanması gereken rakam gruplarını dinlerken ve muhtemelen hafızaya yerleştirirken gözbebeklerinin kademeli olarak genişlediğini, rakam hatırlandıktan sonra ise kademeli olarak küçüldüğünü net bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Just ve Carpenter (1993'den aktaran Piquado vd. 2010: 560), üniversite öğrencilerinin karmaşıklık yönünden değişiklik gösteren cümleleri okurlarken aynı anda gözbebeklerini ölçmüşlerdir. Sonuçta, cümlelerin karmaşıklığı arttıkça gözbebeklerinin, aynı uzunlukta ama anlam yönünden daha basit cümleleri okuyan öğrencilerin gözbebeklerine göre daha fazla genişlediğini bulmuşlardır.

Yapılan bir başka çalışmada da, katılımcılara gürültü ve konuşmaların anlaşılabilirliği yönünden farklılık gösteren üç ayrı ses kaydı dinletilmiş ve aynı zamanda gözbebeklerinin ölçümleri alınmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, konuşmaların anlaşılabilirliği azaldıkça; gözbebeklerinin daha fazla genişlediği tespit edilmiştir (Zekveld, Kramer ve Festen, 2010).

Otero ve arkadaşları ise yaptıkları çalışmada (2011: 1352) kişilerin eski konuları hatırlarken; daha yeni konuları hatırlarken olduğundan daha fazla gözbebeklerinin büyüdüğünü tespit etmişlerdir.

Son olarak, (Piquado vd., 2010: 566) yaptıkları bir dizi deney ile gözbebeklerinin bilişsel yükün artışıyla doğru orantılı olarak arttığını gözlemleyerek kendilerinden önce yapılmış çalışmaları doğrulamışlardır (Beatty, 1982; Ben-Nun, 1986; Hyona vd., 1995; Just & Carpenter, 1993; Porter vd., 2007; Steinhauer, Siegle, Condray, & Pless, 2004; Taylor, 1981; Van Gerven vd.2004).

3.4.3. Beden duruşu (Posture)

Birkaç yıl önce, o zamanlar iki yaşında olan kızımı annelere bırakarak eşimle beraber tatile çıktık. Tatilden döndüğümüzde kapıyı çaldık. Kapıyı kızım açtı ve bizi görür görmez sırtını dönerek bizden uzaklaştı. Beden duruşunun ne ifade ettiğini anlamak için sözsüz iletişim hakkında eğitim görmemiz gerekmemişti.

Çünkü daha konuşmayı tam olarak çözememiş bir çocuğun ne demek istediği son derece anlaşılır bir durumdaydı.

Sözsüz iletişimde, beden duruşu son derece önemlidir. Gövdenin tamamını ilgilendirdiği için göze çarpar ve mesajları oldukça anlaşılır ifadelerdir. Navarro'ya göre (2008: 97) beden hareketleri ve duruşlar limbik sistemin motor davranışları ile doğrudan ilintilidir. Gövde, yaşam için hayati organları bünyesinde barındırdığı için herhangi bir tehdit altında kalındığında ya da herhangi bir zorlanma durumunda beyin öncelikli olarak bu bölgeleri koruma altına alır.

William çalışmaları sonucunda (1932: 434), beden duruşu ile ilgili olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

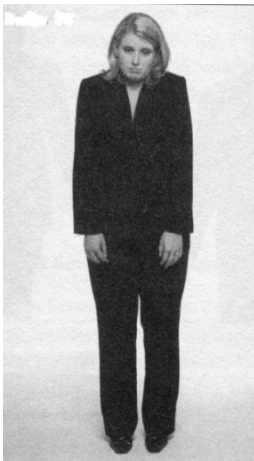
1. Beden duruşu, tutum, durum ve duruşun kendi doğasının getirdiği şartlar itibarıyla açıklayıcıdır.
2. Duruşlar iki görüş noktasından ele alınmıştır: Birincisi tutum veya duygunun ifadesi; ikincisi bir hareketin ifadesi.
3. İçinde bulunulan durum, gözlemcinin duruşa karşı takınacağı tutumu belirleyebilir.
4. Beden duruşunun ifadeleri iki kategoriyle bağlantılı olabilir; genler ya da kişiye özel.
5. Baş ve gövde duruş ifadelerinin temelini oluşturur; kollar, eller, ağırlığın dağılımı, vs. baş ve gövdenin genel ifadesini daha özellikli hale getirmeye yarar.
6. Duruşun bir özelliği odak noktasını oluşturabilir ve duruşun toplamının ifadesini sadece bu özellik taşıyabilir.
7. Eğer iki gözlemci iki duruşun iki ayrı özelliğine odaklanırsa farklı ifadeler elde edilir. Bu gerçek, tutum farklılıkları, gözlemcinin içinde bulunduğu durum farklılıkları, kelime haznelerindeki farklılıklar ve duruşla ilişkilendirilen bir kelimeye ilişkin farklılıklar birlikte ortaya çıkan sözlü anlaşmazlıkta rol oynar.

Beden duruşları ve bunların içerdiği anlamların kategorileştirilmiş özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

3.4.3.1. *Baskınlık-çekiniklik*

Argyl'e göre (1988'den aktaran Knapp ve Hall, 2006:11) sözsüz iletişimin öncelikli fonksiyonlarından birisi kişilerarası tutumları (hoşlanmak/hoşlanmamak, baskınlık çekiniklik gibi) iletmek olduğundan, baskınlık/çekinikliğe ilişkin ipuçları beden duruşunda bulunabilir.

Baskınlık-çekiniklik içeren sözsüz mesajlar çeşitlidir; detaylı ve gizli olabilir (Mehrabian, 1981:47). Genel olarak baskınlık; güç, rahatlık, rahatlama ve korkusuzluk gösteren davranışlarla iletilirken, çekiniklik; zayıflık, küçüklük, rahatsızlık, gerginlik ve korku içeren davranışlarla iletilir. Yapılan çalışmalar rahatlamış bir duruşun, baskın olmanın gizli bir ifadesi olduğunu göstermiştir. Genel olarak sosyal ortamlarda baskın kişiler rahatlamış bir duruş sergilerken; çekinik kişiler daha az rahat ve gergin bir duruş alırlar. Bununla uyumlu olarak, rahat bir duruş sergileyen etkileşimciler, büyük fikir değişiklikleri yaratmada daha etkili bulunmuşlardır. Benzer şekilde, baskın kişilerin daha dik ve açık bir duruş sergiledikleri de bilinen bir gerçektir (Knapp ve Hall, 2006:421). Dolayısıyla, çekinik kişiler daha kapalı, Navarro'nun (2008:124) "kaplumbağa şekli" (Şekil 25) olarak adlandırdığı bir duruş sergilemeleri doğaldır.

Şekil 25. *Kaplumbağa duruşu.*

Kaynak: Navarro, 2011: 124.

Rahat duruş, otururken ya da ayaktayken beden ve uzuvlarının pozisyonları arasında asimetrinin artışı (kayılmak gibi) olarak tanımlanır (Mehrabian, 1981: 47). Otururken geriye yaslanmak, dik oturmaktan ya da öne eğilmekten daha rahat bir duruştur. Otururken sallanma hareketleri yapmak yine rahatlık ve baskınlık ifade eder. Tersine otururken öne eğilmek, geriye yaslanmaktan ya da bacak bacak üstüne atmaktan daha gergin bir duruştur.

Herhangi bir işyerinde ya da okulda kaykılarak oturan biri otoriteye karşı, saygısız ve asi bir duruş sergilerken; dik ve kolları-bacakları paralel bir şekilde oturan birisi aynı oranda otoriteye boyun eğmiş ve saygılı bir görünüm çizer.

Schlosberg (1954'den aktaran Mehrabian, 2007: 25) sözsüz iletişimin sakinlik-gerginlik boyutunu genel olarak duygu ifadesiyle ilişkilendirmiştir. Dittmann, Parloff ve Boomer (1965'ten aktaran Mehrabian, 2007: 25), hoşnutluğu gösteren beden işaretlerini bulurken hoşnut yüz ifadelerini bulmaktan daha fazla zorlanmışlardır. Hoşnut beden duruşlar olarak az hareketli rahat duruşları; hoşnutsuz duruşlar olarak da gözle görünür kas gerginliği, yerinde duramamak ve sinirli hareketleri belirlemişlerdir.

3.4.3.2. Öne doğru eğilme

James'e göre (1932'den aktaran Mehrabian, 2007: 24), öne doğru eğilme, geriye yaslanmaya göre daha pozitif bir duyguyu iletir. Reece ve Whitman (1962'den aktaran Mehrabian, 2007: 24) yaptıkları çalışmada, deneyi yürüten kişinin sandalyesinde öne doğru eğilmesi, gülümsemesi, ellerini sabit tutması ve karşısındakiyle daha fazla göz irtibatı kurması halinde, katılımcının deneyi yürütene karşı daha sıcak bir yaklaşım içine girdiğini tespit etmişlerdir.

3.4.3.3. Vücutun yönelmesi (Body Orientation)

Vücutu yönlendirme, eşdeyişle konuşan iletişim kuranın omuzlarını ve bacaklarını karşısındakine doğru döndürme derecesi, alıcıya karşı hoşlanma-hoşlanmama durumunu gösteren bir ölçüm olabilir. Örneğin, James'in çalışması (1932'den aktaran Mehrabian, 2007: 24), daha doğrudan bir yönelmenin daha olumlu bir yaklaşımla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yönelme ya da uzaklaşma tamamen limbik sistemimizle ilgili bir durumdur (Navarro, 2011: 22). Birine önem verdiğimizde, birinin yanında huzurlu olduğumuzda ya da arzu duyduğumuzda karın bölgemizi ona döneriz. Birinden hatta birisinin ortaya attığı konudan rahatsız olduğumuzda, karnımızı hemen diğer yöne çeviririz. Örneğin, problemlili bir çift birbirlerine bakıyor olabilirler. Ancak,, karınlarını birbirlerine dönmezler. Karın yönelmesi bizim birincil iletişim kurma yöntemlerimizdendir: Sana güveniyorum, sana önem veriyorum, senden hoşlanıyorum anlamlarına gelir.

Bu sadece çiftlerle ilgili de değildir. Jüri üyeleri, göz göze gelmekten bile hoşlanmadıkları tanıklar ya da avukatlardan diğer tarafa yönelirler (Navarro: 2011: 98). Karın bölgesinin yönelmesi ya da dönmesinin önemini Navarro da açıklamaktadır (2011: 100). Gerçekte büyük bir tehlike olmasa da (fikri anlaşmazlık gibi) limbik sistem görece hassas olan karın bölgemizi korumaya çalışmaktadır. Limbik sistem, ayakları da aynı şekilde kontrol etmektedir. Ayaklar kişinin kaçarak kurtulmasından sorumlu olduğu için, limbik beyin tehlikeli herhangi bir şeyden uzak tutmaya çalışır. Ayakların farklı bir yön gösterdiği durumların nedeni de budur.

Çeşitli çalışmaların sözsüz yaklaşım ve statü iletişimleri üzerine son derece karmaşık sonuçları, duruş ve pozisyon ile ilgili iki boyutlu bir şema ile özetlenmiştir (Mehrabian, 2007: 24). Bu boyutlar, yakınlık ve rahatlamadır. Yakınlık boyutu önem sırasına göre dokunma, uzaklık, karşısındaki kişiye doğru eğilme, göz kontağı ve yönelme faktörlerini içerir. Artan miktarda yakınlık daha fazla dokunma, öne eğilme, göz kontağı ve vücudu doğrudan yöneltme, daha az mesafe ile belli olur.

3.4.3.4. Vücudun ulaşılabilirliği, kol ve bacakların durumunun açıklığı

Machotka (1965'ten aktaran Mehrabian, 2007: 24), katılımcılardan, çıplak bir kadının kollarının açıklığının çeşitli derecelerini resmeden çizimleri değerlendirmelerini istemiştir. Yapılan değerlendirmelerde, kapalı kol figürleri soğuk, itici, utangaç ve pasif olarak değerlendirilirken; kollan kısmen ya da

tamamen açık olan figürler sıcak ve çekici olarak yorumlanmıştır. Böylece, bir iletişimcinin duruşunun ulaşılabilirliği hoşlanmayı işaret edebilir. Machotka'nın çalışmasındaki bir diğer ilginç nokta; deneklerin ortalama açık kolların pozisyonunu, tam kapalı ya da tam açık pozisyonlara tercih etmesidir.

3.4.4. Dokunma (Haptics)

Dokunma, dünya ile kurduğumuz en temel iletişim aracı olarak tanımlanmıştır (Barnett, 1972'den aktaran Hertenstein, 2002: 70). Gebeliğin üçüncü ayında kürtajla alınan fetüsün, ağzının kenarına dokundurulan saça refleks olarak tepki verdiği araştırmacılar tarafından bildirilmiştir (Maurer ve Maurer, 1988'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 265). Bebek doğduğu andan itibaren karmakarışık bir dünya ile başbaşadır. İçinde huzurlu olduğu sıcak ve ıslak anne karnından ayrılmıştır. İlk defa gerçek anlamda açlık hissetmektedir ve bunun için besin alabileceği kordon artık kesilmiş durumdadır. Üstelik bedenine sarılan kumaş oldukça rahatsız edicidir. Çaresizlik içerisinde ağlarken; önce annesiyle göz göze gelir (Şekil 26). Bunu yaparken aynı zamanda annesinin göğsünün üstüne yerleştirilir. Bebek ancak, böyle sakinleşir (Molcho, 2007: 25). Bebek ilk iletişimini dokunma sayesinde kurmuştur. Bebek doğduğunda, kendi varlığı ve dış dünyanın varlığı arasındaki farkı bilemez. Dünyayı, ancak, dokunarak keşfedebilir. Örneğin annesine dokunduğunda sadece birisine dokunma hissini duyar. Ancak,, kendi ayağına dokunduğunda kendi varlığını fark eder (Molcho, 2007:26). Bebeklerde erken dokunma fenomeninin temelleri Spitz (1946'dan aktaran Fisher vd., 1976: 416) tarafından oluşturulmuştur. Diğer bazı araştırmacılar da (Montagu, 1971; Morris, 1973'den aktaran Fisher vd., 1976: 416), dokunarak uyarmanın duygusal, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri açısından önemli olduğunu işaret etmişlerdir.

Şekil:26 Dünyaya ilk bakış anı.

Kaynak: Fotoğraf Sanatçısı Thierry Bouet'in izniyle konulmuştur.

Çocuklar, toplumun yasaklamaları kendilerine öğretilmezden önce kendi dünyalarını dokunarak keşfederler. Ebeveynlerine sarılır ve dokunurlar, kendilerine dokunurlar, genital bölgelerinden haz alırlar, battaniyelerinin dokumasından kendilerine güven duygusu gelir, soğuk, sıcak, yumuşak ya da kaşıntıdan kaçındıran şeylere dokunurken heyecanlanırlar (Fast, 1982: 79).

Cüceloğlu'na göre, dokunmak yeme-içme kadar önemlidir (1995: 46). Örneğin, 1900'lerin başlarında yetimhanelerde büyüyen çocuklar üzerine yapılan bazı çalışmalar, henüz duygusal temasın tam olarak bilinmediği dönemlerde, bir yaş altı çocuklarda ölüm oranını %70 olarak göstermektedir. Dublin yetimhanesine 25 yıllık bir dönemde kabul edilen 10.272 çocuktan yalnızca 45'i hayatta kalmıştır (Joseph, 1982; Joseph, 1992'den aktaran Joseph, 1998: 193). Anneliğin ve dokunma tesellisinin minimize edildiği bu yurtlarda hayatta kalan çocuklarda düşük zekâ seviyesi, aşırı pasiflik, ilgisizlik, yüksek miktarda dikkat eksikliği, patolojik utangaçlık ve son derece tuhaf sosyal davranışlar görülmüştür (Joseph, 1982; Joseph, 1992; Spitz, 1946; Dennis, 1975; Goldfarb, 1946; Bowlby, 1960'dan aktaran Joseph, 1998: 193).

Benim bireysel gözlemlerim de, bu paralelde gerçekleşmiştir. Yetimhanelere giden her yetişkinin etrafını oradaki çocuklar sarar ve hepsi de ellerine dokunmak ve tutmak isterler. Kendileriyle ilgilenen yetişkinler ne kadar yakın olmaya çalışsalar da, doğal olarak bire bir teması bir aile gibi sağlayamazlar. “Dokunma, bir insana kısa yoldan, ‘Sen benim için önemlisin, seni asla bırakmayacağım’ mesajını verir. Hiçbir söz, bu mesajı dokunmak kadar etkili ifade edemez (Cüceloğlu, 1995: 46)”. Bu mesajı alamayan çocuklar, bu eksikliklerini karşılaştıkları yetişkinlere dokunarak gidermeye çalışırlar.

Bebek (ve onun limbik sistemi), duygusal olarak “hassas” anne teması da dahil olmak üzere yeterli sosyal ve fiziksel uyarana ihtiyaç duyar (Joseph, 1998: 193). Limbik sistem duygusal uyarana o kadar ihtiyaç duyar ki, çocuk yaşamının ilk yılında ayırım gözetmeksizin sosyal ilişki arar ve yabancılar dahil yaklaşan herkese gülümser. Bu duygusal uyarıların belki de en önemlisi dokunmaktır.

3.4.4.1. Dokunmanın olumlu etkileri

Dokunmak, genellikle başkalarına kendini iyi hissettirmekle ilgili sözsüz davranışlardandır. Dokunmak samimiyet, güven, içselleştirme ve duygu telkin eder (Burgoon, 1991; Mehrabian, 1971; Thayer, 1988’den aktaran Dolin ve Booth-Butterfield, 1993: 383). Çocukluğumuzda ne zaman üzülsek ya da canımız yansa annemizin kollarına koşarız. Onun sarılması, dokunması ve sevmesi bizi sakinleştirir. Acıyan yerimizi öper. Hiç konuşmasa da, bize anlatmak istediğini anlarız. Bazen küçük çocukların da, üzgün görünen büyüklere dokunarak teselli ettikleri gözlenir. Yaş ilerledikçe de, dokunma aynı önemini devam ettirir ve bir ömür boyu sürer.

Eibl-Eibesfeldt (1971:130), sarılma ve dokunma yolu ile sakinleştirme davranışının ebeveyn-çocuk ilişkisinden yetişkinlere geçtiğini belirtmektedir. Buna verdiği örneklerden biri, Kore Savaşı’nda arkadaşının göğsünde rahatlamaya ve sakinleşmeye çalışan bir asker ve ona bir anne şefkatiyle sarılan diğer bir askerin fotoğrafıdır (Şekil 27). Eibl-Eibesfeldt’e göre, bu davranışlar, temelde birçok kültürde benzerlik gösterir ve şempanzelerle birlikte

bizlere yakın olan hayvan türlerinde de benzer davranış biçimlerine rastlanması bu davranışların doğuştan geldiğini göstermektedir.

Şekil 27. Kore Savaşı'nda birbirini teselli eden askerler.

Kaynak: Eibl-Eibesfeldt, 1971: 130.

Dokunma, yakınlık boyutlarının içerisinde yer almaktadır (Mehrabian, 2007: 24) ve bu boyutların en önemlisidir. Sosyal etkileşim kısa mesafede gerçekleştiğinde dokunmanın sıklığı ve boyutu yaklaşıma ve dolayısıyla hoşlanmanın göstergesi olarak kullanılabilir (Mehrabian, 1981: 23). Araştırmalara göre, hoşlanılan kişilere daha fazla dokunulurken, sevilmeyen kişilere daha az dokunulur. Ayrıca, daha fazla dokunma daha çok hoşlanmayı işaret ederken dokunma sosyal ilişkileri kuvvetlendirebilir.

Aguilera (1967), dokunmanın, psikiyatri hastalarının hemşirelere karşı olumlu yaklaşımlarını ve konuşmalarını arttırdığını; Pattison (1973) danışmanlık seanslarında dokunmanın kendini açma sürecini hızlandırdığını; Bardeen (1971) ise yürüttüğü bir çalışmada, katılımcıların kendisiyle dokunma yoluyla etkileşime geçen işbirlikçiyi, sadece konuşarak ya da görerek etkileşime geçenlerden daha olumlu olarak tanımladıkları tespit etmiştir (Fisher vd., 1976: 416).

Heintzman, Leathers, Parrott ve Cairns (1993: 185'den aktaran Spangler, 1995: 409), uyum sağlamak (sıcaklık, coşku ve ilgi iletmek) amacıyla biraraya gelen

sözsüz davranışların gülümseme, onaylayıcı baş sallama, uygun bir şekilde dokunma, bir dizi yakınlık davranışı ve doğrudan göz kontağını içerdiğini belirtmektedir.

3.4.4.2. Dokunmanın olumsuz etkileri

Dokunmanın yukarıda sayıldığı üzere birçok olumlu etkileri olduğu gibi, bir o kadar da olumsuz etkileri sayılabilir. Bunlar, dokunulan bölgeye göre değişebildiği gibi; dokunmanın zamanlaması, tarzı, şiddeti, kimin tarafından dokunulduğu, dokunan ve dokunulan kişinin cinsiyeti gibi konularda farklılık gösterebilir. Karşısındaki kişiyi kavga etmeye zorlamak isteyen biri, onu kızdıracak şekilde dokunabilir. Gerçek anlamda samimi olunmayan kişiye yönelik yapılacak bir el şakası, çok ters bir şekilde karşılık bulabilir.

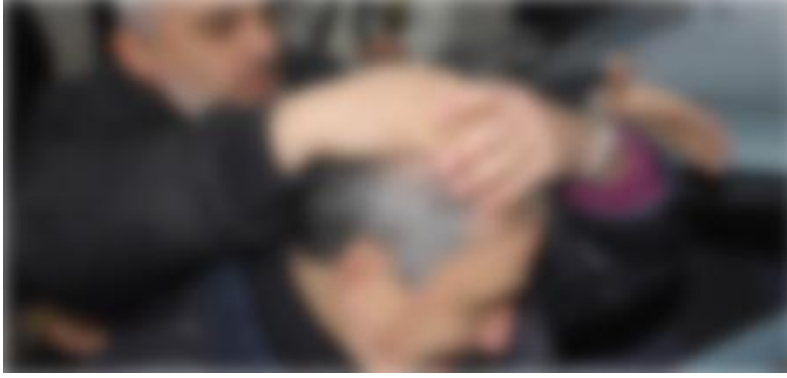
Walker (1971), bitirme tezinde, dokunarak iletişim kurmanın kişilerde gerginlik ve huzursuzluk yarattığını savunmuştur. Ayrıca, inanlara vurmak, tokat atmak, kolunu kaçamayacağı şekilde sıkıkmak, etini sıkıştırmak tarzındaki dokunma hareketlerinin de kişide gerginlik ve öfke yaratacağı kesindir (Knapp ve Hall, 2009: 175). Bu tür hareketler yetişkinlerden daha çok gençler arasında daha fazla meydana gelmektedir.

Ekman ve Freisen (2003: 66), duygu ifadelerinden tikslenme duygusunu anlatırken iğrenç, sümüksü yapıda bir şeyin dokunuşunun kişiyi tiksindirebileceğinden bahsetmektedirler. Burada dokunulan aracın yapısının ya da durumunun da olumsuzluk yaratabileceği anlatılmaktadır.

3.4.4.3. Dokunma ile statü ilişkileri ve cinsiyet farklılıkları

Televizyonda haberleri izleyen herkesin alışkın olduğu bir görüntüdür: Bir operasyon vs.de gözaltına alınan zanlının ekip aracına bindirilmesi sırasında kolluk mensubu kafasına bastırır. Çoğu kez, üstelik kameraların önünde dahi tekrarlanan bir görüntüdür bu. Eğer zanlı direniyorsa, mecburiyetten yapılır. Ancak,, herhangi bir direniş olmadığı zamanlarda da kolluğun bunu yaptığı görülür. Bununla ilgili olarak, İçişleri Bakanlığına yapılan başvurular ve açılan

soruşturmalar dahi vardır¹¹. Hayatı boyunca kendi kendine arabasına binmiş olan bir profesörün kafasına bastırarak otomobile bindirilmesi, salt yardım bahanesiyle açıklanmaktan oldukça uzak görünmektedir (Şekil 28).

Şekil 28. Kolluğun gözaltına alırken zanlının kafasına bastırması.

Ben bunun nedenini anlamaya çalışırken, internette yaptığım küçük bir araştırma, bu konuda kafası karışık olan başka insanların da varlığını göstermiştir. Örneğin Uludağ Sözlük'te, "Arabaya binerken elini zanlının başına koyan polis" başlığı altında yapılan tanımlar bu konudaki kafa karışıklığını izah eder tarzdadır (Uludağ Sözlük):

Polisliğin en önemli görevlerinden olan zanlıyı polis arabasına bindirirken kafasını el yordamıyla aşağı doğru bastırarak işini yerine getiren cengâver polisimizdir. Sanıyorum bu polis reflekslerinden bir tanesi. Adamlar şüpheliyi o arabaya bindirirken mutlaka eller o kafaya gider. Hayır, eşdeyişle adam kafasını eğmeyi bilmiyor mu? Sen adamı eğmesen o önünü göremeyip çarpacak mı arabaya? Bulaşıcı mıdır nedir anlamadım ki, emekli polis dedem sevgi gösterisinde bulunup iki saniye başımı okşarken bile kafamı eğip bana zanlı muamelesi yapıyor. #6131920 (sufro de korason, 25.09.2009 01:37)

Senin tepende artık kanunun eli var hissini karşı tarafa hissettirmek isteyen polis tipidir. #12393589 (vistapro, 11.07.2011 11:43)

¹¹ "Polise el bastı soruşturması". Aktif Haber, internet sitesi. <http://www.aktifhaber.com/polise,-el-basti-sorusturmasi-201982h.htm> adresinden 19.02.2012 tarihinde erişilmiştir.

Daha sonra sözsüz iletişimde dokunmanın iletildiği mesajlar üzerine yaptığım araştırmalarda, yukarıdaki ikinci tanımın doğru olabileceğini ve aslında kolluğun zanlı üzerinde baskı ve otorite kurmak ve statü farkını iletme amacı ile başını ellediğini fark ettim. Çünkü dokunmak statü ile doğrudan bağlantılı bir konudur. Gözaltına alınanın statüsü her ne olursa olsun ve gözaltına alınan kişi her kim olursa olsun, kolluk personeli o kişinin başına dokunarak durumunu hatırlatma, statüsünün o an itibarıyla kolluğun statüsünden düşük olduğunu gösterme amacıyla kafasına bastırıldığını değerlendirmekteyim.

Etkileşim içerisinde olduğumuz ya da olmadığımız insanlara statümüzü sözlü olmaktan çok, çoğu kez sözsüz işaretler yardımı ile bildiririz. Ofisimiz, oturduğumuz masanın büyüklüğü, arkamızda duvar olup olmaması, giydiğimiz giysinin markası, kullandığımız cep telefonu ya da otomobil, oturduğumuz semt, kartvizitler ve daha birçok şey statü belirtir. Fast'e göre (1982: 48), statü gösteren bazı sözsüz davranışlar söz konusudur. Örneğin, bir iş yerinde, ziyaret edeceği odanın kapısını çalma ve bekleme süresi önemlidir. En çabuk içeri giren ya da en uzun sürede cevap veren kişi yüksek statülüdür. "Büyük Patron" astının odasına habersiz gelir, astı ise kapıda girmek için izin ister. Eğer odaya girdiğinde yüksek statülü kişi telefonda ise giren yavaşça odadan çıkar. Ters durumda ise, yüksek statülü olan statüsünü belirtircesine ayakta dikilir ve davranışı ile konuşmayı sona erdirmek için zorlar.

Patterson'a göre (1983'ten aktaran Noller vd., 2005: 196) sözsüz iletişimin beş önemli işlevi vardır: Bilgi sağlamak, etkileşimi düzenlemek, yakınlık iletme, toplumsal denetlemeyi sağlamak ve görev ya da hizmet hedeflerini kolaylaştırmak. Bunlardan, yakınlık iletme ve toplumsal denetlemeyi sağlamak kişisel ilişkilerin merkezindedir (Noller vd., 2005: 196). Burgoon ve Dillman (1995'ten aktaran Noller vd., 2005: 196) herhangi bir ilişkiyi anlamanın yolunun gücü kimin kullandığını ve sözsüz davranışlarla ne şekilde iletildiğini bilmekten geçtiğini iddia etmektedirler. Sözsüz iletişim, fiziksel görünüm (giysi, boy vb.), dokunma, bakış, beden hareketleri ve alan kullanımı gibi davranışlarla ifade edilen güç ile ilintili mesajlar için zengin bir kaynaktır (Guerrero, Andersen, ve Afifi, 2001). Alıntılardan da anlaşılacağı üzere, dokunmanın sözsüz iletişimde

statü belirtme ile ilgili çok ciddi bir önemi vardır. İşyerinde genellikle kimse üstü olan kişiye izni olmadan dokunamaz. Ama üstü olan kişi istediğinde çalışanın sırtını sıvazlayabilir.

Örneğin, doktorların hastaları üzerindeki güç ve statü farklarını inceleyen Martin ve Freidman (2005: 6), doktorların hastaları üzerindeki gücünü dokunarak ilettiklerini belirtmektedirler. Muayene etmeleri görevle ilgili olsa da, hastaların tepki verdikleri sosyal duyguları iletmektedirler. Gerçekte yetenekli doktorlar, bu farklı güçlerini “iyileşme sürecini” teşvik etmek amacı ile kullanmaktadırlar. “Şifa dokunuşu”, sözsüz teşvik ve yüksek statülü doktorun olumlu beklentileri, endişeli ya da şaşkın hastanın cesaretlendirilmesi, motive edilmesi ve güveninin kazanılmasına yardımcı olabilir. Yine aynı çalışmada, doktor-hasta etkileşiminde olumsuz sonuçların hastaya doğru yönelmeme; geriye yaslanma; daha çok hastanın doktora bakması; kolları kavuşturma ve daha sık dokunma olarak belirtilmiştir (Beck vd., 2002’den aktaran Martin ve Freidman, 2005: 11).

Sözsüz iletişimde cinsiyet farklılıkları, sosyal psikologların uzun süredir ilgilenmelerine karşın tam anlamıyla anlaşılammıştır. Bu konuya açıklık getirmek amacıyla bazı araştırmacılar biyolojik, bazıları sosyal değişkenleri belirleyici olarak ele alan çalışmalar yapmışlardır (Andersen, 1998; Hall, 1984; Hall, Carter ve Horgan, 2000; Henley, 1977; Noller, 1986; Rosip ve Hall, 2004; Ickes, Gesn ve Graham, 2000’den aktaran Hall, 2006:384).

Dokunmanın statü gösterme aracı olduğu ve kadınların erkeklere göre daha düşük statüde olduğu fikri ortaya konulmuştur. Bu konuda, en fazla ses getiren ve birçok çalışmaya fikir veren araştırmacı Nancy Henley olmuştur. (Henley, 1973; 1977 ve 2001’den aktaran Dibiase ve Gunnoe, 2004: 49). Henley çalışmaları sonucunda sözsüz iletişimde cinsiyet farklılıklarına, statü bakımından (ya da güç ve baskınlık) cinsiyet farklılıklarının neden olduğunu ileri sürmüştür. Henley ayrıca, kadınların ve erkeklerin davranışları ile yüksek ve düşük statülü kişilerin davranışlarının paralel olduğunu ortaya koymuştur (Hall, 2006b: 384).

Henley (1973), kamuya açık alanlarda dokunan insanların sosyo-ekonomik statülerini (SES) incelemiş ve daha yüksek SES seviyesine sahip insanların karşılarındaki insanlara göre daha fazla dokunduklarını değerlendirmiştir (Hall, 1996:24). Yine aynı çalışmasında yüksek statülü insanların dokunma ayrıcalığının olduğunu, bunu yüksek statülerini korumak amacıyla icra ettiklerini belirtmiştir (Dibiase ve Gunnoe, 2004: 50). Kadınlar, araştırmanın yürütüldüğü dönemde ve kültürde, daha düşük statülü kabul edildiklerinden erkekler statülerini dokunarak ifade etmektedirler. Örneğin, erkek patron kadın çalışanlarına, statüsünü kullanarak, onların dokunduğundan daha fazla dokunmaktadır.

Henley, kadınların statüsünün erkeklerden daha düşük olduğu değerlendirmesinden hareketle, erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere dokunduğundan daha fazla dokunduğunu belirtmiştir. Bir başka ifadeyle, Henley yüksek statülü kişilerin bu statülerini ifade etmek ve devamlılığını sağlamak amacıyla dokunma ayrıcalığının olduğunu ve erkeklerin statüsünün kadınlara göre daha yüksek olduğundan, statünün erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere dokunduğundan daha fazla dokunmak suretiyle ifade edildiğini belirtmiştir (Hall, 1996: 23). Ancak,, daha sonra yapılan bazı araştırmalar dokunma ve cinsiyet arasında karmaşık bir ilişki olduğunu ortaya koyarak Henley'in fikrini desteklemekten çok zayıflatmıştır (Hall ve Friedman, 1999; Hall ve Veccia, 1990; Jones, 1986; Major, 1981; Major, Schmidlin, ve Williams, 1990; Stier ve Hall, 1984; Willis ve Dodds, 1998'den aktaran Dibiase ve Gunnoe, 2004: 49). Stier ve Hall'ın (1984) incelemesi, tıpkı sonraki gözlemlerin sonuçlarında olduğu gibi (Guerrero ve Andersen, 1994; Hall ve Veccia, 1990; Willis ve Briggs, 1992) bu tarzda bir paralelliğe yönelik bir delil bulamamıştır (Hall, 1996: 25). Sonrasında yürütülen iki çalışmada (Jones ve Yabrough, 1985; Jones, 1986), öğrencilere dokunma davranışlarıyla ilgili kayıt tutmaları konusunda eğitim verilmiştir. Bu çalışmaların birinde, kadınların erkeğe dokunma davranışları genel olarak anlamlı bir şekilde erkeklerin kadınlara dokunma davranışlarını geçmiş ve iki çalışmada da, kadınlar erkeklere uyum ve kontrol anlamında daha fazla dokunmuştur (Hall, 1996: 26).

Jourard (1966), Jourard ve Rubin (1968) yürüttükleri çalışmalarda inceledikleri kadın ve erkekler, erkeklerden çok kadınlara dokunmuşlardır (Mehrabian, 2007: 26). Ayrıca, beklendiği gibi, karşı cinsler aynı cinslere göre daha fazla birbirlerine dokunmuşlardır. Bu iki bulgudan birincisi, hoşlanma ve dokunma ilişkisini içermektedir. Kadınlar genel olarak daha yakındır ve daha fazla pozitif mesajlar verirler (Anastasi, 1958; Mehrabian, 1970, 1971'den aktaran Mehrabian, 2007: 26). Böylece, kadınların daha fazla dokunmaya eğilimi dokunmanın hoşlanma mesajı ilettiği fikri ile tutarlıdır.

Henley'in (1973, 1977, 2001) araştırma sonuçları ile sonrasında yapılan araştırmaların sonuçlarının aynı çıkmamasının sebebinin araştırmaların yapıldığı dönemler arasında kadına verilen önemin ve toplumda kadın statüsünün dramatik bir değişime uğraması olarak yorumlanabilir. Henley'in araştırmaları, Amerikan toplumu üzerinedir ve ilk çalışmanın üzerinden yaklaşık 40 yıl geçmiştir. Bu süre boyunca toplumun kadına bakış açısı ve hakları son derece değişmiştir. 1950'lerde ve 1960'larda bir problemi olan kadın, kendinde ya da evliliğinde bir problemi olduğunu düşünmekteydi (Friedan, 1963: 1582). O dönemde, kadınların statüsü erkeğin yanında düşük kabul edilmekteydi. Çünkü kadının görevi yalnızca çocuk doğurmak ve evi çekip çevirerek mutlu bir yüz ifadesiyle kocasına bakmak olarak kabul edilmekteydi. 1900'lerin ikinci yarısından sonra, toplumda kadın işgücü dramatik bir şekilde arttı (Ferber vd., 2006: 99). Bu değişim, toplumda kadın algısı ve statüsünde de müthiş bir artış sağladı (Diabese ve Gunnoe, 51: 2004). Kadınlarda statüye bağlı olarak ortaya çıkan dokunma davranışlarındaki değişimin de bu statü algısının değişmesi sonucunda gerçekleştiğinden söz edilebilir.

Son olarak, karşı cinse dokunmak her zaman için yanlış anlaşılmak, cinsel mesajlar içermek gibi riskler taşır. Bu durum, örneğin öğretmen-öğrenci ilişkilerine dahi yansımaktadır. Yapılan bir çalışmada, Perdue ve Connor (1978'den aktaran Harris ve Roshental, 2005: 178) anaokulundaki öğrenci-öğretmen etkileşiminde, dokunma davranışının cinsiyet üzerindeki farklılaşmasını incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, aynı cinsiyetteki öğretmen-öğrencilerin, farklı cinsiyetlerdeki öğretmen-öğrencilere göre

aralarında çok daha fazla dokunma davranışının gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, dokunma olayları arkadaşça, yardım etmeye yönelik, bilerek ya da tesadüfen olup olmadığı ve bunların sıklığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da değerlendirilmiştir. Kız öğrencilere dokunma olaylarının çoğu (%40) yardım etme amaçlı olurken; yalnızca %18'inin arkadaşça dokunma olduğu değerlendirilmiştir. Buna karşın, erkek çocuklara daha çok arkadaşça dokunulduğu (%29); ancak,, daha az yardım etme amaçlı dokunulduğu (%23) belirtilmiştir.

3.5. Dil Ötesi Faktörler (Paralanguage)

Dil kurnaz bir araçtır ve hem anlam, hem de sosyal doğa olarak bilgiyi iletebilir. Bu iletme elbette ses tonu, dil ötesi unsurlar (paralanguage), duruşlar, jestler ve bakış gibi çeşitli sözsüz iletişim kanalları yardımı ile mümkün olur. İşte bu nedenle karşılıklı konuşma çok büyüleyici ve çok karmaşıktır (Ellis ve Beattie, 1986'dan aktaran Dimbleby, 1998: 2).

Sözsüz iletişim, içerik itibarıyla konuşma dışındaki iletişim etkinliklerine karşılık gelir. Sözsüz iletişimin önemli bileşenlerinden biri olan dil ötesi (paralanguage) ise konuşma sırasında meydana gelen, kelimelerin semantik içeriği dışında meydana gelen ses olaylarını inceler. Bunlar arasında ses yüksekliği, ses perdesi, temposu ve yoğunluğu, sessiz duraklamalar, konuşma arası sesler ve konuşma hataları sayılabilir (Smith, 1979: 651). Dil ötesi özellikler, diyalog esnasında özellikle dikkat edilmediğinde pek fark edilmeyen ancak,, konuşmanın akışını düzenleyen ya da bozan, iletişimin sağlıklı ya da sağlıklı yürümesi üzerinde son derece etkili olan etmenlerdir. Bu özellikler, sözlü mesajların yerine geçmekten çok onlara eşlik etmekte ve düzenlemektedir (Barker ve Collins, 1970). Örneğin Bayes (1970'den aktaran Smith, 1979: 651), ses tonunun kişilerarası sıcaklığın güvenilir bir göstergesi olduğunu tespit etmiştir.

İnsan sesi, son derece önemlidir. Benninger'e göre (2011: 111) insan sesi yalnızca insanlar arası iletişimin anahtarı değil; aynı zamanda öncelikli müzikal enstrümandır. İnsan sesinin oluşturulması herhangi bir müzik aletinden farklı

değildir. Enstrümanların üç ana bileşeni vardır: Ses çıkaran parça (örneğin tele vurmak ya da piyano tuşlarına basmak); istenen frekansları sağlayan bir vibratör (örneğin kemanın telleri ya da üflemeli bir çalgının kamışı); ve rezonatör eşdeyişle sesi yankılayan kısım (örneğin enstrümana eşsiz sesini veren gövdesi. İnsan sesi çıkartılırken de; akciğerler sesin aktivasyonunu sağlar; ses telleri titreşim yaparak istenilen frekansları üretir; ağız ve burun, sinüsler ve göğüs ise sesi yayar. Diğer müzik aletlerinin aksine, konuşma enstrümanı sahibi ile her zaman birlikte ve diğer beden sistemlerinden çok etkilenir; şarkı söylemek (ya da konuşmak) yukarıda bahsedilen üç bölümlü sistemden çok daha karmaşıktır. Ses üretmek için ses sistemi, karın ve diyafram, iskelet sistemi ve psiko-nörolojik sistemin tümünün dahil olması gerekir. Ses çıkarmak için tüm bu sistemler birarada, koordineli bir tarzda işlemelidir.

Dil ötesinin önemli unsurlarından biri sessizliktir. Grobsmith (1973'den aktaran Smith, 1979: 651), sözlü sessizliğin her zaman için iletişimsizlik anlamına gelmeyebileceğini bildirmiştir. Sessizlik ya da bilinçli olarak konuşmamak özellikle kadınların sıkça kullandığı bir silah gibidir. Konuşmayan kişi aslında iletişim kanallarını kapatmaz, anlatmak istediği şeyleri çok daha vurgulu bir şekilde anlatır. Örneğin, bu konuda Jensen'e göre (1973'ten aktaran Smith, 1979: 651), sessizlik küçük görme, düşmanlık, soğukluk, karşı çıkma, sertlik ve nefret anlamlarına gelebilirken; aynı zamanda saygı, nezaket ve kabullenme anlamlarına gelebilir.

Dil ötesi (paralanguage) terimini ilk kullanan Trager (1958), bu kavramı seste oluşan değişimlerin çeşitleri ve sınıflandırmalarından elde edilen dilbilimsel ve psikolojik özelliklerin bir sentezi olarak açıklamıştır. Onun, tipolojik sınıflandırmasına göre, insan konuşması; ses ayarlaması, kişinin moral durumunu, sağlık durumunu, yaş, cinsiyet, beden yapısı ve benzeri özellikleri tanımlamamıza yarayan psikolojik ve fiziksel özelliklerine; ses kalitesine, ses perde aralıkları, telaffuz, ritm, ses tınısı ve temposuna; ve seslendirme eşdeyişle özellikle tanımlanabilir gürültüler, gülmek, ağlamak, fısıldamak, onaylamak (hı hı) ya da reddetmek (ı-ih) gibi özelliklerine göre tamamen değerlendirilebilir (Pennycook, 1985: 259).

Ses kalitesi, bir dizi unsurdan etkilenebilir. Örneğin, genizden konuşma Fransızca'nın standart bir özelliği iken; İngilizce'de kaba, itici, aptalca ya da uyuşuk bir konuşma tarzı olarak kabul edilir (Pennycook, 1985: 266).

Ses perdesindeki değişimlerle ilgili yapılan bir çalışma, Loveday (1981'den aktaran Pennycook, 1985: 267) tarafından yürütülmüştür. Çalışmada, İngilizce konuşanlardan her iki cinsiyetin de nezaket göstermek amacıyla görece tiz bir tonda konuştukları tespit edilmiştir. Buna karşılık, perde genişliği anlamında Japon kadın ve erkekleri arasında ciddi bir farklılık vardır. Japon erkekleri alçak ve sert sesleri kullanırken, kadınlar tiz ve narin bir ses tonunda konuşmaktadırlar. Eğer bu farklılığı İngilizler dinlerlerse, Japon erkeklerinin konuşması sıkıcı, monoton ya da kaba olarak kulağa gelecektir. Eğer İngiliz erkeklerinin standart konuşmalarını Japon erkekleri duyarlarsa, onlara da bu ses tonu tuhaf bir şekilde kadınsı gelecektir.

3.5.1. Vurgu

Vurguyu (sesi düşürmek yoluyla), bir cümlenin sonunu ya da (sesi yükselterek) bir soruyu işaret etmek için kullanırız (Knapp ve Hall, 2004: 371). Bu tarzda soru cümlesi kurmak bazı dillerde daha da önemlidir. Örneğin, İtalyanca'nın gramerinde soru sormak için belli bir cümle dizilişi ya da soru eki yoktur. Konuşmacı, aynı cümleyi bir yargı belirtmek için "Domenico bugün eve dönüyor" (Domenico ritorna a casa) şeklinde kullanabileceği gibi aynı zamanda da soru cümlesi olarak da kullanabilir "Domenico bugün eve *dönüyor?(mu)* (Domenico ritorna a casa?). Bu nedenle konuşmacı vurguyu etkili bir şekilde kullanarak cümleye gerçek anlamını verir. Benzer şekilde, vurguyu kullanmak yoluyla cümleleri gerçek anlamından uzaklaştırıp, alaycı bir anlama da getirebiliriz. Örneğin, "Çok mutluyum *çok!*" cümlesi aslında hiç de mutlu olmadığınız anlamına gelebilir.

3.5.2. Uyumsuz Mesajlar

İnsanlar hoşlanma ile ilgili mesajlarını iletirken; aynı zamanda kelimeleri, yüz ve ses ifadelerini, duruşlarını ve jestlerini kullanırlar. Bu nedenle sözsüz iletişim, bütünleşik bir yapı arz eder. Aynı şekilde, baskın olma ile ilgili mesajlarını da

aktarırlar. Halkın karşısında, konuşma yaparken göğsü şişmiş, dimdik duran ve bağırarak; "Eğer seçilsem halkın hizmetkârı olacağım!" diyen bir politikacı düşünelim (Mehrabian, 1981: 75). Bu politikacıyı gözlemleyen kişinin, kazandığında halkın hizmetkârı olabileceğine ya da buna niyeti olduğuna inanması mümkün değildir. Bu türden mesajlarda bütünlük yoktur. Eşdeyişle söylenen ile içerdiği anlam birbirini tutmamaktadır. Mehrabian, bunun ne kadarının sözle, ne kadarının diğer unsurlarla anlaşılabilirliğini sistematik bir hale getirmeye çalışmıştır ve sonuçta hoşlanmaya ilişkin mesajlar hakkında:

Toplam hoşlanma = %7 sözlü hoşlanma + %38 sesli hoşlanma + %55 yüz ifadesi ile hoşlanma şeklinde formül haline getirmiştir.

Bilim çevrelerinde, kimi zaman yanlış yorumlanarak tüm sözsüz iletişim biçimlerine uygulanmaya çalışılan bu formülasyona göre ikili iletişimde hoşlanmaya ilişkin mesajlarda yüz ifadelerinin etkisi çok büyüktür (Mehrabian, 1981: 76). Daha sonra, ses tonu önemlidir, en sonunda da kelimeler gelir. Eğer yüz ifadesi, kelimelerle uyumsuzsa, yüz ifadesi ile aktarılan duygunun derecesi ön plana çıkacak ve tüm mesajın anlamını belirleyecektir. Diğer yandan bir medyaya kaydedilmiş konuşmada ya da telefonla konuşma sırasında eğer ses ifadesi kelimelerle çelişirse, sesin ifadesi tüm anlamı belirleyecektir. Bu iki yönlü çalışır: Kelimeler olumlu ama ses ifadesi olumsuz ise, toplamda alaycı mesajın anlamı olumsuz; eğer kelimeler olumsuz ama yüz ifadesi olumlu ise, toplamda mesajın anlamı olumlu olacaktır. Günlük hayatta erkekler kadınlarla olan etkileşimlerinde bu tür uyumsuz mesajlarla karşılaşılırlar. Karşısındaki annesi, eşi ya da kızı olabilir. Kadının yüzünde öfkeli ya da umursamaz bir ifade vardır, "Neyin var?" sorusuna "İyiyim, bir şeyim yok!" şeklinde buz gibi bir sesle cevap verir. O ses tonu ve yüz ifadesinin bu cevaba ait olmadığı bellidir ve bir sorun olduğunu her erkek anlayabilir.

3.5.3. Ses işaretlerinden konuşanı tanımak

Ses tonundan ve ses özelliklerinden (aksan, tiz/kalın olması, çatlak ses vs.) kişileri tanımak günlük hayatta sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Örneğin, telefonda arayan kişi kendini tanıtmadan sohbet etmeye başlarsa; sesinden

tanımak zorunda kalırız. Yapılan araştırmalar (van Lancken, Kreiman ve Emmorey, 1985; Ladgefoged ve Ladgefoged, 1980'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 375), insanların konuşanların seslerini çok yüksek bir doğrulukla tanıyabildiklerini göstermiştir. 8-10 kişilik iş arkadaşları arasında yapılan bir çalışma, %97 oranında bir doğruluk gösterirken, tanıdık 29 kişi arasında yapılan bir diğer çalışmada %83 oranında başarı çıkmıştır.

Ses tanıma, askerlikte de son derece önemli bir konudur. Bir birlik, gece riskli bir bölgede intikal ederken, erlerin arasına bir düşman askeri ya da terörist sabotaj yapmak amacıyla sızabilir. Gece karanlığında kişinin yabancı olup olmadığını anlamanın tek yolu sesini tanımadır. Bu nedenle, askeri birliklerin personelinin birbirlerini seslerinden tanımaları için eğitimler yapılır ve denetlemelerde bu konular özellikle takip edilir. Küçük birliklerin komutanlarına da (tim, manga ya da bölük komutanı), denetlemelerde birliğine sırtını dönmesi söylenir. Denetleyen kişi, personelden herhangi birine dokunduğunda dokunulan "Emret Komutanım!" şeklinde tekmil verir. Birlik komutanından, bu iki kelimedenden personelinin kim olduğunu bilmesi istenir. Bu şekilde, birlik komutanının birliğini tanıma derecesi ölçülür.

Ses tonuna göre, insanların kişilik algıları araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, insanların sesi çekici olan kişileri, sesi daha az çekici olan kişilere göre genel olarak daha iyi kişiliklere (daha az sinirli, daha dışa dönük, açık, sıcak, anlaşılabilir, güçlü, dürüst ve vicdan sahibi) sahip olduklarını değerlendirdiklerini göstermiştir (Berry, 1992; Zuckerman, Hodgins ve Miyake, 1990; Zuckerman ve Miyake, 1993'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 379). Dahası ses çekiciliğinin etkisinin, fiziksel çekicilikle eşdeğer olduğu belirlenmiştir (Zuckerman, Miyake ve Hodgins, 1991). Yapılan çeşitli araştırmalar, konuşmacının sesine göre gözlemcinin izlenimlerinin çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur (Addington, 1968'den aktaran Zuckerman ve Miyake, 1993: 120). Örnek olarak daha hızlı konuşma, daha az duraklama ve kelime tekrarı ve daha dinamik aktarım, daha fazla yarışmacı ve baskın bir kişi izlenimi vermektedir.

Ses çekiciliğinin, insanların algısında son derece önemli olduğu açıktır. Ancak, sorulması gereken soru, sesi çekici yapan öğelerin kişisel mi yoksa genel geçer

yargılar mı olduğu sorusudur. Zuckerman ve Driver (1989) yaptıkları bir araştırma sonucu, gözlemcilerin herhangi bir sesin çekici olduğu ya da olmadığı konusunda yüksek bir oranda fikir birliğine vardıklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca, daha çekici seslere sahip kişilere daha olumlu izlenimler atfedilmiştir (Zuckerman ve Miyake, 1993: 120).

İnsanlarda bebeksi görünüm klişesi ve bu tür kişiler üzerinde insanların izleniminin ne şekilde belirlendiği önceki bölümlerde tanımlanmıştır. Araştırmalar, benzer şekilde bebeksi ses tonu ve özelliklerine sahip insanlar içinde aynı şekilde klişeleşmiş önyargılar söz konusu olduğunu göstermiştir. İster yetişkin ister çocuk olsun bebeksi sesli insanların, diğerleri tarafından daha olgun sesli kişilere göre daha sıcak ve dürüst; ancak, daha az güçlü ve rekabetçi olarak algılandıklarını göstermiştir (Berry, 1992; Berry vd. 1994: 195-196). Berry ve arkadaşları, araştırmanın sonuç kısmında, daha önce bebeksi ses ve ses çekiciliğinin yetişkinlerin etkileyiciliği üzerine etkileri için bildirilen sonuçların çocuklar için de geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, yetişkin gözlemcilerin çocukların bebeksi ses ya da çekici ses özelliklerinden onların kişisel özelliklerini doğrulukla belirleyebildiklerini, bu yargıların yetişkinler üzerine yapılan yargılarla paralellik gösterdiğini bildirmişlerdir.

3.5.4. Ses işaretlerinden yaş tahmini

Pear'in yaptığı bir araştırma (1931'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 381), sesteki çeşitli özellikleri tanımak için öncü olmuştur. Pear, bunun için 9 konuşmacı ve 4000'in üzerinde radyo dinleyicisi kullanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kişilerin yalnızca ses ipuçlarını değerlendirerek konuşanın yaşını yüksek bir doğrulukla, cinsiyetini hayli yüksek doğrulukta, doğum yerini düşük bir doğrulukla tespit ettiklerini göstermiştir. Yapılan başka bir çalışmada 20 kişinin kaydedilmiş altı adet sesli harfi telaffuzunun herhangi bir değişiklik yapılmamış kayıtlarını dinleyen kişilerin, bu konuşanların cinsiyetlerini %96 doğrulukla, filtreye tabi tutulmuş kaydı %91 doğrulukla ve fısıltı şeklindeki kayıtları %75 doğrulukla tespit etmişlerdir (Lass vd., 1976'dan aktaran Knapp ve Hall, 2004: 381).

Yaşın ilerlemesiyle birlikte konuşma hızı düşer ve telaffuz bozuklukları ortaya çıkar. Kişiler farkında olmadan sesleriyle yaşları hakkında diğerlerinin tanımasına yardımcı olacak ipuçları verirler (Hummert, Mazloff ve Henry, 1999).

Gözlemciler, yaş değerlendirmesi yaparken ses perdesi (örneğin yüksek), ses yüksekliği ve ses kalitesinin (örneğin gürültülü nefes almak) etkili olduğunu belirtmişlerdir (Ptacek ve Sander, 1966; Ryan ve Capadano, 1978'den aktaran Hummert vd., 1999: 113). Bir dizi araştırmanın gösterdiğine göre, ilerleyen yaşla birlikte konuşma hızı düşmekte, akıcı konuşma azalmakta, ses perdesi düşmekte ve sesin ara sıra tizleşmesi söz konusu olmaktadır (Benjamin, 1981; McGlone ve Hollien, 1963; Mysak ve Hanley, 1958; Ptacek ve Sander, 1966; Ptacek, Sander, Maloney ve Jackson, 1966; Ryan, 1972'den aktaran Hummert vd., 1999: 113).

Hummert ve arkadaşlarının (1999: 111-132) yaptığı araştırmada üç grup yaşlı insanın sesleri kaydedilmiştir. Bu kişiler genç-yaşlı (60-70), orta-yaşlı (70-80) ve çok yaşlı (80 ve üzeri) olacak şekilde gruplandırılmışlardır. Elde edilen ses kayıtları, genç insanlara dinletilmiştir ve bu seslerin sahiplerinin yaşlarını tahmin etmeleri istenmiş, ayrıca bu kişiler hakkındaki izlenimlerin belirtmeleri söylenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre:

1. Ses ve seste meydana gelen değişimlerin yaşla orantılı olarak arttığı hem kadın hem de erkek için doğrulanmıştır. Dahası yüksek perdeden konuşma, ses perdeleri arasında aşırı oynama ve daha fazla ses titremesi kadın konuşmacılar için kronolojik yaş ile orantılı olarak atfedilmiştir.
2. Genç-yaşlı kadın seslerine, diğer ses gruplarına göre daha fazla olumlu özellik atfedilmiştir.
3. Sesle ilgili olumlu klişelerin %80'i genç-yaşlı kadın katılımcı seslerine atfedilirken, olumsuz klişelerin %60'ı yaşlı-yaşlı kadın ve erkek katılımcı seslerine uygun görülmüştür.

3.5.5. Ses işaretlerinden duyguları anlamak

Yapılan birçok çalışma, bazı duyguların yüz ifadelerinin evrensel olduğunu ve tüm kültürlerde benzerlik gösterdiğini, dahası evrensel olmayan duyguların da kültürün duyguyu gösterme kurallarından hareketle o kültürün bireyleri tarafından yüz ifadelerinden anlaşılabilirliğini bildirmiştir (Ekman, 1982; Ekman, 1994; Russel, 1994; Russel, 1995). Aynı şekilde, sesin de duyguları ifade etmekte çok büyük bir önemi vardır ve ses ipuçlarından kişinin birçok duygusu yüksek bir doğrulukla anlaşılabilir.

Sesteki duyguyu tanıma çalışmalarının geçmişi, öncelikle sosyal psikologlarda olmak üzere, 1930'lara dayanır (Fairbanks ve Pronovost, 1939; Pfaff, 1954; Davitz and Davitz, 1959; Davitz, 1964; Feldstein, 1964; Kramer, 1964; Milmo ve vd., 1967'den aktaran Graham ve ark, 2001: 20). Daha da geriye gidersek, araştırmaların kökenini Darwin'e kadar dayandırabiliriz. Darwin ses için, insanlarda ve hayvanlarda duygu işaretlerinin birincil kanalı olduğu yargısında bulunmuştur (Knapp ve Hall, 2004: 384). Davitz (1964: 23), "Hangi teknik kullanılırsa kullanılsın, yetişkinler üzerinde yapılan tüm çalışmaların fikir birliğine vardıkları konu, duygusal anlamların sesli ifadeler ile doğru bir şekilde iletebileceğidir." İşaretler, kaydedilmiş ses ya da telefonda konuşma gibi yalnızca konuşmacının sesi ile ilgili olsa dahi dinleyiciler yine de duyguyu anlamakta kayda değer bir başarı göstermektedirler. Van Bezooijen (1984'ten aktaran Graham vd., 2001:21), kişilerin ana dilindeki konuşmaları dinleyerek duygu analizlerinin incelendiği 24 çalışmayı incelemiş ve %30'dan %89'a kadar uzanan doğru tanımlama oranlarının olduğunu tespit etmiştir.

Genel olarak, müziğin bize aktardığı duygu ile kişilerin seslerinin aktardığı birbirine paralellik gösterebilir. Müzik, belirgin duyguları uyandırabilir. Kimi müzik kulağa son derece neşeli gelirken (Banş Manço'nun "Bugün bayram, erken kalkın çocuklar" şarkısı gibi); bazı müzikler de dinleyenlere hüzün duygusu ileterek ağlatabilir (Belkıs Akkale'nin söylediği "Nenni Bebek" türküsü gibi). Bu duygu aktarımı kısmen sözlerle bağlantılı olsa da; ağırlıklı olarak müziğin melodisi, temposu, perde kullanımı ile ilgilidir. Kimi zaman içeriği üzücü olmasa da, sırf müziğinden dolayı insanları ağlatan şarkılar dinlenebilir. Bu konuda, yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Juslin ve Laukka'nın (1984) çeşitli

çalışmalar üzerine yaptıkları inceleme sonuçlarına göre, müziğin duygusuna karar vermedeki doğruluk, konuşmadaki duygunun tespit doğruluğu ile paraleldir ve dahası aynı akustik ölçütler bu değerlendirmede dikkate alınır. Örneğin, hem müzikte hem de konuşmada, öfke ve mutluluk duygusunda tempon ve yoğunluk artar; öfke ve korkuda yoğunluğun değişkenliği artar; ancak, üzüntü ve hassasiyet durumunda azalır.

Sesten duyguların analizinde doğruluk, yaşla birlikte gelişir ve psikolojik durumla doğru orantılıdır (Baum ve Nowicki, 1989). Örneğin, otizmlili ve Asperger hastalığına sahip kişiler, duyguların yüz ifadelerinden ve sestem tespitinde karşılaştırma gruplarından daha düşük sonuç almaktadırlar (Rutherford, Baron Cohen ve Wheelwright, 2002'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 386).

Duygulara göre, tespit doğruluk oranları da değişiklik göstermektedir. Graham ve arkadaşlarının (2001:28) yaptığı araştırmada, anadili İngilizce olan kişiler, İngilizce konuşan kişilerin duygularını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu araştırma sonucuna göre, en kolay tespit edilen duygu %75,6'lık bir doğrulukla öfke olurken; neşe duygusunun tespitinde %69,9'la buna yakın bir sonuç çıkmıştır. Buna karşın, üzüntü %38,9 ve depresyon %43,2 oranlarıyla en düşük doğrulukla tespit edilen duygular olmuştur. Öfke, korku, üzüntü ve neşe (mutluluk) çeşitli araştırmacılara göre, sestem en kolay tespit edilebilen duygulardır ve bunlara "birincil duygular" adını vermişlerdir (Oatley, 1989; Izard, 1977). Buna paralel olarak nefret, sinirlilik, depresyon ve ilgisizlik duygularının ise, tespiti zor olduğundan bunlara da "ikincil" duygular" adı verilmiştir. Graham ve arkadaşlarının (2001: 27) araştırmasında, birincil duyguların genellikle ikincil benzerleriyle, eşdeyişle öfke/nefret; korku/sinirlilik; üzüntü/depresyon ve neşe/ilgisizlik duygularının birbirleriyle karıştırıldığı tespit edilmiştir.

Diğer araştırmaların oldukça net bir şekilde ortaya koydukları ve üzerinde anlaşmışları konu, konuşmacılar ve dinleyiciler aynı kültürden olmasalar da duygular üzerine benzer yorumlar ve benzer hatalar yapabilecekleridir (Juslin ve Laukka, 2003; Scherer, 2003; Scherer, Banse ve Wallbott, 2001'den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 384). Graham ve arkadaşlarının (2001) çalışmasında ana

dili İngilizce olan değerlendiricilerle birlikte, ana dili İspanyolca ve Japonca olan ve İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen kişiler de dahil olmuşlardır. İngilizce'yi ikinci dil olarak öğrenen kişilerin toplamda başarısı Japonlar'da %37,7 ve İspanyollar'da %41,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre, yakın kültürler (İspanyollar), uzak kültürlerle göre (Japonlar) daha başarılı olmuşlardır. Ayrıca, beklentinin aksine ABD'de daha uzun süre eğitim gören yabancılar, daha kısa süre eğitim gören kişilerden daha başarılı olamamışlardır.

Sözel duygu ifadeleri üzerine yapılan yetmiş yıllık araştırma sonuçları göstermiştir ki, dinleyenler (duygu ifadesini değerlendirenler) konuşmacıların seslerinden duygu ifadelerini güvenilir ve doğru bir şekilde ve şans faktöründen altı kat daha başarılı bir şekilde tespit edebilmektedirler (örneğin Pittam & Scherer, 1993, incelemesinden aktaran Sobin ve Alpert, 1999: 347). Ancak, Scherer (1986: 143), bir çelişki den söz etmektedir: Ses ve verdiği ipuçları üzerine yapılan birçok çalışmada değerlendirilenler ses ipuçlarının anlamlarını oldukça yüksek bir doğrulukla tespit etmişlerse de, farklı duyguların anlamlarını belirlemek amacıyla henüz bilim insanlarının üzerinde anlaştıkları ve ortak olarak tanımladıkları bir dizi ipucu söz konusu değildir. Oysaki belli yüz ifadeleri üzerine oldukça belirgin standart ipuçları mevcuttur (Ekman, 1972; 1973; Izard, 1971).

Scherer (1986), 12 değişik duygunun (sinirlilik/soğuk öfke, derin üzüntü/umutsuzluk, sevinç/neşe gibi) ve 18 farklı akustik değişkenin (ortalama temel frekans, ses seviyesindeki çeşitlilik ve konuşma hızı gibi) tanımlarını yapmıştır. Bu çalışmasında çok ilginç sonuçlar bulmuştur. Örneğin, neşe/sevinç daha yüksek ses frekans (ses perdesi), daha geniş ses frekansı, daha fazla frekans çeşitliliği, daha gür bir ses ve daha hızlı konuşma ile ilişkilendirilmiştir. Öfke, daha yüksek bir frekans ve yoğunluk, daha fazla ses genişliği ve aşırı öfke için daha hızlı konuşma özelliklerini belirlemiştir. Korku, daha yüksek frekans (ses perdesi, daha tiz anlamında), özellikle yüksek frekans enerjisi ve hızlı konuşma hızı ile gösterilmiştir.

3.5.6. Konuşma sırasına ilişkin ses işaretleri

Dil ötesi unsurlar karşılıklı konuşmanın akışını belirlemeye ve düzenlemeye önemli ölçüde yardımcı olurlar. Ses işaretleri kimin konuşacağını, kiminle ve ne kadar konuşacağını gösterir (Knapp ve Hall, 2004: 391). Konuşma yapısına ilişkin araştırmalar, insanların diyaloglara "sıra ile" konuşarak katıldıklarını göstermiştir (Cappella, 1979,1980; Duncan, 1972, 1973; Duncan, Brunner, & Fiske, 1979; Duncan & Fiske, 1977; Duncan & Niederehe, 1974; Jaffe & Feldstein, 1970; Nofsinger, 1991; Sacks, 1992; Sacks, Schegloff, & Jefferson, 1974; Wilson & Zimmerman, 1986'den aktaran Spragua, R.J., 2004: 357). Miller (1963) ise, konuşma sırasını alma ritüelinin evrensel bir dil olduğunu belirtmiştir. Diyalog sırasında konuşmalar çoğunlukla kendiliğinden ilerler ve ancak, resmi bir tartışma esnasında moderatör kişi "Evet, peki bu konuda siz ne düşünüyorsunuz, şimdi sizin konuşma sıranız" şeklinde bunu söze döker. Bunun dışında, nadiren bunlar sözel olarak ifade edilir. Sözü edilen sinyaller çoğunlukla, bilinçsizce verilir. Ancak, çok net bir şekilde konuşmanın kurallarını belirler.

Normal olarak karşılıklı etkileşimin her seferinde bir kişinin konuşması ile gerçekleşmesi beklenir ve bu sağlıklı olan iletişim biçimidir. Leighton, Stollak ve Ferguson (1971) aynı anda, konuşma ve birbirinin sözünü kesme olaylarının normal ailelerden ziyade psikoterapi bekleyen ailelerde meydana geldiğini tespit etmişlerdir.

Duncan (1972), bu konuda son derece kapsamlı ve kavramları tanımlayıcı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma, Erving Goffman'ın araştırmacıya kişisel bir görüşme esnasında sorduğu bir sorudan çıkmıştır: İnsanlar caddede yürürken nasıl oluyor da birbirlerine çarpmadan ilerliyorlar? Bunun sebebinin bir bölümü, kültürde saklı olabilir; caddede dolaşmanın ve bireysel karşılaşmalarda sorunu çözenin birtakım belirli kuralları mevcuttur (Duncan, 1972: 283). Benzer kurallar, ikili etkileşimler için de söz konusudur. Yngve (1970), bu fenomenin "konuşmanın neredeyse en kesin özelliği olduğunu" söylemiştir.

Goffman (1955:226)'a göre; "Herhangi bir toplumda, konuşarak etkileşim kurma olasılığı ortaya çıktığında, mesaj akışını yönlendirme ve organize etme için aracı olmak üzere uygulamalar, gelenekler ve sürece ilişkin kurallar gündeme gelir."

Bu konuda çalışmalar, konudan tamamen habersiz kişiler arasında geçen görüşmelerinin ses ve görüntü kayıtlarının alınması ile gerçekleştirilir. Hiçbir şekilde etkilenmeyen ve kesintiye uğramayan diyalogların belli bir süresi (söz konusu çalışmada 19 dakikası) dikkate alınarak incelenir (Duncan, 1972: 285).

Bu çalışmada bazı kavramların tanımının yapılması da konunun anlaşılması ve konuya ilişkin bir terminolojinin oluşması adına önemlidir. "Konuşmacı", diyalogun herhangi bir zamanında konuşma sırasının kendisinde olduğunu belirten katılımcıdır. "Dinleyici" ise, herhangi bir anda konuşma isteği olmayan katılımcıdır (Duncan, 1972: 286).

3.5.7. Konuşma sırasını verme sinyali

Konuşma sırasının değişmesi işareti, ses tonunun değişmesi ile verilir. Ses tonu (ses perdesi) Trager- ve Smith'e göre (1957), alçak ton (pes bir ses) 1, orta ton (normal ses) 2 ve yüksek ton (tiz ses) 3 rakamı ile ifade edilir. Normal konuşma 2 ile başlayıp 2 ile biter (2 2). 2 2 normal cümlelerin ortama bir ses tonu ile biterek, yeni bir cümleye başlayacağı gösterir. Eğer son cümle söyleniyorsa, konuşma ya düşük (2 1) ya da yüksek (2 3) ses tonu ile bitirilir. Bu tarzda herhangi bir düşük ya da yüksek ses tonu ile biten herhangi bir cümle "son cümle" olarak nitelendirilir (Duncan, 1972: 287). Benzer şekilde, son heceyi ya da vurgulu heceyi uzatmak yine son cümleyi işaret eder.

3.5.8. Teşebbüs-bastırma sinyali

Teşebbüs-bastırma sinyali; konuşmacının sözlerini sürdürmek istediğinde, karşısındaki kişinin konuşma sırasını almak için yaptığı girişimleri göz ardı ederek konuşmasına devam etme çabasının işaretidir. Bunu gören dinleyiciler, konuşmaya neredeyse hiç teşebbüs etmezler. Burada el hareketleri devreye girer. Elleri dizler üzerinde ya da koltuğun kolçaklarında dinlenme pozisyonunda

bırakmak, konuşma sırasının devrini gösterirken; ellerin ikisini de kaldırarak konuşmak teşebbüs-bastırma sinyali anlamına gelir.

3.5.9. Geri-kanal sinyali

Geri-kanal sinyali dinleyicinin diyalog esnasında konuşmacıya "mm-hmm" sesleri çıkararak ve baş sallayarak eşlik ettiği durumlardır (Yngve, 1970'den aktaran Duncan, 1972: 287). Geri-kanal sinyali, konuşma sırasını alma isteğinden çok konuşmacıyı devam etmeye teşvik eden iletişim biçimidir.

4. Yalan Tespiti

4.1 Yalan İşaretleri ve Tespiti

Sözsüz iletişim işaretleri ve bu işaretlerin çözülmesi üzerinde yapılan yoğun çalışmalar, kendi içerisinde bazı uygulama alanları yaratmıştır. Örneğin Riggio ve Feldman "Applications of Nonverbal Communication (Sözsüz İletişimin Uygulamaları)" (2005: viii) adlı kitabında, sözsüz iletişim uygulama alanlarını aşağıdaki başlıklar altında incelemişlerdir:

1. Sözsüz iletişim ve sağlık,
2. Klinik topluluklarda yüz ifadelerini okuma gücü,
3. Mahkeme salonunda sözsüz iletişim,
4. Sözsüz davranışın polisler tarafından yalan tespitinde kullanımı,
5. Sözsüz davranış ve siyasi liderlik,
6. Sözsüz iletişimin iş hayatında kullanımı,
7. Gülümseme üzerine çalışmak: Cinsel kışkırtmayı cevaplamak,
8. Öğretmenlerin sözsüz davranışlarının öğrencilerin başarısına etkisi,
9. Çiftlerin etkileşiminde geri çekilme: Sebepleri ve sonuçları incelemek,
10. Duygusal zekâ ve yalan tespiti,
11. Kültür ve sözsüz iletişime uygulanması.

Görüldüğü üzere, sözsüz iletişimin yaşamın birçok alanında son derece etkili ve önemli uygulamaları mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde, bu alanlardan "Yalan İşaretlerinin Tespiti" kavramı üzerinde durulmuş ve bu alana ilişkin yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Yalan, toplum hayatında önemli bir

kavramdır. Yalan, her türlü toplumsal ve dinsel normun yasakladığı, herkesin nefret ettiği bir olgudur. Ancak, hırsızlığın, cinsel tecavüzün ya da cinayetin aksine; hemen hemen herkesin düzenli olarak işlediği ahlaki bir suçtur (Advertiser, 2011: 18). DePaulo'ya göre, sıradan bir kişi günde 1,5 kez yalan söylemektedir. Feldman'a göre ise bir kişi, yeni tanıştığı bir yabancıya 10 dakika içinde üç kez yalan söylemektedir.

4.2. Sözsüz Sızıntı Kavramı

Eğer ıssız bir adada yaşamıyorsanız ve elinizde tuttuğunuz Yasal ve Kriminolojik Psikoloji dergisi size bir şişe içinde ulaşmadıysa bugün size yalan söylenmiş olması ve sizin de birilerini kandırılmış olma ihtimaliniz oldukça yüksektir. Kandırma sosyal etkileşimin ana esaslarından biridir: insanlar e-postalarda %14, yüz yüze iletişimde %27 ve telefon görüşmelerinin %37'sinde bunu kullandıklarını itiraf etmektedirler (Hancock, 2007) ve günde ortalama iki kez yalan söylemektedirler (Porter ve Brinke, 2010: 57).

Darwin, "Belli durumlarla ilişkili olan alışkanlığa dayalı hareketler kısmen kontrol altına alınabilir. Bu durumda en az kontrol altına alınabilen kaslar en inanılır ifadeleri ortaya koyar ve biz bunları açıklayıcı kabul ederiz" (2001: 68) şeklinde bir yargıya varmıştır. Bu sözle, kaynak kişinin kontrol edemediği hareketlerin alıcıya doğruyu söyleyeceğini belirtmektedir.

Freud ise daha şiirsel bir tarzda, "Görmek için gözleri, duymak için kulakları olan kişi bilmelidir ki, hiçbir ölümlü sır saklayamaz. Eğer dili susarsa parmak uçlarıyla konuşur, ihanet her gözeneğinden sızar" (Freud, 1959: 94) şeklinde aynı konuyu ifade etmektedir.

"Yukarıdaki bilimsel yargıların da ortaya koyduğu üzere, bir diyalog esnasında doğruları söylemediğimizde, vücudumuz çoğunlukla bize ihanet edecektir" (Akçay, 2012: 30). Çünkü sözsüz davranışlarımızı, sözlü davranışlarımız kadar kontrol altında tutamayız (Pennycook, 1985: 264). Sözsüz sızıntı, kişinin, ne kadar isterse istesin ya da çaba harcarsa harcasın, yaşadığı yoğun duygular sonucunda vücudun gerçek duygularını göstermesidir. Güçlü hissedilen

duygular, çoğu zaman kendiliğinden bazı yüz kaslarımızı harekete geçirir (Vrij, 2008: 64). Bu kas hareketleri, yüzümüzde duygu ifadelerini oluşturur. Kişi yaşadığı gerginliği ya da üzüntüyü saklamaya çalışabilir, bu amaçla gülümsemeye çalışabilir. Ancak, Ekman ve Freisen'e göre (1969) iletişim kanallarının en güçsüz olduğu ve Mehrabian'a (2007: 85) göre beyne en uzak ve kontrolümüzün nispeten en az olduğu bölgeler olan ayaklar, bacaklar ve ellerden doğru duygulara ilişkin sinyaller alınabilir. Ekman ve Freisen, yüz ifadelerinden doğru işaretler alınamayacağını çünkü insanların en fazla yüz kaslarına hâkim olabildiklerini belirtmişlerdir. Ancak, aynı araştırmacılar, daha sonra (1975) insanların yüzünden anlık bir şekilde "mikro ifadeler" adını verdikleri birtakım yüz ifadelerinin alınabileceğini ve bu ifadelerin kişilerin doğru duygularını yansıtabileceğini ortaya koymuşlardır. Her ne kadar, yüzün en aldatıcı ve üzerinde kişinin (yalancının) en fazla kontrol edebildiği iletişim kanalı olduğu bilinse de (Akçay, 2012: 30); eğitilmiş bir göz için aynı zamanda çok fazla ipucu da içerebilir. Görüştüğü kişinin yalanını yakalamaya çalışan biri için yüz çok önemli bir kaynaktır. Yüz iki mesaj verebilir: Yalancının göstermek istedikleri ve gizlemek istedikleri. Bir ifade ikna edici gibi görünürken, hemen ardından gelen ifade onun yalan olduğunu ortaya çıkarabilir. Bazı durumlarda gizlenmek istenen ve gösterilmek istenen ifade bir karışım halinde yüze yansiyabilir (Ekman, 2009:110).

İstemli ya da istemsiz hareketlere tamamen beynimiz karar verir. İnsan beyni üç kısımda incelenebilir: Sürüngen beyni, memeli beyni (limbik sistem) ve insan beyni (neokorteks) (MacLean, 1952). Beynimiz tüm hareketlerimizi kontrol etmektedir. Bu parçalardan limbik sistem, bizim reflekse dayalı hareketlerimizi kontrol eden kısımdır. Limbik sistem bizim hayatta kalmamız için vücudun kendiliğinden yaptığı hareketlerin nedenidir, korku, tikslenme, gerginlik hep bu bölümde olur. Gece ıssız bir sokakta yürürken, arkamızda duyduğumuz ayak sesleri kalp atışlarımızı hızlandırır, nefes alıp verişimiz artarsa, bu limbik sistem sayesinde meydana gelmektedir. Bu kısım üzerinde bizim kontrolümüz olmadığından vücudun dürüst kısmıdır, eşdeyişle neokorteks sayesinde işlediğimiz bir suçu yalanlarken limbik sistem verdiği

sinyallerle (terleme, donma hareketi, ağız kuruluğu, vs.) karşımızdaki insana aslında yalan söylediğimizi ifade etmektedir (Navarro, 2008, sf.25) .

4.3. Yalan Tespitinde Başarı Oranları

Yalan tespiti üzerine araştırmalar yoğunlaştığında, çeşitli grupların yalan tespit başarısı da bu araştırmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu araştırmalar, oldukça önemlidir. Çünkü bazı meslekler yalan tespit etmek zorunda olan ya da bu tespitleri üzerine hareket etmesi ya da karar vermesi gereken kişilerce icra edilir. Kolluk gücü mensupları, gümrük muayene memurları, hakimler ve savcılar, gizli servis elemanları bu gruplar arasında sayılabilir.

Türkiye’de bu konuda akademik çalışmalara pek rastlanmasa da, dünyada yargı ve kolluk personelinin yalan işaretlerini tespite yönelik birçok çalışma vardır. Bu çalışmalarda genel olarak, uzman ya da uzman olduğu kabul edilen meslek gruplarının, ne kadar doğrulukla sözlü ya da sözsüz yalan ve doğruluk işaretlerini farkedebildikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmaların çoğunda, yalan işaretlerinin tespit doğruluğunun şansa yakın olduğu ortaya çıkmıştır (DePaulo, 1994, 1998, DePaulo vd. 1985, Zuckerman vd. 1985).

Yalan işaretlerini tespit etme konusunda yapılan 37 araştırmanın sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde, doğruluk oranı %45 ile %60 arasında seyretmekte, doğruluk ortalaması ise %57 olarak ortaya çıkmaktadır. Eşdeyişle açıkçası, insanlar yalan tespiti konusunda pek de iyi değillerdir (Vrij, 2000). Başka bir araştırma sonucu, profesyonel yalan yakalayıcıların, sıradan gönüllü üniversite öğrencilerinden daha yüksek doğruluk oranları yakalayamadığını göstermiştir (DePaulo vd. 1986, Ekman vd. 1991, Ekman vd. 1999, Köhnken 1987, Vrij 1993, Vrij vd. 1997, Vrij vd. 2001). Ekman ve Sullivan, sadece Amerikan gizli servis elemanlarının üniversite öğrencilerinden daha iyi sonuçlar aldığını ortaya koymuştur (Ekman ve O’Sullivan, 1991).

4.4. Yalan işaretleri

DePaulo ve arkadaşları (2003'ten aktaran Knapp ve Hall, 2004: 436) yürüttükleri bir çalışmada yalancıları, doğru söyleyenlerden ayırt etmeye yardımcı olabilecek özellikleri aşağıdaki gibi özetlemişlerdir:

- Yalan söyleyenler daha az yakındır, sonuç olarak daha kısa cevaplar verirler, daha az detaylandırır, kendilerini geri çeker görünürler, daha yavaş konuşurlar ve cevap vermekte daha fazla gecikirler.
- Yalan söyleyenler daha az inandırıcı ve daha az detaylı hikâyeler anlatırlar. Böylece anlattıkları daha az tutarlı, daha sevimsiz (daha fazla kelime/deyim tekrarı), daha dolaylı, daha az kendini referans gösteren, daha fazla belirsiz, daha az akıcı (daha fazla tereddütlü, konuşma hatalı ve duraksamalı) ve daha pasif bir anlatım tarzı ile (daha az el hareketleri kullanarak) ifade edilir.
- Yalan söyleyenler, hikâyelerini anlatırken daha az anlık düzeltmeler yaparlar ve bir şeyleri unuttuklarını pek kabul etmek istemezler.
- Yalan söyleyenler daha olumsuz bir izlenim çizerler. Bütüne bakıldığında daha az işbirlikçi, daha fazla olumsuz ifadeler kullanan, daha fazla öfke ve korku anlaşılan kelimeler kullanan, daha saldırgan ve şikâyetçi bir dil kullanırken daha az gülümseyen ve daha savunmacı kişilerdir.
- Yalan söyleyenler gergin kişilerdir. Daha yüksek perdeden konuşurlar; göz bebekleri daha uzun bir süre büyümüş olarak kalır ve daha fazla kıpırdanırlar.

Albert MEHRABIAN ise, "sözsüz sızıntı" ya da genel anlamda "yalan işaretleri" üzerine yapmış olduğu deneylerde aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

- Kişi yalan söylediğinde daha fazla miktarda olumsuz duygu sözsüz davranışlarla ifade edilir.
- Yüz ifadeleri, yalanı ortaya çıkarmada daha az etkilidir, çünkü yüz üzerindeki kontrolümüz daha fazladır.

- İçinde bulunduğu sosyal ortamla uyumsuz derecede mutlu bir yüz ifadesi, karşısındaki kişiyi yatıştırmaya yönelik aldatıcı bir hareket olabilir.
- Aşırı gergin ya da içine kapanık insanlar, yalan söylerken daha az gülümserler, bu nedenle yalan işaretlerini gizlemeye daha az yatkındırlar.
- İnsanlar yalan söylediklerinde konuşma süresini daha kısıtlı tutmaya çalışmaktadırlar. Yalan söyleyenlerde ya da gergin kişilerde, dil sürçmesi ve kekeleme benzeri konuşma bozuklukları artar.
- Yalan söylerken onaylayıcı baş sallama hareketi ile ayak ve bacak hareketleri azalır.
- Ses yüksekliği, kendine güveni ve baskınlığı gösterir. Yalan söyleyen ya da gergin kişilerde ses seviyesi düşer.
- Otururken sallanma, el hareketleri ile ayak-bacak hareketlerindeki artış kişinin rahatlığını gösterir (Mehrabian, 2007: 98).

4.5 Yalan Tespitinde Hatalı Önyargılar

Uzmanların ya da sıradan insanların mesleki ya da günlük hayatlarında yalan tespit etmek için kendilerince geliştirdikleri birtakım önyargılar vardır. Örneğin, yapılan bir çalışma, Amerikalılar'ın yalancılarla ilgili on iki ayrı önyargılarının olduğunu ortaya koymuştur (Zuckerman ve ark, 1981: 106). Bu önyargılardan bazıları (bebek yüzlülerin dürüst olduğu ve yalan söylemeyeceği konusundaki önyargı gibi) önceki konularda açıklanmıştır. Bu önyargılar, başka alanlardaki önyargılar gibi birçoğu hatalıdır. Çünkü insanlar yalan söylerken birbirlerinden farklı hareket edebilirler. Profesyonel hırsızların birçoğu, hırsızlık yapılan yere koluğun olay yeri inceleme birimlerinin geleceğini bilirler. Bu nedenle, genellikle hırsızlık yaparken eldiven takmayı ihmal etmezler. Böylece, mekânda parmak izi bırakmazlar. Ancak, koluğun parmak izi bulamaması hiçbir şekilde hırsızlık yapmadıklarını göstermez. Yalnızca hırsız, bunu gizlemenin yolunu öğrenmiştir. Çocukların dört yaşından itibaren kasıtlı yalanlar söyleme kapasitesinde olduklarına dair çok sayıda bilim insanının arasında fikir birliği söz konusudur (Bussey, 1992; Leekam, 1992; Newton, Reddy ve Bull, 2000; Wilson, Smith ve

Ross, 2003'ten aktaran Vrij, 2008: 28). İnsanlar da, bu kadar erken yaşlardan itibaren yalan söylemeye alışkın oldukları için yalan söylemekte ustalaşırlar ve insanların yalan tespit ettikleri ipuçlarını vermemek üzere kendilerini yetiştirirler. Bunlar da, yine bu konuda önyargıları boşa çıkaran durumlardır.

Aldert Vrij (2008: 60), yalan tespiti konusunda çok sayıda yapılan araştırmaları analiz ederek iki çarpıcı sonuca ulaşmıştır. Bunlardan birincisi, göz davranışının yalan söylemeyle bir ilişkisinin olmadığıdır. Bu ilginç bir neticedir. Çünkü yalan yakalama konusundaki profesyoneller ve sıradan insanlar yalancılardan yalan söyledikleri kişilere (özellikle gözlerine) bakmadıklarına inanırlar. Göz kaçırma davranışının, neden güvenilir bir işaret olmadığı konusunda Vrij iki sebep ileri sürer: Birincisi gözün büyük bir iletişim potansiyeli olduğu (örneğin göz kontağının ikna etmekte kullanılması), bu nedenle insanların bakışlarını kullanmak ve kontrol etmek üzerine kendilerini eğittikleridir. İkincisi ise, göz davranışının yalanla ilgisi olmayan birçok faktörle ilgili olduğudur. Örneğin insanlar hoşlandıkları kişiler ile hoşlanmadıkları kişilere nazaran daha fazla göz irtibatı kurmaları, kendilerinden yüksek statülü kişilere düşük olan kişilere göre daha fazla baktıkları, yanlarındaki kişilere daha uzak mesafedeki kişilere göre daha az baktıkları; utandıkları zaman daha az baktıkları sayılabilir (Kleinke, 1986'dan aktaran Vrij, 2008: 60). Bu nedenle bakış davranışını yalnızca yalanla ilişkilendirmek mümkün görünmemektedir.

Bakış konusunda bir gerçek daha vardır. Nasıl ki bir hırsız parmak izinden yakalanacağı öğreniyor ve eldiven takmayı öğreniyorsa; sıradan bir insan dahi göz kaçırma davranışının yalan söylemekle ilişkilendirildiğini öğrenmiştir. Bu nedenle yalan söylerken karşısındakinden gözlerini kaçırmamayı öğrenmiştir. Yalancılık konusunda usta olanlar ise işi daha da ilerleterek bu konuda kendilerini eğitirler, hatta dikkat çekmeyecek şekilde gözün içine bakmamak, ara sıra gözleri kaçırmak konusuna bile dikkat ederler. Kişisel tecrübelerimle yalan yakalamak isterken karşımdaki kişiden gözlerimin içine bakmasını istediğimde, daha bunu reddeden ya da beceremeyen kimse görmedim. Bu da yalan konusunda bakışın güvenilir bir işaret olmadığı gösterir.

Bakış konusunda bir yanılğı da, bakış yönü ile ilgilidir. NLP (Neuro-linguistic programming)'den gelen bir çıkarımla kolluk görevlilerinin çoğu belirgin göz hareketlerinin bir kişinin yalan söyleyip söylemediğine dair bilgi sağladığına inanmaktadırlar (Leo, 1996; Goman,2008: 61). Bu görüşe göre, yalancılar yalan söylerken sola-yukarı bakarlar. Sol elini kullananlar ise, sağ-yukarı bakarlar. Bununla ilgili kanıtlar eksiktir ve hiçbir makale bu konuyu tam anlamıyla doğrulamamaktadır.

Bir başka bulgu ise, yaşanan duygular, bilişsel yüklenme ve inanılır görünmenin yalnızca yalan söyleyenlerin değil, doğru söyleyenlerin de başına geldiğidir (Vrij, 2008: 61). Sonuçta, yalan söyleyenler de, aynı şekilde doğru söyleyenler de yoğun duygu, bilişsel yüklenme ya da davranışsal kontrol işaretleri verebilir. Bir kişiye, "Patronunu sen mi öldürdün?" şeklinde bir soru sorulduğunda, şüpheli tiz bir ses tonunda "Hayır!" diye cevap verebilir. Bu kişinin yalancı olduğunu kesin bir dille söylemek mümkün değildir. Sinirli görünmekle birlikte, sinirli de olmayabilir. Kişi, belki patronunu öldürdüğünü sakladığı için sinirli olabileceği gibi doğruyu söylerken, polislerin ona inanmayacağını düşünerek de sinirli olabilir. Başka bir şekilde, kişi sorulan bir soru ile kıpırdanmasını durdurabilir. Bu, söyleyeceği yalanı düşünürken ortaya çıkan bilişsel yüklemenin işareti olarak görülebilir. Ancak, karşısındaki kişileri inandırmak için ifadesini doğru bir şekilde vermeye çalışan kişinin konu ile ilgili yaşadığı bir bilişsel yüklenme de söz konusu olabilir. Bu nedenle, konuya ilişkin önyargılarla hareket ederek konuşan kişiyi doğrudan yalancılıkla suçlamak yanlış bir davranıştır.

4.6. Yalan Söyleme Gerginliği ve Kendine Dokunma

Yalan söylemek, özellikle kayıp veya kazancın büyük olduğu yalanları söylemek son derece karmaşık bir süreçtir. İyi bir yalancının, kişilik olarak suçluluk duygusundan uzak olması ve Makyavelist bir dünya görüşüne sahip olması gerekir (Vrij vd.,2010: 5).

Ekman'a göre (1985: 73), yalan söyleyen kişinin birçok yoğun duygu ile aynı anda mücadele etmesi gerekir. Yakalanma korkusu, suçluluk duygusu ya da yakalanmazsa elde edeceklerini düşündüğünde duyduğu heyecan bir başka

deyişle aldatma hazzı (Ekman, 1985: 73), kişiyi normal davranışlarından, dolayısıyla da normal sözsüz davranışlarından uzaklaştırabilir. Bu yoğun duygulanım kişinin davranışlarına birkaç şekilde etki eder. Örneğin, bazı durumlarda suçluluk duygusu karşısındakinin gözlerine bakmayı engelleyebilir. Ancak, yukarıda da açıklandığı üzere bu her zaman gerçekleşmez. Korku, psikolojik uyarılmaya neden olabilir, bu da göz kırpma, kendi kendine dokunma (self-adaptor, yatıştırıcı hareketler, kişinin kendi giysilerine, saçlarına, yüzüne, vs. dokunması), konuşmada tereddütler (mmm ya da eee sesleri gibi), konuşma hataları (kekeleme, kelime tekrarları, kelime unutma) ve ses tonunda açıkça değişiklik (daha tiz bir ses tonunda konuşma) gibi işaretlerde artışa neden olabilir (Vrij, 2008: 39).

Birçok kişinin farkına varmadığı, görüşülen kişiye suça ilişkin bir soru sorulduğunda, eğer suça ilişkin bir bilgi varsa, görüşülenin etrafında dönmeye, kendine çeki düzen vermeye, yanaklarını şişirerek nefes vermeye, nefesini içinde tutmaya, kendi kendine dokunmaya, soruyu duyarken yaşadığı heyecandan dolayı kendini yatıştırmaya çalıştığı ve sonradan soruyu cevapladığıdır (Navarro, 2010).

Psikiyatrik hastalar üzerine yapılan araştırmalar, kişinin psikolojik rahatsızlığı, gerginliği ve depresyonu arttıkça, kendine dokunma davranışında da artış olduğunu tespit etmiştir (Ekman ve Fresen, 1972; Freedman, 1972; Freedman vd. 1973; Freedman ve Hoffman, 1967; Waxer, 1972'den aktaran Knapp ve Hall: 286). Ancak, gerginlik seviyesi çok yüksek ise, hareketlerde donmalar da gözlenir. ABD Eski Başkanlarından Bill Clinton'un jüri karşısında, sonradan yalan söylediği anlaşılan ifadesi esnasında, 26 kez, eşdeyişle yaklaşık dakikada bir kez burnuna dokunduğu, ABD'li nörologist Dr. Alan Hirch tarafından rapor edilmiştir (Beun, 2011).

Yalan söylemek, her ne kadar günlük hayatın bir parçası gibi görünse de, her koşulda kişinin gerginlik seviyesini arttıran bir uğraştır. İşin duygusal boyutu ve suçluluk duygusu bir yana, düşünsel olarak da kişiyi zorlayan bir davranış biçimidir. Yalan söyleyen kişi, hem inandırıcı yalanlar söylemeli, hem bu yalanları söylerken karşısındakilerin kendisine inanıp inanmadıklarını anlamak

için izlemeli ve gerekiyorsa yeni eklemeler ve düzeltmeler yapmalı, ayrıca söylediği yalanları ve ayrıntılarını unutmamalıdır (Vrij, Anderson vd., 2010). Tüm bu faktörler, kişinin gerginlik seviyesini arttırmaktadır. Kişi sakinleşmek için yatıştırıcı hareketlerle yalan söylerken kendine dokunması bu nedenle kuvvetle muhtemeldir. Ancak, yalan tespiti konusunda, “Pinokyo Efektı” diye tanımlanan, kişinin yalan söylediğini ortaya koyan ve diğerlerine de uygulanabilen bir işaret bulunmamaktadır (Navarro, 2008: 275). Bu nedenle, kendine dokunma davranışının her zaman için yalancılığı gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, durumun içeriğine bağlı olarak gerginliği gösterme olasılığı yüksektir.

5. Sözsüz İşaretler

5.1. Sözsüz İşaretlerin Çözülmesi ve Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Kişilerarası beceri bakımından sözsüz iletişim araştırması, insanın sosyal davranışı araştırmasında önemli bir sıçrama getirir (Friedman, H.S.’den aktaran Knapp ve Hall, 2004: 63).

Hepimiz sosyal olarak aynı hayatı paylaşırsak da, olaylara ve kişilere bakışımız, kısacası sosyal yeteneklerimiz aynı olamaz. Bunlar, çok çeşitlilik gösteren davranışlardır. Bazı kişiler, empati kurabilen, sosyal, anlayışlı, cana yakın, iletişim kurabilen, duygusal zekaya sahip, hassas olarak nitelendirilirken; bazıları ise kapalı, anlayışsız, nemrut, girişken olmayan, tuhaf, geçimsiz gibi sıfatlarla betimlenirler. Bu süze edilen ifadelerin tamamı, kişinin sosyal yetenekleri ile bağıntılıdır.

Sözsüz iletişimin, sosyal yeteneklerin bir parçası olduğu kesin olarak bilinmektedir (Knapp ve Hall, 2004: 63). Çok sayıda çalışma, sözsüz davranışların sosyal becerilerle ilişkili olduğu hipotezini desteklemektedir (Feldman vd., 1999: 237). Bu bağlamda, sosyal yeterlilik ile başkalarının iç dünyalarını sözsüz yüz ifadelerinden anlama becerisi arasında bir ilişki mevcuttur. Bu sayede, sözsüz davranışlar ve bunları çözme becerisi, bireyin genel sözsüz iletişim becerisine katkıda bulunmaktadır (Feldman vd., 1999: 237).

Burada, sözsüz iletişim becerilerinden kastedilen, dar anlamıyla beden dilinden ziyade genel bir alan çalışmasıdır. Sözsüz iletişim becerileri yüksek olan kişinin kendisinden, bu çalışmada aktarılan sözsüz iletişim işaretlerini büyük oranda anlaması, karşısındaki kişinin sözel konuşması ile birlikte konuşmadığı ancak, istemli ya da istemsiz olarak imâ ettiği konuları anlaması, kendisinin de yüksek bir doğrulukla sözsüz iletişim mesajlarını kodlayarak karşı tarafa eksiksiz iletebilmesi beklenir.

Önceki bölümlerde, yapılan birçok çalışmanın bazı duyguların yüz ifadelerinin evrensel olduğu ve tüm kültürlerde benzerlik gösterdiği, dahası evrensel olmayan duyguların da kültürün belli duyguları gösterme kurallarından hareketle o kültürün bireyleri tarafından yüz ifadelerinden anlaşılacağı aktarılmıştır (Ekman, 1982; Ekman, 1994; Russel, 1994; Russel, 1995). Kişiler, bu kültürel kurallar yardımıyla başkalarına hangi duyguyu ne zaman göstereceklerine karar verirler. Gösterme kurallarını kusursuz uygulamada başarısız olmak sosyal yetersizliğe neden olurken, bu kuralları doğru tanımak ve anlamını çözmek sosyal etkileşimi kolaylaştırır (Feldman vd., 1991'den aktaran Feldman vd., 1999: 238).

Sözsüz davranışlar, sosyal etkileşimde önemli bir rol oynamaktadırlar (Philippot, Feldman ve Coats, 1999; Russel ve Fernandez-Dols, 1997'den aktaran Feldman vd. 1999). Başkalarının sözsüz davranışlarını anlamak ya da çevirmek, hem başkalarının duygularını anlamayı hem de sosyal etkileşimi kolaylaştırır (Custrini ve Feldman, 1989; Edwards vd., 1984; Feldman, Philippot ve Custrini, 1991'den aktaran Feldman vd. 1999: 237).

Sosyal yeterlilik ile başkalarının iç dünyalarını yüz ifadelerinden anlamak arasında bir ilişki vardır. Sözsüz davranış, kişinin sosyal yeterliliğine katkıda bulunan birkaç sosyal yetenekten birisi olarak görülebilir (Feldman vd., 1999: 238).

Duyguları gösterme kurallarına uymamak sosyal yetersizliğe neden olurken, bu kuralları bilmek ve anlamak sosyal etkileşime katkıda bulunur (Feldman vd., 1991'den aktaran Feldman ve ark, 1999). Bu kurallar son derece kesin sınırlarla

belirlenmiştir. Sosyal hayatta kişiler bazen bu gösterme kurallarından dolayı gerçek duygularını saklamak zorunda kalabilirler. Eşdeyişle mutlu bir an olması beklenen bir durumda üzüntülü ise gülümsemesi beklenebilir. Bu yüz ifadesi yalan ve zorlama bir yüz ifadesidir. Buna insanları inandırması gerekir. Aksi halde kişi samimiyetsiz görülecektir.

Diğer yandan, bu yüz ifadelerinden karşılarındakinin duygu durumunu anlamak da önemli bir sosyal yeterlilik konusudur. Kişi karşılarındaki kişinin yüz halinden ve sözsüz iletişim işaretlerinden duygu durumunu anlar ve buna göre hareket eder ve davranışlarını düzenlerse “anlayışlı bir arkadaş” olarak görülür ve her yerde istenen bir kişi olur. Ancak, kişi eğer karşılarındakinin duygu durumunu anlamaz ve durumuna uygun davranmazsa, en basit tanımıyla “patavatsız” olarak kabul edilir ve toplum içinde bir yer sahibi olamaz.

Sözsüz iletişim becerilerinin, çeşitli gruplarla karşılaştırması yapılmıştır. Örneğin, yapılan bir çalışmada Down sendromlu çocukların, normal çocuklara göre sözsüz iletişim becerilerinde eksiklik olduğu tespit edilmiştir (Mundy vd., 1988: 246). Sözsüz iletişim becerisi, sağlıklı ruh halinin bir işaretlerinden biridir.

5.2. Sosyal Yeterlilik ve Yalan Söyleme Becerisi

Feldman ve arkadaşları (1999) yaptıkları çalışmada, sosyal yeterlilikleri az ya da çok olarak kategorize edilen iki yaş grubundaki kız ve erkek ergenlerden iki çeşit içecek içmelerini istemişlerdir. Bu içeceklerden birinin tadı güzel, diğerinki kötüdür. Ergenlerin bazılarında, tadı güzel ve tadı kötü olan içeceklerin tadını beğendikleri ya da beğenmedikleri konusunda karşılarındaki kişileri ikna etmeleri istenmiştir. Eşdeyişle her ergen bir içecek konusunda, hem doğru söyleyecek, hem de yalan söyleyecektir. Bu ifadeler de, videoya kaydedilerek katılımcılara izlettirilecektir. Feldman vd. (1999: 243), sosyal yeterliliği fazla olan ergenlerin yalan söylerken, sosyal yeterliliği düşük olan ergenlere göre daha başarılı oldukları, inandırıcılıklarının yalan söylerken ya da doğru söylerken eşit olduğu ve sosyal yeterliliği düşük olan kişilerin kötü yalancılar olduğunu bildirmişlerdir. Aynı çalışmada, yaşı büyük olan ergenlerin, yaşı küçük olan ergenlere göre daha iyi yalancılar oldukları ve duygularını daha

fazla kontrol edebildikleri gözlenmiştir (1999: 244). Çalışma, erkeklerin yalan söylemede kadınlardan daha başarısız olduğunu ortaya koymuştur (1999: 244). Sonuçta, sosyal yeterliliği yüksek olan kişilerin başkalarını, düşük olan kişilere göre daha iyi kandırabildiklerini ya da ikna edebildiklerini ortaya koymuştur.

Sözsüz iletişim işaretlerini yeterli kodlama ya da çözme becerisine sahip olmak başarılı sosyal etkileşimi sağlar (Feldman vd., 1999: 246). Yüksek sosyal yeterliliğe sahip kişiler; (i) Genel olarak sosyal etkileşimlerde düşük sosyal becerileri olan kişilere göre daha rahattırlar ve kendilerine güvenirlere, (ii) Sosyal becerisi yüksek olan kişiler, gerçek duygularını saklamakta daha başarılıdırlar, (iii) Sosyal becerisi yüksek olan kişiler, sosyal etkileşimde duygularını ifade etmeyi kontrol yetisinin önemini kavramış ve bu konuda pratiği olan kişilerdir.

5.3. Sözsüz İletişim Yetenekleri ve Cinsiyetler Arası Karşılaştırma

Sözsüz iletişim becerileri alanında yapılan çalışmaların bir kısmı cinsiyetler arası karşılaştırmalara ayrılmıştır (Hall, 1984; Hall, Carter, & Horgan, 2000; LaFrance, Hecht, & Paluck, 2003; McClure, 2000; Vrugt & Kerkstra, 1984'den aktaran Mast ve Sczesny, 2010: 411). Bu konuda, bir yargıya varmaya yetecek kadar çalışma ve sonuç vardır. Yapılan çalışmalar, kadınların sözsüz iletişim yetenekleri erkeklerinkinden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Hall, 1984; Coats, 1996'dan aktaran Feldman vd., 1999: 247).

Sözsüz iletişim becerileri, bu konuda yetersiz olan bireylere öğretilir (Back ve Feldman, 1990'dan aktaran Feldman vd., 1999: 248). Sözsüz iletişim becerilerinin eksikliği, kişinin hayat standartlarını ve toplum içerisinde kabul edilebilir bir birey olmasını engelleyen bir faktörken; bu yeteneklerin eğitim sayesinde kazandırılması kişinin yaşamını zenginleştirecektir.

Bazı hatalar yapsak da, başka insanların duygu ve huylarını çözmekte (şans faktöründen de daha fazla) iyiyizdir (Ambady ve ark., 1995: Borkenau ve Liebler, 1992; Costanzo ve Archer, 1989; Rosental vd., 1979; Mast ve Hall, 2004'den aktaran Mast ve Sczesny, 2010: 412). Başkalarını doğrulukla değerlendirme yetisi, kişilerarası hassasiyet ya da doğruluk olarak isimlendirilir (Hall ve Bernieri, 2001'den aktaran Mast ve Sczesny, 2010: 413).

Sözsüz davranış, sosyal değerlendirmelerde kilit rol oynar. Çünkü sosyal etkileşime girilen kişi hakkında bir bilgi mevcut değilse, sözsüz işaretler önemli bir bilgi kaynağı olur (Mast ve Sczesny, 2010: 413). Herhangi bir zamanda, ilk kez göreceği bir kişi ile etkileşime girecek olan kişi, bu şahsa güvenip güvenmeyeceği gibi hususlara sözsüz işaretlere bakarak girer.

Sözsüz işaretleri doğrulukla okumak, karşımızdakinin duygularını tanımak açısından önemlidir ve bu kişilerarası duyarlılığın önemli bir özelliğidir (Hall, 2006'dan aktaran Mast ve Sczesny, 2010: 413). Kişinin, etkileşime girdiği birey tarafından tam bir doğrulukla anlaşılması, o kişiyi rahatlatır. Ancak, yanlış anlaşılma hali etkileşimi, kriz haline dönüştürebilir. Diyalog bir anda, sonu olmayan bir kaosa dönüşebilir ve etkileşimciler kırgın bireyler haline geliverirler.

Karşımızdaki kişiyi doğrulukla algılamakta sözsüz davranış, sözlü davranıştan bile daha fazla önemlidir. Örneğin, Murphy ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışmada, katılımcıları sosyal etkileşimin yazıya dökülmüş hallerinin okunmasından karşısındaki kişilerin zekâ durumlarını tam bir doğrulukla anlayamadıklarını; ancak, bu katılımcıların video görüntülerini izlediklerinde (sözlerin anlamını anlamaksızın) yaptıkları tahminlerin şans faktöründen daha başarılı olduklarını tespit etmişlerdir.

Başkalarının duygu durumlarını, sosyal hayat içerisinde tahmin etmek her zaman için gereklidir. Bu anlamda da, sözsüz davranışları izlemek, hayati bir önem taşır. Örneğin, katılımcılardan, video görüntülerindeki insanların düşüncelerini tahmin etmeleri istendiğinde (Ickes, 1993, 2001, 2003); sözel konuşmaların doğru tahmin etmede en önemli katkıyı sağladığı, bunu sözel sözsüz işaretlerin (dil ötesi) takip ettiği, en son sırada da görsel sözsüz işaretlerin geldiği (sessiz video durumu) gözlenmiştir. Ancak, katılımcılardan başka insanların duygularını tahmin etmeleri istenildiğinde, bu sıra tam tersi olacak şekilde gerçekleşmiştir.

5.4. Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Sözsüz Davranış Farkları

Alanla ilgili genel meta-analizler incelendiğinde (Hall, 1984; 2006b; Hall vd., 2000), kadın ve erkek cinsiyetlerinin farklılıkları şu şekilde özetlenebilir: Kadınlar erkeklerden daha fazla gülümserler; etkileşime girdiği kişiye daha fazla bakarlar; daha fazla (onaylama anlamında) baş sallar ve eğilirler; başkalarına daha fazla yaklaşırlar; daha fazla jest yaparlar; kendilerine daha sık dokunurlar ve yüz ifadeleri, duygularını ifade etmede daha anlamlıdır ve daha doğrudurlar. Diğer yandan, erkekler, daha rahatsız (kıpırdanma gibi) beden hareketleri yaparlar; daha yüksek sesle konuşurlar; daha fazla konuşma hataları (kelime tekrarları, unutmaları, dil sürçmeleri, cümle düzeltmeleri, eksik cümleler) ve duraklama dolgusu yaparlar (eee, ııı, vb.) (Mast ve Sczesny, 2010: 413). Kadın ve erkeklerin sözsüz davranışlarına ilişkin genel bir karşılaştırmaya Tablo 2'de yer verilmiştir.

Kadınlar, diğerleri hakkında karar vermekte daha başarılı olduğu, bunun özellikle duyguları tahmin etmede daha etkili olduğu belirlenmiştir (Hall, 1984; 2006b; Hall vd., 2000). Dahası, kadınlar, diğerlerinin sözsüz davranışlarını hatırlamakta, erkeklerden daha başarılıdırlar (Hall vd., 2006). Kadınlar, başkalarının görünümünü erkeklerden daha iyi hatırlarlar (Horgan vd., 2004; Mast ve Hall, 2006). Tüm bunlar, birarada değerlendirildiğinde, kadınların başkalarını doğrulukla değerlendirmede erkeklerden daha başarılı oldukları ortadadır (Mast ve Sczesny, 2010: 414).

Sözsüz iletişim işaretlerini okuma becerisi, yaşla birlikte artsa da, bu konuda kadınların üstünlüğü; bebeklikten çocukluğa ve erişkinliğe kadar devam etmekte, sonrasında bu üstünlük sürüp gitmektedir (Mast ve Sczesny, 2010: 414).

Kadınlar ve erkeklerin sözsüz davranış farklılıklarının açıklanmasında en yaygın düşünce, Henley'in (1977) cinsiyet-statü kuramıdır. Buna göre, kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki farklılıklar, kadınlar ve erkeklerin toplumsal yaşam içerisinde sahip oldukları güç-statü farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu açıklama tüm araştırmacılar tarafından kabul edilmemektedir (Mast ve

Sczesny, 2010: 418). Araştırmacılar, cinsiyetler arası davranış farklılıklarının cinsiyet özelliklerinden kaynaklandığını, toplumsal yaşamdaki statü farklılıklarıyla bir ilgisi olmadığını ortaya koymuşlardır.

Tablo 2. Cinsiyetler Arası Sözsüz Davranış Farkları. K>E kadınların daha fazla yaptıkları davranışları; E>K ise, erkeklerin daha fazla yaptıkları davranışları ifade etmektedir.

Sözsüz Davranış	Cinsiyet Farkı
Gülümseme	K>E
Bakış	K>E
(Onaylayıcı) Baş sallama	K>E
Öne eğilme/ yüze yönelme	K>E
Yakın mesafeye yaklaşma	K>E
Jestler	K>E
Kendine dokunma	K>E
Yüz ifadeleri	K>E
Duyguları doğru ifade etme	K>E
Kişilerarası doğruluk	K>E
Beden hareketleri (kıpırdanma gibi)	E>K
Bedensel ifade	E>K
Yüksek sesle konuşma	E>K
Boşluk doldurma (ııı, eee, gibi)	E>K
Konuşma süresi	E>K
Konuşanı kesme	E>K
Görsel baskınlık	E>K

Kaynak: Mast ve Sczesny, 2010: 415.

6.Yöntem

Bu bölümde araştırmanın tasarımı ve uygulanması, deneklerin seçimi ve örneklemin temsil gücü, soru formu ve ölçüm araçları, veri toplama ve kullanılan istatistiksel analizlere yer verilmiştir.

6.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın amacı, ergenlerde sözsüz işaret bilgisinin test edilmesi, cinsiyetler arası, okul türleri arası ve bölgeler arası karşılaştırmalarını yaparak, sosyodemografik özellikleri de dikkate alarak sonuca ulaşmaktır.

Bireyler arası iletişimde kişinin konuşarak verdiği bilgileri değil, konuşmadan iletildiği bilgileri inceleyen sözsüz iletişim alanında bireylerin sözsüz iletişim bilgisinin ne seviyede olduğunun bilinmesi çok önemlidir. Etkileşimin kalitesini ve sosyal yeterlilik seviyesini büyük oranda belirleyen sözsüz iletişim bilgisi ülkemizde genel olarak ihmal edilen bir alandır.

Sözel iletişime dair bir birey öğrenim hayatı boyunca dersler alır ve bu konudaki bilgisi bu süreçte sınavlarla değerlendirilerek geri beslemeler yapılır ve kişinin eksikleri giderilir. Oysa sözsüz iletişim bilgisi üzerine bu tarzda ne yeterli bir eğitim, ne de değerlendirme söz konusudur. İnsanlar ailelerinden ve çevrelerinden yaşam içerisinde öğrendikleri kadarıyla sözsüz davranış bilgisine sahiptirler ve bununla idare ederler. Sınırlı sayıda yükseköğrenim kurumlarında sözsüz iletişim dersi verilmektedir¹² ve bu derslerin sayısı oldukça sınırlıdır. Ancak, ilgili kişiler imkânları dahilinde, çoğunlukla “beden dili” adı altında verilen eğitimlere katılmaktadırlar ve bu eğitimler de ağırlıklı olarak yabancı dilde yazılmış kitapların çevirisinden ibarettir. Detaylı yayın tarama yapılmadan ve yerli çalışma eksiklikleri ile birlikte bu eğitimler yeterli olmaktan oldukça uzaktır.

Araştırmanın birinci bölümündeki teorik aşamada genel iletişim tanımı, sözsüz iletişim kavramı, kökenleri ve sözsüz iletişim davranışları tartışılmıştır.

¹² Anadolu Üniversitesi İletişim Bölümü öğrencilerinin seçmeli ders olarak alabildiği ve Prof. A.Halûk Yüksel'in verdiği “Sözsüz İletişim Bilgisi” dersi buna örnek olarak verilebilir.

Birinci bölümün oluşturulmasında, kaynak taramasına gidilmiş süreli ve süresiz yayınlardan, kitaplardan, gazete ve dergi makalelerinden, filmlerden, yüksek lisans ve doktora tezlerinden yararlanılarak konunun betimlemesi yapılmıştır.

İkinci bölüm ise uygulamaya ayrılmıştır. Bu bölümde 71 sorudan oluşan ve cevabı doğru/yanlış şeklinde kodlanan bir test iki ayrı ilde ve çeşitli okullarda okuyan lise dönemi ergenlere uygulanmıştır. Uygulanan test formunda katılımcılara ilişkin demografik ve sosyo ekonomik bulgulara ulaşmak için cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, okul türü, sınıfı, babasının ve annesinin eğitim durumu sorulmuştur. Uygulanan 71 maddelik test sorularıyla ise katılımcıların sözsüz iletişimin çeşitli alanlarına ilişkin bilgileri, kâğıt-kalem testi ile değerlendirilmiştir.

6.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın örneklemini için lise öğrencisi ergenlik çağındaki gençler seçilmiştir. Bu amaçla İstanbul'da bir okul ile Doğu Anadolu'da bir ilin düz lise ve Anadolu Lisesi öğrencileri seçilmiştir. Bu gruplara yollanan basılı dört sayfalık anket formu, okul rehber öğretmenleri tarafından uygulanarak geri yollanmıştır.

Araştırma iki aşamada uygulanmıştır. İlk aşamada, kullanılan testin orijinali olan 81 maddelik test, güvenilirlik analizi için gönderilerek rastgele seçilmiş kız ve erkeklerden oluşan Anadolu Lisesi ve düz lise öğrencilerinden oluşan 199 kişilik gruba uygulanmıştır. Bunların, 94 tanesi kız ve 105 tanesi erkek öğrencidir (Tablo 3). Elde edilen sonuçlar güvenilirlik analizine tabi tutulmuş, analiz neticesinde güvenilirliği bozan on madde çıkarılmış ve test 71 maddeye düşürülmüştür.

Tablo 3. İlk Grup Çalışmanın Cinsiyet Tablosu.

	Frekans	Yüzdeler	Birikimsel Yüzdeler
Kız	94	47,2	47,2
Erkek	105	52,8	100,0
Toplam	199	100,0	

Test ikinci aşamada 71 maddeye düşürülmüştür ve yeni 71 maddelik test başlangıçta 671 kız ve erkek öğrenciye uygulanmıştır. Gelen test sonuçlarında bazı öğrenciler uyarıldığı halde bazı soruları yanıtlamayı boş bıraktıkları için örneklemden çıkarılmış ve 615 öğrenciye düşürülmüştür. İkinci aşamanın yüzdeler durumu Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İkinci Grup Çalışmanın Cinsiyet Tablosu.

	Frekans	Yüzdeler	Birikimsel Yüzdeler
Kız	311	50,6	50,6
Erkek	304	49,4	100,0
Toplam	615	100,0	

6.3. Sözsüz İletişim Bilgisi testi

6.3.1. Kişilerarası duyarlılık kavramı

“Kişilerarası duyarlılık, bir kişinin kişisel, kişilerarası ve sosyal çevresini hissetme ve algılama becerisidir” (Rosip ve Hall, 2004: 267). İnsanlar, bu hassasiyeti arttırmak ve çevresini algılayabilmek için sözsüz işaretlerden yararlanmaktadırlar ve araştırmalar insanların sözsüz işaretlerden kişilerin duygu ve özelliklerini değerlendirdiklerinde şans faktörünün üzerinde başarılı olduklarını ortaya koymuştur (Hall & Bernieri, 2001; Knapp & Hall, 1997). Bu işaretlerin bilinmesi, kişinin yaşam kalitesini artırır ve sosyal yeterliliği yüksek bir kişi haline getirir (Feldman ve ark, 1999: 238). Bu nedenle kişinin sözsüz iletişim becerilerinin seviyesinin bilinmesi araştırmacılar açısından önemli bir husustur. Bunun tespiti için, kişilere kendi seviyeleri sorulmuş ancak, bu konuda kişilerin kendileri hakkındaki tahminlerinin gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmıştır (Riggio & Riggio, 2001). Bunun üzerine, sözsüz duyarlılığı ölçme amaçlı birtakım testler oluşturulmuştur.

Bahse konu testlerden bir tanesi “Sözsüz Duyarlılık Profili (The Profile of Nonverbal Sensivity-PONS)” olarak adlandırılmaktadır. PONS testi (Rosenthal vd., 1979), sözsüz işaret çözme doğruluğunun, özellikle bir kadın kodlayıcının çeşitli durumlardaki duygu halini tanımlayabilme becerisi üzerinden ölçülmesidir

(Rosip ve Hall, 2004: 271). Testin orijinal halinde, her birinin bir duygu halini temsil ettiği 220 adet işitsel ve/veya görsel parça vardır (Nowicki, S. Jr. ve Duke, M.P., 1994: 10). Her parçada, genç bir kadın 20 değişik duygu durumundan birini canlandırmaktadır. Bu durumlar, olumluluk/olumsuzluk ve baskınlık/çekiniklik duygu boyutlarının çaprazlanmasından oluşan dört kategoriden gelmektedir. Bu kategoriler üç video kanalından (tam figür, boyundan dize ve yüz) ve iki ses kanalından (filtre edilmiş içerik ve rastgele bölünmüş) sunulmaktadır. Her sahneden sonra iki şıklı bir soru sorulmaktadır. Örneğin 22'nci soruda konu için (A) Judy, arkadaşı geç kaldığı için çok öfkeli, (B) Judy "Teşekkür ederim" diyor şeklinde cevaplar vardır. PONS testinin orijinal metninden türetilmiş bir dizi versiyonu vardır (Blanck, Rosenthal, Snodgrass, DePaulo, & Zuckerman, 1981; McLeod & Rosenthal, 1983; Rosenthal, J. Hall, Archer, DiMatteo, & Rogers, 1977'dan aktaran Nowicki, S. Jr. ve Duke, M.P., 1994: 10).

Bu konuda hazırlanmış bir diğer test ise "Sözsüz Hassasiyetin Tanımlayıcı Analizi- The Diagnostic Analysis of Nonverbal Accuracy 2-AF (DANVA 2-AF)" testidir (Nowicki, S. Jr. ve Duke, M.P., 1994). Bu test, değişik yüz ifadelerinin bulunduğu 24 renkli slayttan oluşmaktadır (Rosip ve Hall, 2004: 269). Mutluluk, üzüntü, öfkeli ya da korkulu yüz ifadeleri bir yüz ifadesinde görülmekte ve çoktan seçmeli cevaplarla değerlendirilmektedir. Çalışma öncelikli olarak çocukların duygusal bilgilerini sözsüz araçlar yardımı ile gönderme ve alma becerilerini değerlendirmek amacı ile hazırlanmıştır (Nowicki, S. Jr. ve Duke, M.P., 1994: 10).

Bu çalışmaya konu olan "Sözsüz İşaret Bilgisi Testi-Test of Nonverbal Cue Knowledge (TONCK)", Janelle C. Rossip ve Judith A. Hall tarafından hazırlanmıştır. Spesifik alanlara yönelik olarak testler mevcut olmakla beraber genel sözsüz iletişim bilgisini ölçen bir ölçek bulunmamaktadır (Rosip ve Hall, 2004: 268). Bu test, daha genel anlamıyla sözsüz iletişim bilgisini değerlendirmek amacı ile yapılmıştır.

Araştırmacılar daha ziyade kadınlar ve erkekler arasında sözsüz işaretleri okuma ve kodlama bilgisinin kadınlarda daha yüksek olduğu hipotezini test

etmek amacıyla testi hazırlamışlardır. Araştırmanın incelediği üç adet hipotezi vardır. Hipotezlerin birincisi test bilgisinin (testte ölçülen bilginin) işaretleri kodlamadaki hassasiyet ile ilgili olduğu, ikincisi kadınların erkeklerden daha fazla sözsüz işaret bilgisine sahip oldukları, üçüncüsü sözsüz kodlama becerisindeki hassasiyet parametresinde cinsiyet farkının sözsüz işaretleri çözme becerisine dayandığıdır.

Test hazırlanırken çeşitli kaynakların taranmasından derlenmiş, 128 adet doğru/yanlış cevaplı sorudan bir havuz oluşturulmuştur (Burgoon, Buller, & Woodall, 1989; Ekman & Rosenberg, 1997; Hall, 1984; Knapp & Hall, 1997; Siegman & Feldstein, 1985). Bu kaynakların rasgele seçilmiş sayfalarındaki önemli bilgiler alınmış ve doğru/yanlış testi formatına çevrilmiştir. Tüm aday sorular, yazarlar arasında tartışılmış ve cevabı belirsiz, tartışmalı ya da hakkında yeterli deney sonucu olmayan sorular testten çıkartılmıştır. Soru içerikleri çeşitlidir ve sözsüz işaretlerin kullanımı ve sözsüz işaretler ile görünüşler hakkındaki klişeleri içermektedir. Test sözsüz iletişimin genel kavramını temsil etmek için hazırlanmıştır (Rosip ve Hall, 2004: 269). Test başarısı, doğru yanıtların sayısının toplanması ile hesaplanmaktadır.

Testin güvenilirliğini değerlendirmek için analiz edilmiş ve Cronbah's Alpha sayısına göre .76 rakamına ulaşılmıştır. Daha sonra güvenilirliğini arttırmak amacı ile gereksiz sorular çıkartılmış ve 81 soru ile .89 Cronbah's Alpha sayısına ulaşılmıştır. Böylece testin son hali 81 soru olmuştur. Test faktör analizine tabi tutulmamıştır ve yazar ile yapılan mektuplaşma neticesinde kendisi testin faktör analizine uygun olmadığını belirtmiştir.

Araştırmaya toplamda 63'ü erkek, 88 kadın olmak üzere 151 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma boyunca katılımcılara 81 maddelik TONCK testi ile DANVA 2-AF, DANV 2-AP (Diagnostic Analysis of Nonverbal Accuracy 2-Adults Paralanguage-Dilötesi unsurları değerlendiren ses klipleri) ve PONS testi uygulanmıştır. TONCK'un başarı ortalaması %74 ile şans faktörünün üzerinde çıkmıştır. TONCK ve PONS testlerinde erkekler ve kadınların sözsüz iletişim işaretlerini çözme becerisinde, kadınlar lehine anlamlı bir fark çıkarken, DANVA testlerinde aynı sonuç elde edilememiştir.

"Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde açık bilgi ve sözsüz işaretleri ölçen TONCK testinin, güvenilir, öngören ve ayırt edici bir test olduğu ortaya çıkmıştır (Rosip ve Hall, 2004: 277)." Bu alanda şimdiye kadar yapılmış en başarılı kağıt-kalem testi olduğu kanıtlanmıştır. Araştırmada kadınların daha fazla sözsüz işaret bilgisine sahip oldukları ortaya çıkmış ve cinsiyetin bu konuda belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

6.3.2 Ölçeğin Geliştirilmesi ve Türkçe'ye Uyarlanması

6.3.2.1 Kişisel Bilgi Formu

Anketin birinci sayfasında, katılımcılara ait çeşitli bilgilerin toplandığı sorular bulunmaktadır. Form ile katılımcıların yaşı, cinsiyeti, sınıfı, okulu, anne ve babalarının eğitim durumu, kardeş sayılarına ait bilgiler toplanmıştır. Katılımcıların teste ciddiyetle yaklaşmalarını sağlamak amacıyla ikinci aşamada isimlerini de yazmaları istenmiş ancak, ilk elliye giren öğrencilerin tespiti haricinde kullanılmamıştır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kardeş sayılarını yazmayı unutmuşlar ya da yazmaktan imtina etmişlerdir. Sonuçlar sağlıklı çıkacağından kardeş sayıları araştırmaya dahil edilmemiştir.

6.3.2.2 İşlem

Kişisel bilgi formu ile üç sayfadan oluşan testin toplamı, A-5 ebadına getirilerek, her biri A-4 sayfasına çift taraflı olacak şekilde bastırılmış ve katılımcı başına birer tane olacak şekilde çoğaltılmıştır. Gönderilen vilayette testler Anadolu Lisesi ve düz lise öğrencilerine sınıf bazında dağıtılmıştır. İstanbul'daki Özel Lise'nin ise öğrencilerinin tamamına test uygulanmıştır. Katılımcıların tamamı liselerin 9, 10, 11 ve 12'nci sınıf öğrencileridir.

Kişisel bilgi formu sayfasında katılımcılara yönelik notlar yazılmıştır. Bunlarda "Sözsüz İletişim" kavramı kısaca tanımlanmış ve araştırmanın akademik anlamda ne denli önemli olduğu izah edilmiştir. Ayrıca testin sorularını yanıtsız bırakmamaları, tahmini olduğunu hissetseler dahi cevaplandırmaları istenmiştir. Bu, testin orijinalindeki uyarıdan alınmış olup, testte kararsız/bilmiyorum gibi bir şık bulunmamaktadır.

Aynı sayfaya, testi uygulayacak olan "Gözetmen öğretmen" için de bir mesaj yazılmıştır. Mesajda testi başlatmadan önce açıklamaların sınıfa yüksek sesle okunması istenmiştir.

Son olarak açıklamalar kısmı hazırlanmıştır. Bu bölümde, sorularda sık geçen ve anlaşılmadığı ön testlerde görülen kavramlar izah edilmiştir.

Uygulama rehberlik dersi saatlerinde, sınıf öğretmenlerinin gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra test kağıtları toplanmış, sınıf bazında araştırmacıya geri yollanmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde testin ortalama 30 dakika içerisinde cevaplandırılabilirdiği öğrenilmiştir.

6.3.2.3 Varsayımlar ve sınırlılıklar

Bu araştırma Doğu Anadolu'da bir il merkezinin genel ve Anadolu liselerinde okuyan öğrenciler ile İstanbul il merkezinde bulunan bir özel okulun öğrencilerini kapsamaktadır. Katılımcıların, buldukları bölgenin sosyo-ekonomik yapısını temsil ettiği varsayılmıştır.

6.3.3 Bulgular

6.3.3.1 Geçerliliğe ilişkin bulgular

6.3.3.1.1 Dil geçerliliği

TONCK'un uyarlanmasıyla önce testin İngilizce orijinal metni araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Araştırmacının 2011 yılı Bahar döneminde yapılan KPDS sınavından aldığı not 92,5 olup çeviri için yeterlidir. Daha sonra çevrilen metin ve orijinal metin yan yana getirilerek üç İngilizce öğretmeni, bir İngilizce mütercim-tercüman, bir Sosyal Psikoloji alanında doktora öğrencisine inceleyerek gözden kaçan çeviri hataları düzeltilmiştir. Daha sonra on lise öğrencisine uygulanarak zorlandıkları ve anlamadıkları soruları işaretlemeleri istenmiş, onların tavsiyeleri üzerine çeviriler düzeltilmiş ve daha anlaşılır kelimeler kullanılmıştır. Son aşamada test tez danışmanı olan Prof. Dr. A. Halûk YÜKSEL'e gösterilmiş, onayını aldıktan sonra çoğaltılmıştır. Bu sayede test

defalarca kontrol edilmiş ve çeviri açısından paralelliğin sağlandığı kabul edilmiştir.

6.3.3.1.2 Yapı geçerliliği

Test, geçerliliğinin sağlanması açısından, aynı doğu ilinden önce 199 kişilik Anadolu Lisesi ve düz lise öğrencilerine uygulanmıştır. Sonuçlar, yapı geçerliliğinin sağlanması açısından faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonuçları incelendiğinde, ölçeği oluşturan 81 maddenin 21 faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktörlerin varyansları son derece değişiklik göstermektedir ve üzerinde çalışmaya uygun değildir. Bunun sebebinin, çok değişik alanlara yönelik çok fazla sayıda soru olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Testin yazarlarından Judith A. Hall ile yapılan mesajlaşmada testin faktör analizine uygun olmadığı, zaten bu amaçla hazırlanmadığı bilgisi alınmıştır. Bu nedenle faktör analizine devam edilmemiştir.

6.3.3.1.3 Ölçüt geçerliliği

Çalışmanın orijinalinde teste katılanlara DANVA ve PONS testleri de uygulanmış ve bazı sonuçlarda paralellik görülmüştür. Ancak, bu testler video ve audio ortamında hazırlanmış olup Türkçe sürümleri henüz yoktur. Benzer bir Türkçe test de olmadığı için katılımcılara kontrol amaçlı olarak uygulanmamıştır.

6.3.3.1.4 Güvenirliğe ilişkin bulgular

Uygulama ilk sonuçlar alındığında SPSS ortamında Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. İlk sonuç .71 çıkmıştır (Tablo 5-a).

Daha sonra programın işaret ettiği ve güvenilirliği düşüren sorular atılmış ve 71 soruda .75 sayısı elde edilmiştir (Tablo 5-b). Bu da çeviri bir testte oldukça yüksek bir sayıdır. Ayrıca, testin orijinalinde elde edilen sayıya yakın bir değerdir.

Tablo 5. Birinci Grup Çalışmanın İlk ve İkinci Güvenirlik Analizi Tablosu.

(a). Güvenirlik Analizi-81 madde ile

Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
,715	81

(a). Güvenirlik Analizi-71 madde ile

Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
,75	71

6.3.4 Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu

6.3.4.1 Katılımcı sayısı ve cinsiyet durumu

Araştırmaya toplam 761 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 403'ü kız, 358'i erkektir. Test sonuçları SPSS ortamına girilirken, testi uygun şekilde yanıtlamayan, desen çizen ve yanıtları boş bırakanlar çıkartılmıştır. Bunun sonucunda 615 katılımcı kalmıştır. Yeni oluşan grupta katılımcıların 311'i kız ve 304'ü erkektir. Bu katılım sayısı yüzde olarak da daha anlamlı olmuştur. Cinsiyet durumu Tablo 4'de gösterilmiştir.

6.3.4.2. Katılımcı yaş durumu

Katılımcıların yaş durumu 13'ten 20'ye kadar uzanmaktadır. Bunlardan en kalabalık olan yaş grubu 198 kişi ve %32.2 ile 16 yaş grubu olup en düşük sayı 20 yaşındaki bir katılımcı ile oluşmuştur. Katılımcıların yaş durumu ve yüzdeleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Yaş Tablosu

Yaş	Frekans	Yüzde	Birikimsel Yüzde
13,00	5	,8	,8
14,00	76	12,4	13,2
15,00	188	30,6	43,7
16,00	198	32,2	75,9
17,00	106	17,2	93,2
18,00	37	6,0	99,2
19,00	4	,7	99,8
20,00	1	,2	100,0
Toplam	615	100,0	

6.3.4.3 Katılımcı öğrencilerin okul dağılımı

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Doğu Anadolu'nun büyük bir şehrinde genel lise öğrencileridir ve 299 kişidir. Daha sonra aynı ilin bir Anadolu Lisesi'nden 214 kişi ve son olarak İstanbul'dan bir özel lisenin 102 öğrencisi gelmektedir. Okul durumu ile ilgili tablo, Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Okul Dağılımı

Okul	Frekans	Yüzde	Birikimsel Yüzde
GENEL	299	48,6	48,6
ANADOLU	214	34,8	83,4
ÖZEL	102	16,6	100,0

6.3.4.4 Katılımcı öğrencilerin sınıf dağılımı

Liselerin dört sınıfından da katılım olmuştur. En fazla katılım 229 öğrenciyle 9'uncu sınıf öğrencilerindedir. En az katılım ise 71 kişi ile son sınıf öğrencilerindedir. Üniversite sınavına hazırlanan son sınıf öğrencilerinin çalışmalarına engel olmamak için araştırmaya mümkün olduğunca dahil edilmemeleri istenmiştir. Sınıf dağılımı ile ilgili tablo, Tablo 8'da gösterilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Sınıf Dağılımı

Sınıf	Frekans	Yüzde	Birikimsel Yüzde
9	229	37,2	37,2
10	218	35,4	72,7
11	97	15,8	88,5
12	71	11,5	100,0
Toplam	615	100,0	

6.3.4.5 Katılımcı öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumu

Sözsüz iletişim becerilerine ailelerin eğitim durumunun katkısı olup olmadığının belirlenebilmesi için anne ve babalarının eğitim durumlarının da işaretlenmesi istenmiştir. Katılımcıların annelerinin en fazla 343 kişi ile ilköğretim mezunu olduğu, onu 14 kişi ile lise mezunlarının takip ettiği görülmektedir. Babalarının da 277 kişi ile en fazla ilköğretim mezunu olduğu, az bir farkla lise mezunlarının takip ettiği görülmektedir. Annelerin eğitim durumu Tablo 9'da, babaların eğitim durumu Tablo 10'de gösterilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Annelerinin Eğitim Durumu

Anne Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Birikimsel Yüzde
Okur Yazar Değil	96	15,6	15,6
İlköğretim	343	55,8	71,4
Lise	114	18,5	89,9
Üniversite	52	8,5	98,4
Yüksek Lisans	7	1,1	99,5
Doktora	3	,5	100,0
Toplam	615	100,0	

Tablo 10. Katılımcıların Babalarının Eğitim Durumu

Baba Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Birikimsel Yüzde
Okur Yazar Değil	10	1,6	1,6
İlköğretim	277	45,0	46,7
Lise	225	36,6	83,3
Üniversite	82	13,3	96,6
Yüksek Lisans	18	2,9	99,5
Doktora	3	,5	100,0
Toplam	615	100,0	

6.3.5 Araştırmanın hipotezleri

Hall ve arkadaşları (2009:149) kişilerarası duyarlılığı, başkalarının davranış ya da görünümünü doğru olarak değerlendirmek ya da hatırlamak olarak betimlemektedirler. Aynı çalışma, kişilerarası duyarlılığın önemli bir sosyal beceri olduğunu ve bunun birçok olumlu kişilik özelliği ve sosyal işlevsellik¹³ ile ilişkili olduğu ortaya delilleriyle konulmuştur. Kişilerarası duyarlılık aynı zamanda duygusal zekayı da tanımlayan faktörlerden birisidir (Mayer vd., 2003'dan aktaran Hall ve arkadaşları, 2009:150). Çocukların ve ergenlerin kişilerarası duyarlılığını eşdeyişle sözsüz iletişim bilgilerini değerlendirmek bu nedenle çok önemlidir. Çünkü sözsüz iletişim becerileri, bu konuda yetersiz olan bireylere öğretilir (Back ve Feldman, 1990'dan aktaran Feldman vd., 1999: 248). Eğer bireylerin bu anlamdaki yetersizlikleri zamanında tespit edilebilirse okulda ve ailede eğitimler verilerek eksiklikleri ikame edilebilir ve toplumsal hayata daha başarılı, daha coşkulu ve zengin iletişim kurabilen bireyler olarak katılabilirler. Sosyal yeterlilik birçok iletişim kazasını engelleyebilir ve böylece yanlış

¹³ Sosyal işlevsellik (social functioning): Bireyin toplum içerisinde normal ya da olağan bir şekilde etkileşime girebilmesi olarak tanımlanmaktadır (The free dictionary.com, Mosby's Dental Dictionary, 2nd edition. © 2008 Elsevier, Inc., <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/social+functioning> adresinden 31.03.2012 tarihinde erişilmiştir).

anlamalardan kaynaklanan sorunlar en aza indirgenebilir. Anılan sebeplerden dolayı kişilerarası duyarlılığın doğru bir şekilde test edilmesi ve bu amaçla uygun bir ölçeğin kazandırılması çok önemlidir.

Araştırma, ölçeğin verimliliğini arttırabilmek amacıyla aşağıdaki hipotezleri sorgulayacaktır:

Hipotez-1

Sözsüz iletişim işaretleri bilgisinde kadınlar erkeklerden daha başarılıdır. Bu kadınların sosyal duyarlılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Hipotez-2

Ergenlerin kişisel duyarlılığı ilerleyen yaşla ve dolayısı ile ilerleyen sınıflarıyla birlikte artmaktadır.

Hipotez-3

Genel liselere devam eden öğrenciler, sözsüz iletişim bilgisi bakımından Anadolu Lisesi ve Özel Lise öğrencilerine göre daha başarılıdır.

Hipotez-4

Ergenlerin ailelerinin eğitim seviyeleri ile sözsüz işaret bilgisi arasında ters bir ilişki vardır.

Hipotez-5

Batıda yaşayan özel okul öğrencileri doğudan seçilen yaşlılarına göre daha açık görüşlü, kendilerini daha rahat ve açıklıkla, sözel olarak ifade edebildikleri ailelere mensupturlar. Buna karşın “Doğu”dan seçilen katılımcı ergenlerin aileleri daha kapalı iletişim kanallarına sahiptirler. Doğu Anadolu’daki ataerkil yapı ergenlere daha az söz hakkı vermekte, ebeveyn-çocuk arası iletişim sözel olmaktan ziyade sözsüz iletişime (bakış, duruş gibi faktörlere) dayanmaktadır. Bu nedenle araştırma esnasında uygulanan testte, Doğu Anadolu’dan seçilen ailelerin çocuklarının İstanbul’da yaşayan katılımcı öğrencilerden daha başarılı

sonuçlar elde etmeleri, kişilerarası duyarlılıklarının ve sözsüz iletişim işareti bilgilerinin daha yüksek olması beklenmektedir.

6.4. Araştırmadan Elde Edilen Veriler

6.4.1. Araştırmanın cinsiyet bakımından değerlendirilmesi

Sözsüz iletişim bilgisi testinden alınan puanların cinsiyetler bakımından karşılaştırmasını yapmak amacıyla sonuçlar bağımsız t testine tabi tutulmuşlardır. Test sonucunda, sözsüz iletişim işaretlerini okuma başarısı açısından kadınlarla erkekler arasında .01 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Testte kadın katılımcıların ortalaması $M(\text{Kadın})=43.8039$, erkeklerin ortalaması ise $M(\text{Erkek})=40.9474$ olarak gerçekleşmiştir.

Elde edilen sonuçların, sözsüz iletişim işaretleri bilgisi ve çözme becerisi bakımından kadınların erkeklerden üstün olduğu yönündeki literatür sonuçları ile tutarlı olduğu ortaya çıkmıştır (Hall, 1984; Coats, 1996'dan aktaran Feldman vd., 1999: 247). Cinsiyetlere göre başarı ortalamalarını gösteren izelge Tablo 11'de, bağımsız t testi sonuçları ise Tablo 12'te verilmiştir. Bu sonuçlara göre 1'nci hipotez doğrulanmıştır.

Tablo 11. Test sonuçlarının cinsiyet bakımından ortalaması

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalaması
Kadın	311	43,8039	7,01083	,39755
Erkek	304	40,9474	6,21059	,35620

Tablo 12. Bağımsız t Testi Sonuçları

	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>Sig (2-tailed)</i>	<i>Fark Ortalaması</i>	<i>Standart Hata Farkı</i>	<i>Düşük</i>	<i>Yüksek</i>
<i>Eşit varyans kabul edilerek</i>	5,344	613	,000	2,85649	,53452	1,80678	3,90620
<i>Eşit varyans kabul edilmeden</i>	5,351	607,173	,000	2,85649	,53378	1,80821	3,90477

6.4.2 Araştırmanın yaş bakımından değerlendirilmesi

Araştırmaya katılanların yaşı ile testte başarılı olma durumuyla ilgili bir ilişki olup olmadığının araştırılması için, araştırma verileri basit korelasyon testine tabi tutulmuştur. Yapılan işlem sonucunda korelasyon katsayısı $r = .063$ ile sıfıra yakın bir değer çıkmış ve p değerinin .05'ten büyük olduğu görülmüştür. Bu sonuç ile testteki başarıları arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiş ve 2'nci hipotez doğrulanamamıştır (Tablo 13). Benzer şekilde sınıf değişkeni ile testten alınan puan arasında bir ilişki olup olmadığı ilgilenmiş, anlamlı bir fark tespit edilmekle birlikte anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 14).

Katılımcıların ağırlığının 15, 16 ve 17 yaş aralığında olmaları (%80), yaşlarının birbirine çok yakın olmaları nedeniyle yaş artışı ile ilgili bir ilişki bulunamadığı değerlendirilmektedir. Yapılan birçok çalışma, yaşla birlikte sözsüz iletişim bilgilerinin arttığını gösterse de, bu kadar yakın yaş grubundan bir sonuç çıkmamış olması normaldir.

Tablo 13. Yaş ile Puan Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Yaş	Puan
Yaş	Pearson Correlation	1	,063
	Sig. (1-tailed)		,060
	N	615	615
Puan	Pearson Correlation	,063	1
	Sig. (1-tailed)	,060	
	N	615	615

Tablo 14. Sınıf ile Puan Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Sınıf	Puan
Sınıf	Pearson Correlation	1	,079*
	Sig. (1-tailed)		,026
	N	615	615
Puan	Pearson Correlation	,079*	1
	Sig. (1-tailed)	,026	
	N	615	615

6.4.3 Araştırmanın okul türü bakımından değerlendirilmesi

Araştırmaya katılanların öğrenci oldukları okul türüne göre testteki başarı durumu karşılaştırılmıştır. Bu amaçla tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Okul türü bazında yapılan incelemede genel (düz) lise öğrencileri, Anadolu Lisesi ve Özel Okul öğrencilerinden daha başarılı oldukları ve diğerleriyle aralarında anlamlı bir fark bulunduğu gözlenmiştir. Araştırma sonucu 3. Hipotez ile uyumludur ve hipotez doğrulanmıştır. Sonuçlar, Tablo 15'da gösterilmiştir.

Tablo 15. Okul Türüne Göre Başarının Değerlendirilmesi

(a) Ortalamalar

Okul Türü	N	M (Ortalama)	SS
Genel (Düz) Lise (A)	299	44.31	6.07
Anadolu Lisesi (B)	214	40.65	6.78
Özel Lise (C)	102	40.42	7.2

(b) ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplarası	2146.9	2	1073.45	25.237	.000	A-B
Gruplariçi	26031.66	612	42.54			A-C
Toplam	28178.56	614				

6.4.4 Araştırmanın ailelerinin eğitim seviyesi bakımından değerlendirilmesi

Araştırmada katılımcılardan anne ve babalarının eğitim seviyesini

a) Okur-yazar değil,

b) Okur-yazar, ilkokul,

c) Lise,

ç) Üniversite,

d) Yüksek lisans,

e) Doktora olarak belirtmeleri istenilmiştir. Ancak, örneklem incelendiğinde bazı değişkenlerin sayısının birbirine yakın olduğu, bazılarının da (Yüksek Lisans ve Doktora gibi) sayılarının azlığından dolayı homojenliği bozduğu değerlendirilmiştir. Bu nedenle Okur-yazar değil ile Okur-yazar, ilkokul seviyeleri ilköğretim olarak birleştirilmiştir. Aynı şekilde Üniversite, Yüksek Lisans ve Doktora değişkenleri de Üniversite başlığı altında birleştirilmiştir.

Yukarıda belirtilen birleştirmeler yapıldıktan sonra veriler tek yönlü ANOVA testine tabi tutulmuşlardır. Annelerin eğitim seviyeleri üzerine yapılan testte, İlköğretim seviyesinde olan annelerin çocukları sözsüz iletişim becerilerinde M (ilköğretim)= 43.06 ortalama ile hem Lise seviyesindeki annelerin çocuklarından, M (lise)= 40.71, hem de Üniversite seviyesindeki annelerin M (üniversite)= 40.73 çocuklarından daha başarılı olmuşlardır. Anneler arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. Sonuçlar Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Anne Eğitim Seviyesine Göre Başarının Değerlendirilmesi

(a) Ortalamalar

Anne Eğitim Seviyesi	N	M (Ortalama)	SS
İlköğretim (A)	439	43.06	6.62
Lise (B)	114	40.71	6.47
Üniversite (C)	62	40.73	7.60

(b) ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	692.56	2	346.28	7.71	.000	A-B
Gruplarıçi	27486	612	44.912			A-C
Toplam	28178,56	614				

Bahsedilen birleştirmelerden sonra babaların eğitim seviyeleri bağlamında da tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre İlköğretim seviyesinde olan babaların çocukları M (ilköğretim)= 42.90 ve Lise seviyesindeki babaların çocukları M (lise)= 42.70 ortalama ile Üniversite seviyesindeki babaların çocuklarından M (üniversite)= 40.29 daha başarılı olmuşlardır ve aralarında anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuçlar Tablo 17'de gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar 4. Hipotezi doğrular niteliktedir.

Tablo 17. Baba Eğitim Seviyesine Göre Başarının Değerlendirilmesi

(a) Ortalamalar

Baba Eğitim Seviyesi	N	M (Ortalama)	SS
İlköğretim (A)	287	42.90	6.47
Lise (B)	225	42.70	6.60
Üniversite (C)	103	40.29	7.57

(b) ANOVA

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplarası	555.82	2	277.90	6.157	.002	A-C
Gruplariçi	27622.75	612	45.135			B-C
Toplam	28178.56	614				

6.4.5. Araştırmanın katılımcıların yaşadıkları yer bakımından değerlendirilmesi

Son olarak test sonuçları katılımcıların yaşadıkları yere göre değerlendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Genel (düz) lise öğrencileri ile Anadolu Lisesi öğrencileri Doğu Anadolu'da bir il merkezinden, Özel Lise öğrencileri ise İstanbul'dan seçilmişlerdir. Öğrencilerin yaşadıkları yerler coğrafi, demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda birbirlerinden çok farklıdır. Bu denli dramatik bir farkın sonuçlar üzerinde etkili olacağı değerlendirilmiştir. Aynı ilde ikamet etmeleri sebebiyle Genel lise ve Anadolu Lisesi öğrencileri birleştirilerek veriler bağımsız t testine tabi tutulmuştur. Doğu ilindeki öğrenciler $M(\text{doğu})=42.78$ ortalama ile İstanbul'daki öğrencilerden $M(\text{İstanbul})=40.42$ daha başarılı olmuşlar ve aralarında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. 5. Hipotez de bu sonuçlarla doğrulanmıştır ve elde edilen veriler Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Öğrencilerin Bölgelerine Göre Başarının Değerlendirilmesi

(a) Ortalamalar

Yaşadıkları Yer	N	M (Ortalama)	SS
Doğu Anadolu (A)	513	42.79	6.62
İstanbul (B)	102	40.42	7.20

(b) Bağımsız t testi

	t	df	Sig (2-tailed)	Fark Ortalaması	Standart Hata Farkı	Düşük	Yüksek
Eşit varyans kabul edilerek	3.241	613	,001	2,36	,73	,93	3,79
Eşit varyans kabul edilmeden	3.602	136,98	,003	2,36	,77	,83	3,88

6.4.6 Araştırma sonuçlarına göre ilk elliye giren katılımcıların irdelenmesi

Sözsüz iletişim bilgisi testinden alınan skora göre, ilk elliye oluşturan liste hazırlanmıştır (Tablo-19). Bu listeye göre ilk elliye 38 kız öğrenci (%76) girerken yalnızca 12 erkek öğrenci (%24) girmiştir. Bu sonuca göre, ilk elliye giren dört öğrenciden üçü kız öğrenci olmuştur. İlk ellide yer alan öğrencilerden 45'i (%90) Doğu Anadolu'da yaşayan öğrencilerden oluşurken, 5'i (%10) İstanbul'da yaşayan öğrencilerden oluşmuştur. Bu sonuca göre de listeye giren her 10 öğrenciden 9'u Doğu Anadolu'da yaşayan öğrencilerden oluşmuştur. Okuduğu sınıf bazında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 19. Sözsüz İletişim Bilgisi Testinde İlk 50'ye Giren Öğrenciler

SIRA	K/E	BABA	ANNE	OKULU	SINIFI	NOTU
1.	E	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	61
2.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	60
3.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	59
4.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	10	58
5.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	58
6.	E	Üniversite	Üniversite	İstanbul	10	58
7.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	57
8.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	57
9.	E	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	56
10.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	56
11.	E	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	56
12.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	12	56
13.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	11	56
14.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	56
15.	K	Üniversite	İlköğretim	D. Anadolu	11	55
16.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	55
17.	K	Lise	Lise	İstanbul	12	55
18.	K	Üniversite	Üniversite	İstanbul	11	55
19.	E	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	54
20.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	11	54
21.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	11	54
22.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	54
23.	K	İlköğretim	Lise	D. Anadolu	9	54
24.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	54
25.	E	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	54
26.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	11	54
27.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	10	54
28.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	9	54
29.	E	Üniversite	Üniversite	İstanbul	12	54
30.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	53
31.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	11	53
32.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	10	53

33.	K	Üniversite	İlköğretim	D. Anadolu	9	53
34.	E	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	53
35.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	12	53
36.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	53
37.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	53
38.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	10	53
39.	E	Lise	Lise	D. Anadolu	9	53
40.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	53
41.	E	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	10	53
42.	E	Üniversite	Üniversite	Özel	11	53
43.	K	Üniversite	İlköğretim	D. Anadolu	9	52
44.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	9	52
45.	K	Lise	Lise	D. Anadolu	12	52
46.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	12	52
47.	K	İlköğretim	İlköğretim	D. Anadolu	12	52
48.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	52
49.	K	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	52
50.	E	Lise	İlköğretim	D. Anadolu	11	52

İlk elliye giren katılımcıların ailelerinin eğitim durumu da gözlenmiştir. Buna göre ilk elliye giren öğrencilerin annelerinin 42'si (%84) ilköğretim ve benzeri eğitim seviyesine sahiptir. Bunların arasında okur-yazar olmayanlar, okur-yazarlar, ilköğretimi bitirmeden terk edenler de dahildir. Diğer annelerin 4'ü (%8) lise, 4'ü (%8) üniversite ve benzeri eğitim seviyesindedir. Bu sonuçlara göre ilk elliye giren öğrencilerden neredeyse 10 öğrenciden 8'inin annesi ilköğretim mezunudur.

İlk elliye giren öğrencilerden 23'ünün (%46) babası ilköğretim ve benzeri, 20'sinin (%40) babası lise mezunudur. Bu öğrencilerden sadece 7'sinin (%14) babası, üniversite ve benzeri eğitim seviyesine sahiptir.

6.5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Kişilerin sözsüz iletişim bilgilerini ve dolayısıyla, sosyal yeterliliğini belli bir açıdan değerlendiren “Sözsüz İletişim Bilgisi Testi (TONCK)”, Türkçe’ye çevrilmiş ve gerekli testlerden geçerek ülkemize kazandırılmıştır. Araştırma iki il merkezinde ve Yüksek Lisans tezi için büyük sayılabilecek bir örnekleme gerçekleştirilmiş ve sonuçları istatistiki yönden değerlendirilmiştir. Güvenirlik analizi için 199 katılımcıdan yararlanılmış, bunların testleri esas değerlendirmede kullanılmamıştır. İkinci aşamada 750 kadar katılımcıdan yararlanılmış, bunların 615’inin test sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın sonuçlarından biri, sözsüz işaret bilgisi konusunda kadınların erkeklerden daha başarılı olduğudur. Alınan bu sonuç, genel olarak bu alanda elde edilmiş sonuçlarla da tutarlılık göstermiştir. Kaldı ki, toplumda genel kanı da bu yöndedir. Alınan bu sonuç beklentiler yönünde gerçekleşmiş ve kadınların daha başarılı olduğu görülmüştür. Kadınlar, beyinlerinin duygusal sağ lobunu kullanan bireyler olarak duygusal zekâ ve sosyal yeterlilikte, dolayısıyla sözsüz iletişim işaretlerini görmeye daha başarılıdırlar. Doğa kadına kendisiyle birlikte yavrularını koruma görevini de yüklemiştir. Dişi aslan yavrularını korumak ve saklamak zorundadır, yoksa onları ya sırtlanlara ya da çiftleşerek kendi soyunu sürdürmek isteyen erkek aslanlara yem edebilir. Bu nedenle kadın her türlü değişikliği, dostluğu ya da düşmanlığı sezme zorunda olan varlıktır. Toplumda genel kanı kadınların altıncı hislerinin yoğun olduğu, her olumsuzluğu hissettikleri yönündedir. Oysaki, araştırma sonuçları bizlere altıncı his dediğimiz şeyin aslında kadınların sözsüz iletişim sinyallerini okuma becerisi olduğunu göstermektedir.

Başta tahmin edilenin aksine çocukların yaşları ile sözsüz iletişim sinyallerini okuma becerisi arasında bir ilişki bulunamamıştır. Aslında çocukların ilerleyen yaşla birlikte duygu tanımları arasında farklılık olduğu tespit edilmiş bir durumdur (Halberstadt ve Eaton: 2008: 52). Bununla birlikte, örneklemin birbirine çok yakın yaş gruplarından oluşması bu konuda farklılığı ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle yaşla ilişkili bir test başarısı ya da başarısızlığı bulunamadığı değerlendirilmektedir.

Okul bazında sözsüz iletişim işaretlerini çözme başarısını değerlendirme çok ilginç sonuçlar vermiştir. Araştırma genel liseler, Anadolu liseleri ve bir özel lise arasında gerçekleşmiştir. Okul bazında yapılan değerlendirmede, başarı sıralaması genel liseler, Anadolu liseleri ve özel lise olarak gerçekleşmiştir.

Ebeveynlerin eğitim seviyeleri ile sözsüz iletişim işaretlerini çözme becerileri arasında tersine bir ilişki saptanmıştır. Anne ve babalarının eğitim seviyesi düşük olan çocukların test başarısı, anne ve babalarının eğitim seviyesi yüksek olan çocuklara göre daha yüksek çıkmıştır.

Son olarak Doğu Anadolu'da yaşayan katılımcıların test değerleri İstanbul'da yaşayan katılımcılara göre daha başarılı çıkmıştır.

6.5.1. Demografik yapı ve yorumlar

Araştırma örneklemini iki ayrı şehirden seçilmiştir. Bunlardan büyük grup olan genel liseler ve Anadolu liseleri Doğu Anadolu'daki bir şehir merkezindedir. Özel Lise ise İstanbul'dadır. İki grup arasında dramatik farklar vardır. Öncelikle genel liseler sınavsız ve çok düşük bir not ortalamasıyla öğrenci kabul etmektedirler. Genel yapıya bakıldığında öğrencilerin ailelerinin genel olarak eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik durumunun düşük olduğu görülür. Ankete katılan Anadolu Liseleri ise sınavla ve belli not ortalamalarıyla öğrenci almaktadır. Ailelerin sosyo-ekonomik seviyeleri nispeten yüksek, eğitim durumları daha iyidir. Özel Okula ise hem sınavla öğrenci alınmaktadır hem de çocuklarını bu okullarda okutabilmek için ciddi paralar ödemektedirler. Bu nedenle öğrencilerin ailelerinin hem sosyo-ekonomik durumları üst düzeydedir, hem de ailelerinin eğitim durumları daha iyidir.

Araştırmaya dahil edilen genel liselerdeki öğrencilerden 66'sının (%22), Anadolu liselerindeki öğrencilerin 29'unun (%13), Özel Lisede ise sadece birinin (%09) annesi okuma-yazma bilmemektedir. Bu oranlar babalar için aynı sıra ile 7 (%2.3), 3 (%2.9) ve 0 olarak gerçekleşmiştir. Genel lise öğrencilerinden yalnızca 3'ünün (%1) annesi üniversite mezunuyken yüksek lisans ve doktora mezunu yoktur. Anadolu liseli öğrencilerde bu oran 10 (%4.6), 1 (%0,46) olarak gerçekleşirken doktora mezunu yoktur. Özel Lise öğrencilerinden 39'unun

(%38) annesi üniversite, 6'sının (%5.8) yüksek lisans ve 3'ünün (%2.9) doktora mezunudur. Genel lise öğrencilerinin 15'inin (%5.1) babası üniversite, 1'inin (%0.33) babası yüksek lisans mezunudur ve doktora mezunu yoktur. Anadolu liselilerin babalarının 29'u (%3.5) üniversite, 6'sı (%2.8) yüksek lisans ve 1'i (%0.46) doktora mezunudur. Özel Lise öğrencilerinin babalarında ise rakamlar aynı sıra ile 38 (%37.25), 11 (%10.78) ve 2 (1.96) şeklinde oluşmuştur. Ailelerin eğitim durumlarıyla ilgili detaylı oranlar Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Öğrencilerin Ailelerinin Eğitim Durumu

	Okur-yazar değil	İlköğretim	Lise	Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Genel lise	66 (%22.07)	195 (%65)	35 (%11.70)	3 (%1)	0	0	299
Anadolu Lisesi	29 (%13.55)	134 (%62.61)	40 (%18.7)	10 (%4.67)	1 (%0.47)	0	214
Özel Lise	1 (%0.98)	14 (%13)	39 (%38.23)	39 (%38.23)	6 (%5.88)	3 (%2.94)	102

Ailelerin eğitim durumlarına bakınca demografik yapı daha fazla ortaya çıkmaktadır. Dört yıl Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde görev yaptığım için bu bölgelerdeki yapıyı doğrulukla aktarabileceğimi değerlendiriyorum. Doğu Anadolu Bölgesi, genel itibarıyla Batı'ya göre çok daha muhafazakâr insanların yaşadığı bölgelerdir. Buralardaki aileler ataerkil aile yapısını korur. Ataerkil ve geleneksel aile yapısında kurallar katıdır. Genel olarak her konuda son söz babaya aittir. Çocukların ve sıklıkla eşlerin kendi fikirlerini ve duygularını açıklıkla ifade etmeleri bazen yadırganabilir ve hatta yasaklanabilir. Herhangi bir şey için babadan izin almak gerekir. Bunun için babanın "iyi bir anı, keyfinin yerine gelmesi" kollarır. Bu nedenle aile fertleri babanın yüzünden ruh halini okumaya çalışırlar. Genel olarak kimse duygularını rahatlıkla ifade edemez. Çoğunlukla evde babanın kendi babası veya annesi de yaşar. O zaman durum daha da içinden çıkılmaz bir hal alır. Onların yanında çocuklar ve eş sevilmez ya da azarlanmaz. Baba ya da anne bir bakışı ile çocuklarına bir şeyi yapmaları ya da yapmamaları konusunda işaret verebilir.

İstanbul onbeş milyonluk bir şehir olarak elbette homojen bir yapı sergilemez. Son derece yoğun göç alan bir şehirdir ve birçok kenar mahallesi veya gecekondu mahallesi göçmendir. En az Doğu ya da Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kadar yoğun bir muhafazakâr yapı korunuyor olabilir. Ancak, burada seçilen marjinal örnekte Özel Okul öğrencileri çok daha varlıklı, modern ve demokrat bir yapıya sahip ailelere mensupturlar. Sosyo-ekonomik düzeyleri oldukça iyidir. Çoğunun ailesi muhafazakâr değildir. Bir sorun varsa paylaşılabilir, genel olarak bir iş yapılacaksa baba tek başına karar vermez, aile üyelerinin fikri alınır. Ailede herkes fikrini ve duygularını özgürce ifade edebilir. Kimse kimsenin iyi bir anını kollamak zorunda değildir. Örneğin, doğuda kızlar için bazen cinayet sebebi olabilen erkek arkadaş olayı; buradaki öğrenciler için son derece normal olabilir.

Kişilerarası duyarlılık (KD), araştırmacılar tarafından genel olarak değerli bir yetenek şeklinde görülmektedir (örneğin Izard, 1971; Nowicki ve Duke, 1994; Rosenthal vd., 1979'dan aktaran Hall, Andrzejewski ve Yopchick, 2009: 150). Bu nedenle kişilerarası duyarlılık oldukça önemlidir.

Duyguların yeterince ifade edilmediği ailelerden gelmek yüksek KD ile doğru orantılıdır (Hall, Andrzejewski ve Yopchick, 2009: 161). Halberstadt'ın hipotezine göre (Halberstadt, 1983; 1986'dan aktaran Hall, Andrzejewski ve Yopchick, 2009: 162) üyelerinin duygu, arzu ve niyetlerini belirsiz ve çözmesi zor yollarla ifade ettiği aile çevrelerinde yetişen bireylerde kişilerarası duyarlılık, bu işaretlerin çok açık ve anlaşılır olduğu ailelerde yetişenlere göre daha fazla gelişir. Böyle ailelerde yetişen çocuklar karşılarındakini daha iyi anlamayı öğrenirler.

Sosyalleşme duygu ifadesinin derecesi ve şekillendirilmesinde önemli bir etkidir (Buck, 1979; Ekman ve Freisen, 1969; Izard, 1971; Jones, 1950, 1960'dan aktaran Halberstadt, 1986: 827). Birçok teorisyen, sosyalleşme sürecinin bireyin duygusal ifadesi ve kişilerarası yetenekleri üzerine etkisinin, aile, akran, komşu, kültür ve toplumun da dahil olduğu bir çok etkiyle ilgili olduğu konusunda hemfikirdirler. Bir birey iletişim kurma ihtiyaç ve isteğine

yönelik girişimlere ilk defa aile içerisinde başvurduğu için aile duygu ifadelerinin öğrenilmesinde öncelikli fail olmalıdır (Halberstadt, 1986: 827).

Bireylerin içerisinde yetiştikleri ailenin tutumu, kendilerini son derece etkilemektedir. Bu nedenle ailenin sosyalleşme ve sözsüz iletişim işaretlerine verdiği önem çocukları da çok etkilemektedir. Balswich ve Avertt'in (1977'den aktaran Halberstadt, 1986: 827) çalışmasına göre, katılımcı öğrenciler ile ailelerin duyguları ifade etme biçimleri arasında doğrudan ilişki bulunmuştur. Eşdeyişle aile sözsüz iletişim anlamında ciddi bir biçimde etkilemektedir.

Malatesta ve Haviland'ın araştırmasında (1982'den aktaran Halberstadt, 1986: 827) annelerin duygu ifadesi biçimiyle 3 ve 6 aylık bebeklerin ifadeleri arasında anlamlı benzerlik bulunmuştur. Bu araştırma da ebeveyn tutumlarının bebekleri ne kadar küçük yaşlardan itibaren etkilediğini göstermek açısından önemlidir.

Lanzetta ve Kleck (1970'den aktaran Halberstadt, 1986: 827), sözsüz iletişim sinyali gönderme ve çözme becerileri arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Buna göre duygularını açıkça ifade ettikleri için aileleri tarafından cezalandırılan bireyler duygu ifadelerini bastırmayı öğrenirler. Muhafazakâr ve duyguların ifadesinin baskı altına alındığı ailelerden gelen çocuklarda duyguları bastırmak bir süre sonra alışkanlık haline gelmektedir. Türk geleneksel aile yapısında yerini bulan “erkekler ağlamaz” düşüncesi buna bir örnek olarak verilebilir. “Bazı toplumlarda bir erkeğin herkesin önünde ağlaması ciddi bir zaaf olarak görülür. Bu genellikle güçlü bir askeri tarihe sahip ülkelerde söz konusudur; çünkü soğukkanlılığını koruma yaklaşımı erkek onurunun bir gereği sayılır” (Morris, 2009: 69). Erkekler de fiziken kadınlar gibi ağlama becerisine sahiptirler. Gözyaşları ve ağlamaya yetecek duygu durumları vardır. Ancak, ailede erkek çocukların ağlaması o kadar küçük görülür ve baskılanır ki bu erkekte kalıcı bir davranış biçimi haline gelir. Bu nedenle bizler ağlayan erkekleri sıklıkla göremeyiz. Kadınlar rahatça ağlayabilirken erkekler bu özelliklerini zamanla baskı altına almayı öğrenmişlerdir.

Duygu ifadelerini aile baskıları etkilediği için, duyguların yeterince ifade edilemediği ailelerde yetişen bireyler duygularını gösterirken daha dikkatlidirler. Duygu ifadelerine yönelik doğal kısıtlamaları onları duygu işaretlerini gönderirken daha dikkatli olmaya zorlar, bu nedenle iletişim nettir ancak, ailelerin normları çerçevesinde gerçekleşir. Bu tür ailelerin çocukları duygu ifadelerini kontrol etmeyi öğrenirken bu model ifadeleri ailelerinden almak zorundadırlar. Bu da onları, ifade ve sözsüz davranış okumada usta yapar. Sözsüz iletişim işaretleri bazen konuşmanın mümkün olmadığı durumlarda ortaya çıkar (Ekman ve Freisen, 1969: 4). Bu ailelerde konuşulamayan durum oldukça fazladır. Örneğin, aile büyüklerinin yanında çocukları azarlamamak ya da sevgi göstermemek gibi. Bu durumda çocuk ister istemez bu sinyalleri öğrenmek zorunda bırakılacaktır. Tam da sosyalleşme süreçlerinin bir sonucu olarak, duyguların ifadesinde sorun olmayan ailelerde yetişen bireylere göre duyguları çözmede daha becerikli olmak zorundadırlar. Bir şekilde bu bireyler duygularını ifade etmede daha ekonomik davranmak zorundadırlar. Bununla beraber duyguların rahatlıkla ifade edildiği ailelerde yetişen bireyler duygularını her yerde özgürce ifade edebilirler. Bu kişiler ifadelerinin niteliği hakkında çok fazla düşünmek zorunda olmayabilirler ve bu sinyalleri çözme becerisi konusunda kendilerini geliştirebilirler. Bu kişiler doğal ve anlık durumlarda duyguların ifadelerine ilişkin sinyalleri göndermede iyidirler (Halberstadt, 1986: 833).

Duyguların ifadesinin zayıf olduğu ailelerde yetişen bireyler kuvvetli olduğu ailelerde yetişen bireylere göze karmaşık sinyalleri çözmekte daha başarılı olabilirler ve duyguların rahatlıkla ifade edildiği ailelerde yetişen bireyler de duygularını ifade edecek sinyalleri zorlanmadan gönderebilirler (Halberstadt, 1986: 833).

Sosyalleşme hipotezine göre, sözsüz davranış sinyali gönderme hassasiyeti, duyguların rahatlıkla ifade edildiği ailelerde daha yüksektir. Aynı hipoteze göre duyguların bastırıldığı ailelerde yetişen bireyler sözsüz davranışı çözme becerileri daha fazla gelişmiştir (Halberstadt, 1986: 834). Buna göre duyguların baskı altına alındığı ailelerde yetişen bireyler sözsüz davranış sinyallerini

okumada daha başarıyla, bu anlamda rahat ailelerde yetişen bireyler bu sinyalleri göndermede daha başarılı olabilir. Bu bulgular daha önceki çalışmalarla tutarlıdır (Halberstadt, 1983, 1984). Sosyalleşme hipotezi en fazla olumsuz iletişimde ve daha zorlu iletişimde kendini göstermektedir. Daha zor iletişimde bireyler duygu ifadesi daha yüksek olan ailelerden gelen bireyler bu sinyalleri göndermede daha başarılı olurlarken, bu zor ifadeleri çözme yetisi ifade imkânı daha düşük ailelerden gelen bireylerde daha fazla görülmektedir. Örneğin, normal bir bir duygu ifadesini okumada ya da sözsüz sinyali yorumlamada bu iki grup birey arasında bir farklılık olmayabilir. Ancak, bu sinyaller karmaşık bir hal aldığı anda baskı altında yetişen bireyler bunları okuma anlamında daha başarılı olacaklardır. Buna karşın bu tür karmaşık ifadeleri gösterirken ya da sinyalleri yollarken baskı altında yetişmeyen bireyler daha başarılı olacaklardır.

Özetle başkalarıyla kurduğumuz iletişimde sinyal gönderme ve çözme ile ilgili sözsüz yeteneklerimiz ailenin ifade ortamı ile ilişkilidir. Bu yeteneğin elde edilmesini iyi bir şey olarak kabul edersek, duyguların rahat ifade edildiği ailelerde yetişen bireylerin sözsüz sinyalleri rafine bir şekilde göndermede avantajlı olduğu, duyguların ifade edilemediği ailelerde yetişenlerin ise bu sözsüz işaretleri rafine bir şekilde çözmeye avantajlı olduğu söylenebilir (Halberstadt, 1983: 23).

Ailede ifade yeterliliği sözsüz ifade çözümü ile negatif bir şekilde ilişkilidir, bunun muhtemel sebebi duyguların yeterince ifade edildiği ailelerde sözsüz iletişimi çözenin, yetersiz olan ailelerdeki kadar "hayati" olmadığıdır (Halberstadt, 1983: 22). Bu araştırma bulgularının en önemli sonucu bence burada özetlenebilir. Örneğin kocasından fiziksel anlamda şiddet gören bir kadının onun ne zaman patlayacağını artık öğrenmek ve kendini koruyabilmek için kocasının gönderdiği sinyalleri çok iyi bir şekilde okuyabilmek zorundadır. Okumada başarısız olduğu takdirde, sonuç kelimenin gerçek anlamıyla "hayati" olabilir.

Ankara'nın Çiçin Bağları mahallesinde oturan bir genç bu ifadeleri okumada ustalaşmak zorundadır. Karşısındakinin saldırganlık işaretlerini zamanında okumalıdır ki gardını alabilsin. Bu zaman içerisinde kendiliğinden meydana

gelmeye başlar. Baskıcı bir ailede yetişmeyen ve böyle bir çevrede bulunmayan insanlar için ise bu konunun hayati bir önemi yoktur. Genel itibariyle sorunlar konuşularak halledilir ve herkes duygularını özgürce ifade edebilir. Bu anlamda bireyin bu işaretlerin kendine yetecek kadarını öğrenmesi kâfidir.

Kişilerarası duyarlılık başkalarını doğru algılamak ve kişilerarası uygun davranışı sergilemektir (Bernieri, 2001'den aktaran Hall, Andrzejewski ve Yopchick, 2009: 149). Uygun davranışı sergilemek ne kadar önemli ise bu duyarlılık da o kadar artacaktır. Baskıcı ailelerde çocuklar istenen davranışı sergilemeleri için baskı altına alınmaktadırlar. Bu da o davranışın gösterilmesi bahse konu duyarlılığı arttıran bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.5.2. Sonuç ve sonraki araştırmalar için öneriler

Literatür taraması da dahil olmak üzere toplam iki yıl süren araştırma anlamlı ve ilerisi için fikir verici bulgularla neticelenmiştir.

Çalışmanın hazırlanmasında öncelikli hedef, ülkemizde iletişim ve sosyal psikoloji alanlarında eksikliği hissedilen sözsüz iletişim terminolojisine katkıda bulunmak ve genel bir literatür taraması yapmak olmuştur. Bu hedef belli bir oranda yerine getirilmiştir. Sonraki araştırmacılar burada incelenen araştırmalar üzerinde özellikle olarak yoğunlaşabilir ve çalışmalarını ülkemize kazandırabilir.

Bir diğer amaç ise, insanlarımızın sözsüz iletişim bilgisini karşılaştırmalı olarak ölçmektir. Bu konuda da başarılı olunmuştur. Yüksek lisans tezi için yüksek sayılabilecek bir örneklem ile öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış, arkasından bunun yaklaşık dört katı kadar katılımcı ile ölçek uygulanmış ve anlamlı neticeler elde edilmiştir.

Ülkemiz geniş coğrafyası, insan ve kültür çeşitliliğiyle bir sosyal bilimler laboratuvarı görünümündedir. Hem yabancı dillerde yazılan kitaplar, hem de o kitaplardan devşirilen yerli yayınlar ülkeler arasında gözlemlenen sözsüz iletişim değişikliklerini anlatmaktadır. Örnek olarak, ABD'de iş yaptığınız ya da etkileşime girdiğiniz insanların gözlerine bakmazsanız samimiyetsiz görünürsünüz. Ancak, Japonların gözlerine uzun süre bakarsanız bunu taciz ya

da saygısızlık olarak algılarlar denmektedir. Benim kanaatim bu kadar uzak ve ilgisiz örneklere gitmemek gerektiğidir. Hayatı boyunca hiç Japon görmeden ve onunla herhangi bir sohbe girmeden ölen binlerce insan var. Eğer İzmir ya da İstanbul'da büyüüp yetişmiş kişilerin gözlerine bakmazsanız onu dinlemediğinizi düşünürler, oysa bir Diyarbakırlının ya da Hakkârilinin gözlerine uzun süre bakarsanız ya da Ankara-Ulus'ta birinin gözlerine uzun süre bakarsanız kavga etmeye hazır olduğunuz anlamına gelebilir. Batı insanı yakın mesafeden etkileşime geçer ancak, Karadenizlinin el sıkışma mesafesi o Batılıya göre neredeyse iki katına çıkabilir. Çünkü Karadeniz'e gidenler bilir: Orada evler birbirinden alabildiğine uzaktır. Üç ev bir araya gelir, komik bir şekilde köyün mahallesi olur, üç evin sahibi zaten akrabadır, bir de üstüne mahalleye ayrı bir cami kurmaya kalkarlar. Trakya'nın Muhacir ya da Yörük köyleri ise bitişik nizamdır. İnsanlar daha yakın iletişime girerler. Bu anlatılanlar hiçbirinin kötü olduğu anlamına gelmez, yalnızca çeşitliliği anlatır. İşte bu çeşitlilik içerisinde aslında bu alanda yapılabilecek çok fazla çalışma vardır. Ben bu tamamlanan çalışmanın yeni çalışmalara cesaret verebileceğini değerlendiriyorum.

Bireylerin sözsüz işaret bilgisi ve yeteneğinin ailede yetiştirme tarzından kaynaklanabileceği, bunun bölgesel ve sosyo-ekonomik farklılıklara kadar gidebileceği, duyguların rahatlıkla ifade edilemediği ailelerde yetişen çocukların bu işaretleri okumayı daha iyi öğrendiği çünkü bunları okuyabilme yetisinin bu bireyler için "hayati öneme" sahip olduğu, önceki çalışmalarla da örtüşecek şekilde ortaya konulmuştur. Bireylerin sosyo-ekonomik durumu ve eğitim seviyesinin burada ne denli önemli olduğu açıkça görülmüştür.

Ölçeğin sahibi, Sözsüz İletişim alanında 1960'lardan beri çalışmalar yapan Prof. Judith A. Hall ile çalışma boyunca yakın temas içerisinde olduk. Ben çalışmanın ölçekle ilgili her aşamasında kendisine danıştım, o da bana bu konuda yardımcı oldu. Sonuçları ve konuyla ilgili değerlendirmelerimi açıkladığımda, kendisini ikna ettiğimi ve değerlendirmelerimi anlayarak hak verdiğini anlattı. Ancak, "Sözsüz İletişim Bilgisi Testinin (TONCK)" kişilerin yalnızca bu konudaki bilgisini ölçtüğünü, pratikte bu işaretleri okuma becerisini ölçmenin daha ilginç

olabileceğini belirtti. Bundan sonraki çalışmalar bu işaretleri pratikte okuma, bölge ve yaş bazında karşılaştırma ve bu işaretleri kullanarak yalan tespit etme yönünde olabilir.

Ekler Listesi

Ek 1. Sözsüz İşaret Bilgisi Testinin 81 Maddeli Listesi	157
Ek 2. Sözsüz İşaret Bilgisi Testinin 71 Maddeli Listesi	162
Ek 3. Prof.Judith.A.HALL'un 25.06.2011 tarihli mektubu.	167
Ek 4. Prof.Judith.A.HALL'un 02.04.2012 tarihli mektubu.	168

Ek 1. Sözsüz İşaret Bilgisi Testinin 81 Maddeli Listesi

SÖZSÜZ İŞARET BİLGİSİ TESTİ

Bu test sizin sözsüz iletişim bilginizi ölçmektedir. Testte bazı sorular oldukça kolaydır, bazıları ise zordur. Lütfen en iyi şekilde cevaplamaya çalışın ve tahmini olduğunuzu hissetseniz bile işaretleyin, boş bırakmayın. Katılımınız için teşekkür ederim.

Not: "**Bakış ya da bakmak**" karşısındaki insana bakmak, gözleriyle süzmek, "**Dahil olmak ya da katılmak**" bulunulan ortama katılmak anlamında kullanılmıştır.

"**Sosyal Kaygı ya da Sosyal fobi**; kişinin başkalarının yanında küçük düşeceği, sıkıntı ya da utanç duyacağı korkusu ile örneğin; genel yerlerde yemek yemekten, telefon konuşmaları yapmaktan, genel tuvaletleri kullanmaktan, başkalarının yanında adlarını yazmaktan ya da imza atmaktan kaçınmasıdır."

SORU NO	SORU	DOĞRU	YANLIŞ
1	Çevresindeki nesnelerin (eşyaların) yerleşimi, insanların iletişimini etkilemez.		
2	Tanımadığınız kişilerle, tanıdıklarınıza oranla daha fazla iletişim mesafesi bırakırsınız (daha uzak durursunuz).		
3	Yalan söyleyen kişiler, doğru söyleyenlere göre, konuşurken daha az duraklarlar.		
4	İnsanlar düşünürken (bilgi üretirken) kendilerine daha fazla dokunurlar.		
5	İnsanlar, konuşan kişilerin kimliğini sesinden, yüksek bir doğrulukla tanırlar. (Kim olduğunu tanırlar.)		
6	İnsanlar, kendilerinden uzun boylu olan kişilere oranla, kısa boylu kişilerle aralarına daha fazla mesafe koyarlar.		
7	Şişman kişilerle olan iletişiminizde, zayıf kişilerle olan iletişiminize nazaran daha fazla mesafe bırakırsınız.		
8	Birbirleriyle daha fazla kavga eden ve anlaşmazlığa düşen çiftler, diğer çiftlere oranla birbirlerine daha sık bakarlar		
9	Konuşurken gözleri daha fazla açmak, söylediğiniz şeye vurgu yaptığınızın işaretidir.		
10	Yüz ifadelerinden duyguları okumaya çalışırken, gözlemciler sıklıkla şaşkınlık ve korku ifadesini birbirine karıştırırlar.		
11	Gözlerini kırıştıran kişi kaygılı (endişeli) olabilir.		
12	Bir kişinin göz bebeklerinin büyüklüğü, kişinin çekiciliğini etkileyebilir (artırabilir).		
13	Hızlı baş sallama, karşısındaki kişinin konuşmasını bitirmesini istediğinin işaretidir		
14	Utanan kişide bir dizi farklı yüz ifadeleri ortaya çıkar.		

15	Karşılıklı konuşma esnasında, biten bir cümlenin sonunu suskunluk izler.		
16	Karşılıklı konuşma esnasında, konuşan kişi düşüncelerini ifade ettikten sonra karşısındakine bakış atar.		
17	Alın genişliği, insanlar tarafından zekâ göstergesi kabul edilir.		
18	Kişinin duruşundaki değişiklik, bir konuşmanın sonunu işaret edebilir ama başlangıcını işaret edemez.		
19	Gülümsemelere karşılık verilmesi öngörülebilir (tahmin edilebilir) değildir.		
20	Gözlemciler, kişinin yüz ifadesinden gerçekten mi yoksa göstermelik mi eğlendiğini anlar.		
21	Karşılıklı konuşma esnasında konuşan kişiler, diğer kişinin konuşmasını işaret etmek için bakış atarlar.		
22	İnsanlar ince dudakların insafılık (vicdanlı olmak) belirtisi olduğuna inanırlar.		
23	Kişilerin, yalan söyledikleri zamanlara oranla, doğru söylerken kendilerine daha fazla dokunmaları muhtemeldir.		
24	Konuşmadığımız ya da konuşmak istemediğimiz zaman, jestlerimiz (el hareketlerimiz) ile de düşüncelerimizi ifade edebiliriz.		
25	Birisinin gülümsemesi sizin moralinizi etkileyebilir.		
26	Gözleri kırıştırmak, psikolojik olarak uyarılmanın (zihinsel olarak birisini çekici bulmanın) işareti değildir.		
27	Karşılıklı konuşma esnasında konuşan kişiler geri bildirim alabilmek için birbirlerine bakarlar.		
28	Siz duygularınızı göstermemek için uğraşırken yüzünüzün duygularınızı göstermeye ne kadar eğilimli olduğunun, kasti olarak göstermeye çalıştığımızda bunu ne derece doğrulukla yapacağınızla bir ilgisi yoktur.		
29	İnsanlar, kadınlarda kalın dudakları cinsel çekicilik işareti olarak görürler.		
30	Jestler (el-kol hareketleri), bir etkileşimin akışını düzenlemek için kullanılmazlar.		
31	Erkekler, kadınlara göre, duydukları (işitsel) sözsüz iletişim işaretlerinden ziyade görebildikleri (görsel) sözsüz iletişim işaretlerine dikkat etmeye eğilimlidirler.		
32	Sınıftaki oturma biçiminiz, derse katılımınızla ilgili değildir.		
33	Düşük sosyo-ekonomik yapıdan gelen insanlar, yüksek sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip insanlardan daha		

	doğru bir şekilde sözsüz iletişim işaretlerinin anlamlarını yorumlarlar.		
34	Baş ve ellerin hareketleri sözlü mesajları vurgulamak için nadiren kullanılır.		
35	Sıranız geldiğinde konuşmadan önce ne kadar beklediğiniz, düşük ya da yüksek sosyal kaygınızı ayırt etmez.		
36	Bir konuşma esnasında konuşmacılar, konuşmalarına izin verip vermediklerini anlamak için dinleyicilerine bakış atarlar.		
37	Bir kişinin gerçekten eğlendiğini veya zevk aldığını anlamak için o kişinin gözlerine bakmanız gereklidir.		
38	Konuşan kişinin yaşı, oldukça yüksek bir doğrulukla ses tonundan anlaşılır.		
39	Loş aydınlatılmış bir ortamda, insanlar birbirlerinden daha uzakta oturmak eğilimindedir.		
40	Sosyal kaygı, oldukça yüksek seviyede, bir kişinin karşılıklı konuşma esnasında karşısındaki insana uzun süre bakmasıyla ilişkilidir.		
41	Erkekler yüz ifadelerini anlamakta kadınlardan daha iyidirler.		
42	Konuşan kişinin cinsiyeti, sesinden tahmin edilemez.		
43	Yüz hareketleri (mimikler), gerginlikle doğru orantılı olarak artar.		
44	Gerginlik esnasında sesin yüksekliği düşer.		
45	Bakış, konuşmanın akışını (konuşma sırasını) düzenleyebilir.		
46	Sesin artışı ve azalışı ile kadın ve erkek sesleri birbirinden ayırt edilemez.		
47	Erkekler, sözsüz iletişim işaretlerini çözmekte kadınlardan daha başarılıdır.		
48	Duraklama, tekrarlama ya da kelime yutma gibi konuşma hataları kadınlara oranla erkeklerde daha fazla meydana gelir.		
49	Bakış duygulan ifade edebilir.		
50	Ses tonundaki öfke, konuşma hızının azalması ile belli olur.		
51	Yüzün bölümleri iletişim kanallarını açmak ya da kapamak için kullanılır.		
52	Kadınlar, kendilerine yandan yaklaşan yabancılara karşı daha ılımlı tepki gösterirler.		
53	Kadınlar, uzakta olan eşlerine (sevgililerine), yakında		

	olanlardan daha fazla bakarlar.		
54	Göz bebekleriniz, zihni bir çaba gerektiren işlere yoğunlaştığımızda daha fazla büyürler.		
55	Erkekler kendilerine karşıdan yaklaşan yabancılara daha ılımlı tepki gösterirler.		
56	Dinleyicilerinizin tepkileri ilginizi çektikçe onlara daha çok bakarsınız.		
57	Alçaltılmış kaşlar sık rastlanan bir öfke ifadesi değildir.		
58	Konuşmak istediğimiz zaman, ağzımızı bazen konuşmaya istekli bir şekilde açarız.		
59	İletişim esnasında, kadın ve erkeğin karşısındakine bakma süresi açısından fark yoktur.		
60	Arkadaşınızı ya da eşinizi ne kadar severseniz ya da hoşlanırsanız, ona o kadar az bakarsınız.		
61	Kaş selamı (kaşları yukarı kaldırıp aşağı indirme) hareketi, selamlama geleneklerinde bulunur ve sosyal etkileşime geçme isteğini ifade eder.		
62	Kişiler arası çekicilik, insanların birbirlerine ne kadar yakın duracaklarının göstergesi değildir.		
63	Etkilemek ya da üstünlük kurmak istediğinizde karşınızdakine daha az bakarsınız.		
64	Lise öğrencileri arasında kızlar, erkeklere nazaran daha yüksek doğrulukla yüz, beden ve ses sinyallerini yorumlarlar.		
65	Gülümseme, ilgi ve dahil olma isteğini işaret edebilir.		
66	Karşılıklı konuşma esnasında, çekingen birine oranla baskın biri konuşurken, dinlerken olduğundan daha fazla karşısındakine bakar.		
67	Kadınlara erkeklerden daha az bakılır.		
68	Yetişkinler arasında, kadınlar erkeklere kıyasla diğer insanlara daha fazla dokunur.		
69	Utangaç insanlar daha fazla bakarlar.		
70	Üzüntü insanların sesinden kolayca hissedilemez.		
71	Yakın ilişki kurma ihtiyacında olan kişiler, daha fazla bakma ve bakışlara cevap verme eğilimindedir.		
72	Masada yan pozisyonlar liderlik statüsü verir.		
73	Bir ortama kabul edilmek istediğinizde daha fazla bakarsınız.		
74	Neşe, kişilerin sesinden kolayca fark edilemez.		

75	Karşılıklı konuşma esnasında konuşmaya devam etmek istediğinizde daha fazla duraklama yaparsınız.		
76	Birisiyle ne kadar yakın oturduğunuz, o kişiyle ne kadar yakın ilişki içinde olduğunuzu göstermez.		
77	Öfke, kişinin sesinden kolayca fark edilemez.		
78	Konuşma sırasının değiştiğini işaret etmek için yorumların sonunda ses seviyemizi yükseltir ya da düşürürüz.		
79	İnsanlar, kendisiyle eşit seviyede olan insanlardan daha fazla, kendisinden yüksek ya da düşük seviyeli insanlara daha samimi yaklaşır.		
80	İnsanlar, kendi mahrem alanlarını işgal eden kadınlardan çok erkeklerden daha hızla uzaklaşırlar.		
81	Yabancılara fiziksel olarak yakın olduğunuzda, onlara daha fazla bakarsınız.		

Ek 2. Sözsüz İşaret Bilgisi Testinin 71 Maddeli Listesi

SÖZSÜZ İŞARET BİLGİSİ TESTİ

Adınız, Soyadınız :

Yaşınız :

Cinsiyetiniz : E ( ) K ( )

Kendiniz Dahil Kaç Kardeşiniz:

Okulunuz : Genel Lise ( ) Anadolu Lisesi ( )
Özel Okul ( )

Sınıfınız : 9 ( ) 10 ( ) 11 ( ) 12 ( )

Babanızın Eğitim Durumu : Okuma Yazma Bilmiyor ( ) Okur-Yazar/İlköğretim ( )

Annenizin Eğitim Durumu : Lise ( ) Üniversite ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )

Okur-Yazar/İlköğretim ( )

Lise ( ) Üniversite ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora ( )

Bu test sizin sözsüz iletişim bilginizi ölçmektedir.

Sözsüz İletişim; insanların karşısındakine ya da çevresine bir mesaj iletirken kullandığı, *konuşma harici tüm araçlardır*. Bu mesajlar, beden dilinden “eee, ıı” şeklindeki konuşma hatalarına kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Vereceğiniz her doğru mesaj ülkemizde bu konuya ilişkin büyük bir boşluğu doldurabilecek bu araştırmaya ciddi bir destek ve bilimsel bir katkı anlamına gelmektedir. Bu nedenle lütfen ciddi bir şekilde cevaplamaya gayret edin.

Testte bazı sorular oldukça kolaydır, bazıları ise zordur. Lütfen en iyi şekilde cevaplamaya çalışın ve **tahmini olduğunu hissetseniz bile işaretleyin, boş bırakmayın**.

Sevgili arkadaşlar, katılımınız ve kıymetli zamanınızı ayırmanızdan dolayı sizlere çok teşekkür ederim.

Gözetmen Öğretmenim

Yardımcı olduğunuz ve iletişim bilimine ciddi bir katkıda bulunduğunuz için sizlere de çok teşekkür ederim. Testi başlatmadan önce bu sayfanın tamamını yüksek sesle okur ve kişisel bilgiler kısmının doğru bir şekilde doldurulması için yol gösterirseniz minnettar olurum. Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

AÇIKLAMALAR

- "**Bakış ya da bakmak**" karşısındaki insana bakmak, gözleriyle süzmek,
- "**Dahil olmak ya da katılmak**" bulunulan ortama katılmak anlamında kullanılmıştır.

- “**Sosyal Kaygı ya da Sosyal fobi**; kişinin başkalarının yanında küçük düşeceği, sıkıntı ya da utanç duyacağı korkusu ile örneğin; genel yerlerde yemek yemekten, telefon konuşmaları yapmaktan, genel tuvaletleri kullanmaktan, başkalarının yanında adlarını yazmaktan ya da imza atmaktan kaçınmasıdır.”
- “**Kendine Dokunmak**” Kişinin stresli anlarında boynuna, burnuna, vb. herhangi bir yerine *psikolojik olarak rahatlamak amacı ile dokunmasıdır.*

NO	SORU	DOĞRU	YANLIŞ
1.	Çevresindeki nesnelerin (eşyaların) yerleşimi, insanların iletişimini etkilemez.		X
2.	Tanımadığınız kişilerle, tanıdıklarınıza oranla daha fazla iletişim mesafesi bırakırsınız (daha uzak durursunuz).	X	
3.	Yalan söyleyen kişiler, doğru söyleyenlere göre, konuşurken daha az duraklarlar.		X
4.	İnsanlar düşünürken (bilgi üretirken) kendilerine daha fazla dokunurlar.	X	
5.	İnsanlar, konuşan kişilerin kimliğini sesinden, yüksek bir doğrulukla tanırlar. (Kim olduğunu tanırlar.)	X	
6.	İnsanlar, kendilerinden uzun boylu olan kişilere oranla, kısa boylu kişilerle aralarına daha fazla mesafe koyarlar.		X
7.	Şişman kişilerle olan iletişiminizde, zayıf kişilerle olan iletişiminize nazaran daha fazla mesafe bırakırsınız.	X	
8.	Birbirleriyle daha fazla kavga eden ve anlaşmazlığa düşen çiftler, diğer çiftlere oranla birbirlerine daha sık bakarlar		X
9.	Konuşurken gözleri daha fazla açmak, söylediğiniz şeye vurgu yaptığımızın işaretidir.	X	
10.	Yüz ifadelerinden duyguları okumaya çalışırken, gözlemciler sıklıkla şaşkınlık ve korku ifadesini birbirine karıştırırlar.	X	
11.	Gözlerini kırıştıran kişi kaygılı (endişeli) olabilir.	X	
12.	Bir kişinin göz bebeklerinin büyüklüğü, kişinin çekiciliğini etkileyebilir (artırabilir).	X	
13.	Hızlı baş sallama, karşısındaki kişinin konuşmasını bitirmesini istediğinin işaretidir	X	
14.	Karşılıklı konuşma esnasında, biten bir cümlenin sonunu suskunluk izler.	X	
15.	Karşılıklı konuşma esnasında, konuşan kişi düşüncelerini ifade ettikten sonra karşısındakine bakış atar.	X	
16.	Alın genişliği, insanlar tarafından zekâ göstergesi kabul edilir.	X	
17.	Kişinin duruşundaki değişiklik, bir konuşmanın sonunu işaret edebilir ama başlangıcını işaret edemez.		X
18.	Gözlemciler, kişinin yüz ifadesinden gerçekten mi yoksa göstermelik mi eğlendiğini anlar.	X	
19.	Karşılıklı konuşma esnasında konuşan kişiler, diğer kişinin	X	

	konuşmasını işaret etmek için bakış atarlar.		
20.	İnsanlar ince dudakların insafılık (vicdanlı olmak) belirtisi olduğuna inanırlar.	X	
21.	Kişilerin, yalan söyledikleri zamanlara oranla, doğru söylerken kendilerine daha fazla dokunmaları muhtemeldir.		X
22.	Konuşamadığımız ya da konuşmak istemediğimiz zaman, jestlerimiz (el hareketlerimiz) ile de düşüncelerimizi ifade edebiliriz.	X	
23.	Birisinin gülümsemesi sizin moralinizi etkileyebilir.	X	
24.	Karşılıklı konuşma esnasında konuşan kişiler geri bildirim alabilmek için birbirlerine bakarlar.	X	
25.	Siz duygularınızı göstermemek için uğraşırken yüzünüzün duygularınızı göstermeye ne kadar eğilimli olduğunun, kasti olarak göstermeye çalıştığınızda bunu ne derece doğrulukla yapacağınızla bir ilgisi yoktur.		X
26.	İnsanlar, kadınlarda kalın dudakları cinsel çekicilik işareti olarak görürler.	X	
27.	Jestler (el-kol hareketleri), bir etkileşimin akışını düzenlemek için kullanılmazlar.		X
28.	Erkekler, kadınlara göre, duydukları (işitsel) sözsüz iletişim işaretlerinden ziyade görebildikleri (görsel) sözsüz iletişim işaretlerine dikkat etmeye eğilimlidirler.		X
29.	Sınıftaki oturma biçiminiz, derse katılımınızla ilgili değildir.		X
30.	Düşük sosyo-ekonomik yapıdan gelen insanlar, yüksek sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip insanlardan daha doğru bir şekilde sözsüz iletişim işaretlerinin anlamlarını yorumlarlar.		X
31.	Baş ve ellerin hareketleri sözlü mesajları vurgulamak için nadiren kullanılır.		X
32.	Sıranız geldiğinde konuşmadan önce ne kadar beklediğiniz, düşük ya da yüksek sosyal kaygınızı ayırt etmez.		X
33.	Bir konuşma esnasında konuşmacılar, konuşmalarına izin verip vermediklerini anlamak için dinleyicilerine bakış atarlar.	X	
34.	Bir kişinin gerçekten eğlendiğini veya zevk aldığını anlamak için o kişinin gözlerine bakmanız gereklidir.	X	
35.	Konuşan kişinin yaşı, oldukça yüksek bir doğrulukla ses tonundan anlaşılır.	X	
36.	Loş aydınlatılmış bir ortamda, insanlar birbirlerinden daha uzakta oturmak eğilimindedir.		X
37.	Sosyal kaygı, oldukça yüksek seviyede, bir kişinin karşılıklı konuşma esnasında karşısındaki insana uzun süre bakmasıyla ilişkilidir.		X
38.	Erkekler yüz ifadelerini anlamakta kadınlardan daha iyidirler.		X

39.	Yüz hareketleri (mimikler), gerginlikle doğru orantılı olarak artar.	X	
40.	Gerginlik esnasında sesin yüksekliği düşer.		X
41.	Erkekler, sözsüz iletişim işaretlerini çözmekte kadınlardan daha başarılıdır.		X
42.	Duraklama, tekrarlama ya da kelime yutma gibi konuşma hataları kadınlara oranla erkeklerde daha fazla meydana gelir.	X	
43.	Bakış duygulan ifade edebilir.	X	
44.	Ses tonundaki öfke, konuşma hızının azalması ile belli olur.		X
45.	Yüzün bölümleri iletişim kanallarını açmak ya da kapamak için kullanılır.	X	
46.	Kadınlar, kendilerine yandan yaklaşan yabancılara karşı daha ılımlı tepki gösterirler.		X
47.	Kadınlar, uzakta olan eşlerine (sevgililerine), yakında olanlardan daha fazla bakarlar.		X
48.	Göz bebekleriniz, zihni bir çaba gerektiren işlere yoğunlaştığınızda daha fazla büyürler.	X	
49.	Erkekler kendilerine karşıdan yaklaşan yabancılara daha ılımlı tepki gösterirler.		X
50.	Dinleyicilerinizin tepkileri ilginizi çektikçe onlara daha çok bakarsınız.	X	
51.	Alçaltılmış kaşlar sık rastlanan bir öfke ifadesi değildir.		X
52.	Konuşmak istediğimiz zaman, ağızımızı bazen konuşmaya istekli bir şekilde açarız.	X	
53.	Arkadaşınızı ya da eşinizi ne kadar severseniz ya da hoşlanırsanız, ona o kadar az bakarsınız.		X
54.	Etkilemek ya da üstünlük kurmak istediğinizde karşınızdakine daha az bakarsınız.		X
55.	Lise öğrencileri arasında kızlar, erkeklere nazaran daha yüksek doğrulukla yüz, beden ve ses sinyallerini yorumlarlar.	X	
56.	Gülümseme, ilgi ve dahil olma isteğini işaret edebilir.	X	
57.	Karşılıklı konuşma esnasında, çekingen birine oranla baskın biri konuşurken, dinlerken olduğundan daha fazla karşındakine bakar.	X	
58.	Kadınlara erkeklerden daha az bakılır.		X
59.	Yetişkinler arasında, kadınlar erkeklere kıyasla diğer insanlara daha fazla dokunur.	X	
60.	Utangaç insanlar daha fazla bakarlar.		X

61.	Üzüntü insanların sesinden kolayca hissedilemez.		X
62.	Masada yan pozisyonlar liderlik statüsü verir.		X
63.	Bir ortama kabul edilmek istediğinizde daha fazla bakarsınız.	X	
64.	Neşe, kişilerin sesinden kolayca fark edilemez.		X
65.	Karşılıklı konuşma esnasında konuşmaya devam etmek istediğinizde daha fazla duraklama yaparsınız.		X
66.	Birisiyle ne kadar yakın oturduğunuz, o kişiyle ne kadar yakın ilişki içinde olduğunuzu göstermez.		X
67.	Öfke, kişinin sesinden kolayca fark edilemez.		X
68.	Konuşma sırasının değiştiğini işaret etmek için yorumların sonunda ses seviyemizi yükseltir ya da düşürürüz.	X	
69.	İnsanlar, kendisiyle eşit seviyede olan insanlardan daha fazla, kendisinden yüksek ya da düşük seviyeli insanlara daha samimi yaklaşır.		X
70.	İnsanlar, kendi mahrem alanlarını işgal eden kadınlardan çok erkeklerden daha hızla uzaklaşırlar.	X	
71.	Yabancılara fiziksel olarak yakın olduğunuzda, onlara daha fazla bakarsınız.		X

Ek 3. Prof.Judith.A.HALL'un 25.06.2011 tarihli mektubu.

hello Emrah,

I am very happy to hear from you and you are most welcome to use the TONCK. You do not need permission. The items and the scoring procedure are right in the article. Feel free to write me with any questions you may have and good luck with your research!

Judy

From: Emrah Akçay [emrahakcay59@gmail.com]
Sent: Saturday, June 25, 2011 11:38 AM
To: Hall, Judith; Hall, Judith
Subject: Authorization for using TONCK

Dear Madam,

My name is Mr. Emrah Akçay. I am an army officer (captain) and also i am mastering at Communication Sciences in Anatolian Univercity in Turkey <http://www.anadolu.edu.tr/en/> .Mostly i am studyin on Nonverbal Communication. Except popular "Body Language" books, hardly there are enough scientific works on Nonverbal Behaviors. So i am studying on this issue. My thesis also concerns nonverbal communication.

Recently, through my study, i have read your distinctive article besides your other works. It's name is "KNOWLEDGE OF NONVERBAL CUES, GENDER, AND NONVERBAL DECODING ACCURACY". I am greatly interested in your study. I am kindly requesting your approval to use "The Test of Nonverbal Cue Knowledge (TONCK)" test in my thesis. If you give me authorisation about it, i want to test a group of Turkish people to learn the level of Nonverbal Communication cues knowledge and i want to compare with your results.

Thank you for reading my letter. I am looking forward to hearing from you. Please forgive me about my weak English. Please ask me any question about my study.

Sincerely Yours
Emrah Akçay

Ek 4. Prof.Judith.A.HALL'un 02.04.2012 tarihli mektubu.

HI EMRAH, I WILL USE CAPITAL LETTERS SO YOU WILL KNOW WHAT PARTS ARE MINE. SUCH AN INTERESTING LETTER THIS IS! SEE REMARKS BELOW.

Dear Judy,

As far as I have concluded SPSS work with my thesis, now I want to share my results with you:

1. Consistently with your results, women are better than men, $M(\text{women})=43.8039$, $M(\text{men})=40.9474$. SIGNIFICANTLY DIFFERENT? PROBABLY YES WITH YOUR HUGE SAMPLE.
2. There is no significant difference according to age of the students. I think that, their ages are very similar (15, 16, 17 ages are the %80 of total participants) there is no any difference.
3. General high school students (they don't need any test to begin these schools, they are the easiest ones to be a student) are better than Anatolian High School students (they need to pass an exam to enter these schools). But the Anatolian High School students are better than the Private High School students. These schools are paid and you should pass an exam to enter. The first two are at the East of Turkey, third one is in Istanbul.
4. The students whose mothers' are graduated from elementary school scored $M(\text{elementary})=43.06$, graduated from high school scored $M(\text{high})=40.71$, graduated from university scored $M(\text{university})=40.73$. The students whose fathers' are graduated from elementary school scored $M(\text{elementary})=42.90$, graduated from high school scored $M(\text{high})=42.70$, graduated from university scored $M(\text{university})=40.29$. Consequently the participants' score are negative correlated with parents' education level.
5. The participants living in Eastern have scored $M(\text{Eastern})=42.78$ more than the ones living in Istanbul, the Western part $M(\text{Western})=40.42$.
6. I have some statistics about first 50 participants who scored the most. In the first 50, 38 students (%38) ←??IS THIS THE RIGHT %? SHOULD BE 76%? are women, 12 (%24) students are men. 45 students (%90) are from Eastern, 5 students (%10) are from Western. 42 students' mothers (%84) are graduated from elementary school, 4 students' mothers (%8) are graduated from high school and 4 students' mothers (%8) are

graduated from university.

Likely, 23 students' fathers (%46) are graduated from elementary school, 20 students' fathers (%40) are graduated from high school and only 7 students' fathers (%14) are graduated from university.

These are all the results that I have managed so far. The results seem very accurate because the sample group is very crowded. I had employed 199 students for just reliability test from East, from the similar schools. I had 750 students for the second phase. I just omitted the papers which aren't filled properly or fully. The number of the participants is enough I guess. IT IS MORE THAN AMAZING THAT YOU GATHERED SO MUCH DATA!

I don't know what made you surprised. You sent me your meta-analyses, 12 May 2009 dated. On the 161'th paged you wrote "Coming from a less emotionally expressive family is associated with higher IS, reflecting Halberstadt's hypothesis that IS is more likely to develop in a family environment in which people's feelings, desires, and intentions are expressed in subtle and hard to decode ways than in a family environment where cues are very overt and easy to read." According to that cite, aren't the results are very clear?

Let me express. The samples are dramatically different from each other. General high schools are the lowest schools of the country. They are not qualified students. Their families are not rich, mostly have a moderate or lower socioeconomic lives. Their parents are low educated. They are living in the suburbs and some of them are migrated from the country parts.

Anatolian High School students are accepted with an exam or high score means from elementary schools. Most of them have better educated families and they lives more decent lives. Their families are mostly living in city center.

These schools are from Eastern. Eastern part and middle parts are the most conservative parts of my country. They have patriarchal families. Father is the only ruler. Anything must be asked and authorized from the father. Most of them are angry ones. Anybody who needs permission for something must look after for the "good mood" of the father. So the mother and the children have to look for the signs of mood of the father. Generally nobody can express any emotion easily. Mostly the father also has a father or mother at home. Then it is more complicated. It is forbidden to pat or show the love towards the children or wife with the accompany of grandmother or grandpa. If the child makes a mistake, the parents can warn him/her with the bare gaze.

In those parts, if you are a girl, life is harder than boys. It's strictly forbidden for a girl to have a boy friend. They have to conceal their real emotions from their parents. In the past, the rules were stricter, now it is being smoother.

The people of the East are better observers. I had four years with them. I had local warriors with me. In the country, you walk at the same path, you see nothing but he can see any object on the grass. He can understand the weather differences but you can't. We, the city people lost our ability to observe I guess, but they have still these abilities.

The students from the private schools are dramatically different from the other ones. Firstly Istanbul is the biggest and most modern city of Turkey. It is a-14-million city. Of course there are a lot of people who are migrated from the East and middle parts. There are a lot of low educated, low budget people living in Istanbul. But the sample is chosen especially from the other part. These students are coming from the rich families. Their parents are well educated. They are not mostly from patriarchal families, on the contrary from matriarchal families. They are liberal families. Anybody in the family has the right to express his/her thoughts or emotions. If the boy or girl wants to buy or to go anywhere can easily ask to the parents. If they have a love affair, they can invite him/her to the family house. That's very normal. So they don't need to read the signs of NVC, they can express themselves.

The NVC sign are not thought I guess people have to learn them to survive. Our ancestors had to observe the nature in order to survive, not to be eaten by a dinosaur. The man living in the slums has to watch for the other man's gaze in order to understand if he would strike or not. I am a motorcyclist. The motorcyclists have to be good and fast observers. They always observe the road and the sides. They have to watch the faces of the sider people if they would throw themselves to the road. Nobody can teach it, you have to learn. Likely, the Easterners have to learn the NVC signs, but the Westerners don't.

The parents who are not well educated are mostly the poorer ones and have lower socioeconomic conditions. As I explained, they have more conservative families. So the explanation for the cities and families are also valid for this parameter. I don't know why the results made you surprise. You say cognitive, not intellectual. So the results are highly normal and consistent. If you believe that your test measures accurately than the results are valid. I don't know your country but may be Virginia, Alabama or Texas's low income and conservative families are the same. If anybody replicates the research with these rural and conservative parts and New York, the same results can be obtained. YOU ARE VERY CONVINCING AND NOW I SEE WHAT YOUR ARGUMENT IS! VERY INTERESTING. WON'T IT BE GOOD TO SEE HOW THEY ARE AT

ACTUALLY READING NONVERBAL CUES? TONCK SCORES ARE NOT EQUIVALENT TO SCORES AT READING NONVERBAL CUES.

By the way, the results are for just reading the cues of course. Nonverbal behavior results can be different. The well-educated and high profile families' children may be better at NV behavior. They can easily conceal their real emotions, I don't know.

These are my results. I will be very happy to read your ideas for them. May be I can express better in Turkish and I am sorry for my rotten English. I tried to express as well as I could. I THINK YOUR ENGLISH IS IMPROVING!

Best wishes.

Emrah

Kaynakça

- Aboyoun, C.D. ve Dabbs, J.M. (1998). The Hesspupil dilation findings: Sex or novelty. *Social Behavior and Personality*, 26 (4), 415-420.
- Adams, D.B., Gold, A.R., Burt, A.D. (1978). Rise in female-initiated sexual activity at ovulation and its suppression by oral contraceptives. *N. Engl. J. Med.* 21, 1145–1150.
- Adams, R.B. ve Kleck, R.E. (2003). Perceived gaze direction and processing of facial displays of emotion. *Psychological Science*, 14, 644-647.
- Addington, D.W. (1968). The relationship of selected vocal characteristics to personality perception. *Speech Monographs*, 35,492-503.
- Advertiser (The Adelaide), (2011). No, their pants don't catch fire, so how do you know if someone is lying? Ian Leslie'nin Born Liar: Why we can't live without deceit adlı kitabından alınmıştır, 18.
- Aguilera, D. C. (1967). Relationships between physical contact and verbal interaction in nurses and patients. *Journal of Psychiatric Nursing* 5:5-21
- Aiello, J.R. ve Aiello T.C.(1974). The development of Personal Space:Proxemic Behavior of Children 6 Through 16. *Human Ecology*, 2, 199-189.
- Akçay, E. (2012). Yalan işaretlerinin tespitinde sözsüz iletişim becerilerinin kullanımı. *Jandarma dergisi*, 132, 28-35.
- Akgül, K. (2006). Kişilerarası iletişimde dans ve beden dili işlevini etkileyen etmenler ve bir alan araştırması. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Ambady, N., Hallahan, M., & Rosenthal, R. (1995). On judging and being judged accurately in zero-acquaintance situations. *Journal of Personality and Social Psychology* 69, 518-529.
- Anastasi, A. (1958). *Differential psychology*, New York: Macmillian.

- Andersen, P. (1998). Researching sex differences within sex similarities: The evolutionary consequences of reproductive differences. In D. J. Canary & K. Dindia (Eds.), *Sex differences and similarities in communication: Critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction*, 83–100). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Argyle, M. ve Dean, J. (1965). Eye contact, distance and affiliation. *Sociometry* 28, 289-304.
- Argyle, M. ve Kendon, A. (1967). The experimental analysis of social performance, in L. Berkowitz (ed.), *Advances in experimental social psychology*, New York: Academic Press, 55-98.
- Argyle, M., Lalljee, M.G., Cook, M. (1968). The effects of visibility on interaction in a dyad . *Human Relations*, 21, 3-17.
- Argyle, M. ve Ingham, R. (1972). Gaze, mutual gaze and proximity. *Semiotica* VI: 1, 32-49.
- Argyle, M. vd. (1973). The different functions of gaze. *Walter de Gruyter*, Berlin/New York.
- Argyl, M. (1988). *Bodily communication* (2nd ed.). London: Meuthen.
- Atsuko. A. (2003).Gender Differences in Interpersonal Distance: From the Viewpoint of Oppression Hypothesis. *Japanese Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 201-218.
- Balswick, J., & Avertt, C. P. (1977). Differences in expressiveness: Gender, interpersonal orientation, and perceived parental expressiveness as contributing factors. *Journal of Marriage and the Family*, 39, 121-127.
- Bardeen, J. P. (1971). Interpersonal perception through the tactile, verbal, and visual modes. Paper presented at the Meeting of the International Communication Association, Phoenix, Arizona (April).

- Barker, LL ve Collins, N.B. (1970). Nonverbal and kinesics research. In P. Emmert ve W.D. Brooks (Eds.), *Methods of research in communication*. Boston: Houghton Mifflin, 1970.
- Barnett, K. (1972). A theoretical construct of the concepts of touch as they relate to nursing. *Nursing Research*, 21,102-110.
- Baum, K.M. ve Nowicki, S.Jr. (1998). Perception of emotion: Measuring decoding accuracy of adult prosodie cues varying in intensity. *Journal of Nonverbal Behavior*, 22, 89-107.
- Bavelas, J.B., Coates, L., ve Johnson, T.(2002). Listener responses as a collaborative process: The role of gaze. *Journal of Communication*, 52, 566-580.
- Baxter, J.C.(1970). Interpersonal Spacing in Natural Settings. *Sociometry*. 33, 444-56.
- Bayes, M.A. (1970). An investigation of the behavioral cues of interpersonal warmth (Doctoral dissertation, University of Miami, 1970). *Dissertation Abstracts Internetal*, 31, 2272B.
- Bayliss, A.P., Frischen, A., Fenske, M.J., ve Tipper, S.P. (2007). Affective evaluations of objects are influenced by observed gaze direction and emotional expression. *Cognition*, 104 (3),644–653
- Beun, J. (19 Ağustos 2011). The lying game: How to tell if your teen is telling a whopper *The Ottawa Citizen*.
- Beatty, J. (1982). Task-evoked pupillary responses, processing load, and the structure of processing resources. *Psychological Bulletin*, 91, 276–292.
- Beatty, J. (1986). Task evoked pupillary responses, processing load, and the structure of processing resources. *Psychological Bulletin*, 91, 276-292.
- Beatty, J. ve Wagoner, B.L. (1978). Pupillometric signs of brain activation vary with level of cognitive processing. *Science*, 199, 1216-1218.

- Beatty, J. ve Ahern, S. (1979). Pupillary responses during information processing resources vary with scholastic aptitude test scores. *Science*, 205, 1289-1292.
- Beck, R. S., Daughtridge, R., ve Sloane, R. D. (2002). Physician-patient communication in the primary care office: a systematic review. *Journal of the American Board of Family Practice*, 15, 25-38.
- Benjamin, B.J. (1981). Frequency variability in the aged voice. *Journal of Gerontology*, 36, 722-726.
- Benninger, M.S. (2011). The professional voice. *The Journal of Laryngology & Otology*, 125, 111–116.
- Bensing, J.M., Kerssens, J.J. ve van der Pasch, M. (1995). Patient-directed gaze as a tool for discovering and handling psychosocial problems in general practice. *Journal of Nonverbal Behavior*, 19,223-242.
- Ben-Nun, Y. (1986). The use of pupillometry in the study of on-line verbal processing: Evidence for depths of processing. *Brain and Language*, 28, 1–11.
- Bernick, N, Kling, A. ve Borowitz, G. (1971). Psychologic differentiation of sexual arousal anxiety. *Psychosomatic Medicine*, 33, 341-352.
- Bernieri, F. J. (2001). Toward a taxonomy of interpersonal sensitivity. In J. A. Hall & F. J. Bernieri (Eds.), *Interpersonal sensitivity: Theory and measurement*, 3–20. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Berry, B. (2008). *Power of looks : Social stratification of physical appearance*. Abingdon, Oxon, GBR: Ashgate Publishing Group.
- Berry, D.S. (1992). Vocal types of stereotypes: Joint effects of vocal attractiveness and vocal maturity on person perception. *Journal of Nonverbal Behavior*, 16, 41-54.

- Berry, D.S., Hansen, J.S., Landry-Pester, J.C. ve Meier, J.A. (1994). Vocal determinants of first impressions of young children. *Journal of Nonverbal Behavior*, 18, 187-197.
- Borlencau, P., & Liebler, A. (1992). Trait inferences: Sources of validity at zero acquaintance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 645-657.
- Bowlby, J. (1960). Separation anxiety. *International Journal of Psychoanalysis* 412, 1-25.
- Buck, R. (1979). Individual differences in nonverbal sending accuracy and electrodermal responding: The externalizing-internalizing dimension. In R. Rosenthal (Ed.), *Skill in nonverbal communication: Individual differences*, 140-170. Cambridge, MA: Oelgeschlager,
- Burgoon, J. K., & Dillman, L. (1995). Gender, immediacy and nonverbal communication. In P J. Kalbfleisch & M. J. Cody (Eds.), *Gender, power and communication in human relationships*, 63-81. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burgoon, J. K. (1991). Relational message interpretations of touch, conversational distance and posture. *Journal of Nonverbal Behavior*, 75(4), 233-25.
- Bussey, K. (1992). Children's lying and truthfulness: Implications for children's testimony. In S. J. Ceci, M. DeSimone Leichtman, & M. Putnick (Eds.), *Cognitive and social factors in early deception*, 89–110. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Calhun, J.B. (1962). *The ecology and society of the Norway rats*. Bethesda, Maryland: Public Health Service.
- Cappella, J. N. (1979). Talk-silence sequences in informal conversations I. *Human Communication Research*, 6, 3-17.
- Cappella, J. N. (1980). Talk and silence sequences in informal conversations II. *Human Communication Research*, 6,130-145.

- Caplan, M. E.ve Goldman M. (1981). Personal space violations as a function of height , *Journal of Social Psychology*, 114:2, 167.
- Cary, M.S. (1978). The role of gaze in the initiation of conversation. *Social Psychology*, 41, 269-271.
- Cash, T.F., Gülen, B.ve Burns, S.(1977). Sexism and "beautism" in personnel consultant decision making. *Journal of Applied Psychology*, 62, 301-310.
- Caudil W., Weinstein, H. (1962). Maternal Care and Infant Behavior in Japan and America. In C. Lavatelli ve F.Stendler (Eds.), *Readings in child behavior and development*. New York: Harcourt.
- Chaiken, S.(1986). Physical appearance and social influence. In C.P. Herman, M.P. Zanna ve E.T. Higgins (Eds.), *Physical appearance, stigma, and social behavior: The Ontario Symposium (Vol:3)*. Hillsdale, NJ:Erlbaum.
- Coats, E.J. (1996). Nonverbal expressions of emotion: Two models o f gender and status differences. Unpublished doctoral dissertation, University of Massachusetts at Amherst.
- Costanzo, M., & Archer, D. (1989). Interpreting the expressive behavior of others: The interpersonal perception Task. *Journal of Nonverbal Behavior*, 13, 225-245.
- Cunningham, M. R. (1986). Measuring the physical in physical attractiveness: Quasi-experiments on the sociobiology of female facial beauty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 92.5-935.
- Cunningham, M. R., Barbee, A. P., & Philhower, C. L. (2002). Dimensions of facial physical attractiveness: The intersection of biology and culture. In G. Rhodes & L. A. Zebrowitz (Eds.) *Advances in visual cognition, volume 1: Facial attractiveness: Evolutionary, cognitive, and social perspectives* (pp. 193-238). Westport, CT: Ablex

- Custrini, R.J., & Feldman, R.S. (1989). Children's social competence and nonverbal encoding and decoding of emotions. *Journal of Clinical Child Psychology*; 18, 336-342.
- Cüceloğlu, D. (1995). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, N., Karadağ, E. (2005). Dramada beden dili. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6, 2, 103-113
- Çavuşoğlu, A. (2009). Kıyafet ilmi ve Kutadgu Bilig'de kıyafet ilmi /fizyonomi izleri. *Bilimname XVII*, 2009/2, 293 – 302. 28.01.2012 tarihinde http://bilimname.com/pdf/2009_II.pdf#page=293 adresinden erişilmiştir.
- Çonoğlu, S. (2011). Cumhuriyet Devri Türk romanında beden yapısı, bedensel davranışlar ve kişilik ilişkileri üzerine bir çözümleme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p. 475-496, TURKEY*. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/sc_cumhuriyet_roman/sc_cumhuriyet_roman.htm#bookmark0 web sayfasından 28.01.2012 tarihinde erişilmiştir.
- Dabbs, J.M. ve Strokes, N.A. (1975). Beauty is power: The use of space on the side walk. *Sociometry*, 38, 551-557.
- Darwin, C. (2001). *İnsan ve hayvanlarda duyguların ifadesi*. (Çev. Orhan Tuncay). İlk basım 1899. İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Davitz, J.R.(1964). *The Communication of emotional meaning*. New York: McGraw-Hill
- Davitz, J.R. ve Davitz, L.L. (1959). The communication of feelings by content-free speech. *Journal of Communication*, 9,6-13.
- Demos, K.E., W.M. Kelley, S.L. Ryan, F.C. Davis ve P.J. Whalen (2008). Human amygdala sensitivity to the pupil size of others. *Cerebral Cortex December*, 18, 2729-2734.

- DePaulo, B. M., & Pfeifer, R. L. (1986). On-the-job experience and skill at detecting deception. *Journal of Applied Social Psychology*, 16, 249–267.
- DePaulo, B.M. (1994). Spotting lies: Can humans learn to do better? *Current Directions in Psychological Science*, 3, 83-86.
- DePaulo, B.M. (1998). Deceiving and detecting deceit: Insights and oversights from the first several hundred studies. Invited address presented at the annual meeting of the American Psychological Society, Washington, DC.
- DePaulo, B.M., Lindsay, J.J., Malone, B.E., Muhlenbruck, L., Charlton, K. Ve Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Journal of Personality and social psychology*, 129, 74-118.
- Dennis, W.(1975). Causes of retardation among institutionalized children. *Journal of Genetic Psychology*, 96:47-59.
- Dibiase, R. ve Gunnoe, J. (2004). Gender and culture difference in touching behavior. *The Journal of Social Psychology*, 144-1, 49-62.
- Dimbleby, R. (1998). More than words : An Introduction to communication. Florence, KY, USA: Routledge, 1998. p 2.
- Dipboye,R.L., Arvey, R.D. ve Terpestra, D.E.(1977). Sex and physical attractiveness of raters and applicants as determinants of resume evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 62, 288-294.
- Dittmann, A.T., Parloff, M.X. ve Boomer, D.S. (1965). Facial ve bodily expression: A study of receptivity of emotional cues. *Psychiatry*, 28,239-244.
- Dolin, D.J. ve Booth-Butterfield, M. (1993). Reach out and touch someone: analysis of nonverbal comforting responses. *Communication Quarterly*, 41, 4, 383-393
- Dodd, C. H., (1987). *Dynamics of intercultural communication*, Second Edition, 175, Iowa: Wm. C. Brown Publishers,

- Duncan, S. Jr. (1969). Nonverbal communication, *Psychological Behavior*.
- Duncan, S. (1972). Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23, 283-292.
- Duncan, S. (1973). Toward a grammar for dyadic conversation. *Semiotica*, 9, 29-46.
- Duncan, S., & Niederehe, G. (1974). On signaling that it's your turn to speak. *Journal of Experimental Social Psychology*, 20, 234-247.
- Duncan, S., & Fiske, D. W. (1977). *Face to face interaction*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Duncan, S., Brunner, L. J., & Fiske, D. W. (1979). Strategy signals in face-to-face interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 301-313.
- Edwards, R., Manstead, A.S.R., & MacDonald, C.J. (1984). The relationship between children's sociometric status and ability to recognize facial expressions of emotion. *European Journal of Social Psychology*, 14, 235-238.
- Efron, D. (1941). *Gesture and environment*. New York: King's Crown.
- Eibl-Eibesfeldt, I. (1969). Grundriss der vergleichenden *Verhaltensforschung*, 2nd ed., Munich; published in English as *Ethology: the biology of behavior* (1970), New York, London.
- Eibl-Eibesfeldt, I. (1971). *Love and hate*. The natural history of behavior patterns. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Eibl-Eibesfeldt, I. (1975). *Ethology: The biology of behavior*, (second ed). New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Ekman, P., Freisen, W.V. (1967). Head and body cues in the judgment of emotion: A reformulation. *Perceptual and Motor Skills*, 1967,24, 3-724.

- Ekman, P., Freisen, W.V., (1969a). Nonverbal leakage and clues to deception. *Psychiatry*, 32, 88-106.
- Ekman, P., Freisen, W.V., (1969b). The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. *Semiotica*, 1, 49-98.
- Ekman, P., Freisen, W.V., (1972). Hand movements. *The Journal of Communication*, 22, 353-374.
- Ekman, P., Freisen, W.V., (1974). Detecting deception from the body or face. *Journal of personality and social psychology*, 29, 288-298.
- Ekman, P., & O'Sullivan, M. (1991). Who can catch a liar? *American Psychologist*, 46, 913–920.
- Ekman, P., & Rosenberg, E. (Eds.), (1997). *What the face reveals*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekman, P., O'Sullivan, M., & Frank, M. G. (1999). A few can catch a liar. *Psychological Science*, 10, 263–266.
- Ekman, P., Freisen, W.V., (2003). *Unmasking the face*. Cambridge: Malor Book.
- Ekman, P. (1965). Differential communication of affect by head and body cues. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 725-735.
- Ekman, P. (1972). Universals and cultural differences in facial expressions of emotion. In J.R.Cole (Ed.). *Nebraska Symposium on Motivation*, 207-283. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Ekman, P. (1973). (Ed.). *Darwin and facial expression*. New York: Academic Press.
- Ekman, P. (1976). Movements with precise meaning. *Journal of Communication*, 26, 3.

- Ekman, P. (1977). Biological and cultural contributions to body and facial movement. In John Blacking (ed.) A.S.A. Monograph 15, *The Anthropology of the Body*. London: Academic Press.
- Ekman, P. (1982). *Emotion in the Human Face*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekman, P. (1989). Why lies fail and what behaviors betray a lie. In J. C. Yuille (Ed.), *Credibility assessment*, 71–82. Dordrecht, the Netherlands: Kluwer.
- Ekman, P. (1991). *Telling lies. Clues to deceit in the marketplace, politics, and marriage*. W W - Norton & Company -New York-London.
- Ekman, P. (1994). Strong evidence for universals in facial expressions: a reply to Russell's mistaken critique. *Psychological Bulletin*: 115, 268-287.
- Ekman, P. (1999). Emotional and conversational nonverbal signals. In L. Messing & R. Campbell (eds.) *Gesture, speech and sign*, 45-55. London: Oxford University Press.
- Ekman, P. (2003). *Emotions revealed: Recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life*. New York: Times Books.
- Ekman, P. (2009). *Ne düşündüğünü biliyorum* (Orijinal Adı: *Telling Lies*). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Erickson, F. (1975). One Function of Proxemic Shifts in Face to Face interaction. In A. Kendon, R.M.Harris ve M.R.Key (Eds.), *organization of behavior in face to face interaction*. Chicago: Aldine
- Etcoff, N. (1999). *Survival of the prettiest*. New York: Random House.
- Erdem, O. (2010). *Yüz okuma*. İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (2001). *Marifetname*, (Çev. M. Fuat Başar) İstanbul: Âlem Yayıncılık.

- Exline, R.V., Gray, D. ve Schuette D. (1965). Visual behavior in a dyad as affected by interview content and sex of respondent. *Affect, cognition and personality*, ed. by S. Tomkins and C. Izzard. New York: Springer.
- Exline, R.V. (1972). Visual interaction- the glances of power and preference, in J.K. Cole (ed.), *Nebraska symposium on motivation*, 1971, Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.
- Fairbanks, G. ve Pronovost, W. (1939). An experimental study of the pitch characteristics of the voice during the expression of emotions. *Speech Monographs*, 6, 87-104.
- Fast, J. (1982). *Body language*, 13. baskı. London: Pan Books.
- Feldstein, SW. (1964). *A profile analysis of simulated affective vocal expression: A validation procedure*. Unpublished manuscript. University of Maryland, Baltimore County.
- Feldman, R.S., White, J.B., & Lobato, D. (1982). Social skills and nonverbal behavior. In R.S. Feldman (Ed.), *Development of nonverbal behavior in children*, 259-277. New York: Springer-Verlag.
- Feldman, R.S., Philippot, P., & Custrini, R.j. (1991). Social competence and nonverbal behavior. In R.S. Feldman & B. Rim (Eds.), *Fundamentals of nonverbal behavior* Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Feldman, R.S., Tomasian, J.C. ve Coats E.J.(1999). Nonverbal deception abilities and adolescents' social competence: Adolescents with higher social skills are better liars. *Journal of Nonverbal Behavior* 23(3).
- Fisher, J.D., Rytting, M, HESLIN, R. (1976). Hands touching hands: affective and evaluative effects of an interpersonal touch. *Sociometry*, Vol. 39, No. 4, pp. 416-421.
- Freedman, N. (1972). The analysis of of movements behavior in altered clinical interview. In A.W.Siegmán & B.Pope (Eds.), *Studies in Dyadic Communication*. New York: Pergamon Press.

- Freedman, N., Blass, T., Rifkin, A. ve Quitkin, F. (1973). Body movements and the verbal encoding of aggressive affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 72-85.
- Freedman, N. Ve Hoffman, S.P. (1967). Kinetic behaviors in altered clinical states: Approach of objective analysis of motor behaviors during clinical interviews. *Perceptual and Motor Skills*, 24, 527-39.
- Freud, S. (1959). *Fragment of an analysis of a case of hysteria (1905)*. in *collected paper*, 3. New York:Basic Book.
- Friedan, B. (2010.). The problem that has no name. *The feminine mystique* kitabından alıntı, New York, NY: W. W. Norton & Company, 1963.
- Gangestad, S.W., Thornhill, R., Garver-Apgar, C.E. (2005). Adaptations to ovulation: implications for sexual and social behavior. *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 14, 312–316.
- Garfinkel, H.(1964). Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities, *Social Problems*. 11, 225-250.
- Goffman, E. (1955). On face work: An analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry*, 18,213-231.
- Goldfarb, W. (1946) Variations in adolescent adjustment of institutionally-reared children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 17, 449-457.
- Goman, C.K. (2008). *İşyerinde beden dili*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gökçe, Orhan, (2006). *İletişim bilimine giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi, insan mekân ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Graham, C.R., Arien, W.H. ve Feldstein, S. (2001). Recognition of emotion in English voices by speakers of Japanese, Spanish and English. *IRAL*, 39, 19-37.

- Grobsmith, E.S. (1973). *Nonverbal modes of learning: Dakota sign language and gesture communication*. Tucson, Arizona: University of Arizona. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 127 312) (a).
- Guerrero, L., Andersen, P., & Afifi, W. (2001). *Close encounters: communicating in relationships*. New York: McGraw-Hill.
- Gunn, & Hain.Burgoon, J. K., Buller, D. B., & Woodall, W. G. (1989). *Nonverbal communication: The unspoken dialogue*. New York: Harper & Row.
- Guthrie, R. D. (1970). Evolution of human threat display organs. In T. Dobzhansky, M. K. Hecht, & W. C. Steere (Eds.) *Evolutionary biology*, 4, 257-302. New York: Appleton- Century-Crofts.
- Halberstadt, A. G. (1983). Family expressiveness styles and nonverbal communication skills. *Journal of Nonverbal Behavior*, 8, 14–26.
- Halberstadt, A. G. (1984). Family expression of emotion. In C. Z. Malatesta & C. E. Izard (Eds.), *Emotion in adult development*, 235-252. Beverly Hills, CA: Sage.
- Halberstadt, A. G. (1986). Family socialization of emotional expression and nonverbal communication styles and skills. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 827–836.
- Halberstadt, A.G. ve Eaton, K.L. (2008). A meta-analysis of family expressiveness and children's emotion expressiveness and understanding. *Marriage & Family Review*, 34:1-2, 35-62
- Hall, E.T. (1959). *The silent language*. Garden City, N.Y.:Doubleday.
- Hall, E.T. (1963). A system for the notation of proxemic behavior, *American Anthropologist*, 65, 1003-26.
- Hall, E.T. (1964). Silent assumptions in social communication, *Disorders of Communication*, 42, 41-55.
- Hall, E.T. (1966). *The hidden dimension*. Garden City, N.Y.:Doubleday.

- Hall, E. T. (1974). *Handbook of proxemics research*, Washington D.C: Society For The Anthropology Of Visual Communication.
- Hall, J. A., & Veccia, E. M. (1990). More "touching" observations: New insights on men, women, and interpersonal touch. *Journal of personality and social psychology*, 59(6), 1155-1162.
- Hall, J. A., ve Friedman, G. B., (1999), Status, gender and nonverbal behavior: A study of structured interactions between employees of a company. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(9), 1082-1091.
- Hall, J. A., & Bernieri, F. J. (Eds.), (2001). *Interpersonal sensitivity: Theory and measurement*.
- Hall J.A. (1984). *Nonverbal sex differences. Communication of accuracy and expressive style*. Baltimore:John Hopkins University Press.
- Hall J.A. (1984). Touch, status, and gender at professional meetings. *Journal of Nonverbal Behavior*, 20 (1).
- Hall, J.A. (1996). Touch, status, and gender at professional meetings. *Journal of Nonverbal Behavior*, 20 (1).
- Hall, J. A. (2006a). How big are nonverbal sex differences? The case of smiling and nonverbal sensitivity. In K. Dindia & D. J. Canary (Eds.), *Sex differences and similarities in communication*, 59-81. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Hall, J. A. (2006b). Nonverbal behavior, status, and gender: How do we understand their relations? *Psychology of Women Quarterly*, 30, 384–391.
- Hall, J.A., Andrzejewski, S.A., Yopchick, J.E. (2009). Psychosocial correlates of interpersonal sensitivity: A meta-analysis. *Journal of Nonverbal Behavior* 33:149–180.
- Hamermesh, D.S. ve Biddle, J.E.(1994). Beauty and the labor market. *American Economic Review*, 84, 1174-1194.

- Hancock, J. (2007). Digital Deception: When, where, and how people lie online. In K. McKenna, T. Postmes, U. Reips, & A. Joinson (Eds.), *Oxford handbook of internet psychology*, 287-301. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, M.J. ve Rosenthal, R. (2005). No more teachers' dirty looks: Effects of teacher nonverbal behavior on student outcomes. *Applications of nonverbal communication* kitabındaki bölümü, (eds.) Riggio, R.E. ve Feldman, R.S. Lawrence. New Jersey: Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Haselton, M.G., Gangestad, S.W. (2006). Conditional expression of women's desires and men's mate guarding across the ovulatory cycle. *Hormonal Behavior*. 49, 509–518.
- Hatfield, E. ve Sprecher, S. (1986). Mirror, mirror...:The importance of looks in everyday life. Albany:SUNY Press.
- Heintzman, M., Leathers, D, G., Parrott, R, L, ve Cairns, A, B,, 111 (1993), Nonverbal rapportbuilding behaviors' effects on perceptions of a supervisor. *Management Communication Quarterly*, 7 (2), 181-208.
- Henley, N.M. (1973). Status and sex: Some touching observations. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 2, 91-93.
- Henley, N. M. (1977). *Body politics: Power, sex, and nonverbal communication*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Henley, N.M. (2001). Body politics. In A. Branaman (Ed.), *Self and society: Blackwell readers in sociology*, 288-297. Malden, M.A.: Blackwell Publishers.
- Herbert, J. (2007). *Minder brain : How your brain keeps you alive, protects you from danger and ensures that you reproduce*. USA. World Scientific.

- Herman, C.P., Zanna, M.P., ve Higgins, E.T. (Eds.), (1986). Physical appearance, stigma and social acceptance, *Journal of Nonverbal Behavior*, 6, 3-11.
- Hertenstein, M.J. (2002). Touch: Its communicative functions in infancy. *Human Development*, 45, 70-94.
- Hess, E.H. ve Polt, J.M. (1960). Pupil size as related to the interest value of visual stimuli. *Science*, 132, 349-350.
- Hess, E.H. ve Polt, J.M. (1964). Pupil in relation to mental activity in simple problem solving. *Science*, 143, 1190-1192.
- Hillsdale, NJ: Erlbaum.Hall, J. A., Carter, J. D., & Horgan, T. G. (2000). Gender differences in the nonverbal communication of emotion. In A. H. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives*, 97–117. Paris: Cambridge University Press.
- Hoehl, S. ve Striano, T. (2010). The development of emotional face and eye gaze processing. *Developmental Science* 13: 6, 813–825.
- Hortsman, J. (2009). *Scientific American day in the life of your brain : A 24 hour journal of what's happening in your brain as you sleep, dream, wake up, eat, work, play, fight, love, worry, compete, hope, make important decisions, age and change*. USA: Jossey-Bass.
- Hummert, M.L., Mazloff, D. ve Henry, C. (1999). Vocal characteristics of older adults and stereotyping. *Journal of Nonverbal Behavior*, 23. 111-132.
- Hyona, J., Tommola, J., & Alaja, A. M. (1995). Pupil dilation as a measure of processing load in simultaneous interpretation and other language tasks. *Quarterly Journal of Experimental Psychology and Human Experimental Psychology*, 48, 598–612.
- Ickes, W. (1993). Empathic accuracy. *Journal of Personality*, 61, 587-610.

- Ickes, W. (2001). Measuring empathic accuracy. In J. A. Hall & F. J. Bernieri (Eds.), *Interpersonal sensitivity: Theory and measurement* (pp. 219-241). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Ickes, W. (2003). *Everyday mind reading: Understanding what other people think and feel*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Ickes, W., Gesn, P. R., & Graham, T. (2000). Gender differences in empathic accuracy: Differential ability or differential motivation? *Personal Relationships*, 7, 95–109.
- Izard, C.E. (1971). *The face of emotion*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Izard, C.E. (1977). *Human emotions*. New York: Plenum.
- İzgören, A.Ş. (1998). *Dikkat vücudunuz konuşuyor*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Jaffe, J., & Feldstein, S. (1970). *Rhythms of dialogue*. New York: Academic.
- James, W.T. (1932). A study of the expression of bodily posture. *Journal of General Psychology*, 7, 405.
- Jensen, J.V. (1973). Communicative functions of silence. ETC. *A review of General Semantics*, 30, 249-257.
- Jones, H. E. (1950). The study of patterns of emotional expression. In M. L. Reymert (Ed.), *Feelings and emotions*, 161-168. New York: McGraw-Hill.
- Jones, H. E. (1960). The longitudinal method in the study of personality. In I. Iscoe & H. W. Stevenson (Eds.), *Personality development in children*, 3-27. Austin: University of Texas Press.
- Jones, S. E. (1986), Sex differences in touch communication. *Western Journal of Speech Communication*, 50, 227-241.
- Jones, S. E., & Yarbrough, A. E. (1985). A naturalistic study of the meanings of touch. *Communication Monographs*, 52, 19-56.

- Jones, B.C., Little, A.C., Boothroyd, L., DeBruine, L.M., Feinberg, D.R., Law Smith, M.J., vd. (2005). Commitment to relationships and preferences for femininity and apparent health in faces are strongest on days of the menstrual cycle when progesterone level is high. *Hormonal Behavior*. 48, 283–290.
- Jones, T.H., (2011). Human planet-Jungles-People of the trees. BBC/Discovery Channel France Television Co-Production.
- Joseph, R. (1982). The neuropsychology of development: hemispheric laterality, limbic language, and the origin of thought. *Journal of Clinic Psychology* 44, 3-34.
- Joseph, R. (1992). The limbic system: emotion, laterality, and unconscious mind. *Psychoanalytic Review* 79:405-456.
- Joseph, R. (1998). Environmental influences on neural plasticity, the limbic system, emotional development and attachment: A review. *Child Psychiatry and Human Development*, 29 (3),
- Jourard, S.M. (1966). An exploratory study of body accessibility. *British Journal of Social and Clinic Psychology*, 5, 221-31.
- Jourard, S.M. ve Rubin, J.E. (1968). Self-disclosure and touching: A study of two modes of interpersonal encounter and their inter-relation. *Journal of Humanistic Psychology*, 8, 39-48.
- Juslin, P.N. ve Laukka, P. (2003). Communication of emotions in vocal expression and music performance: Different channels, same code? *Psychological Bulletin*, 129, 770-814.
- Just, M. A., & Carpenter, P. A. (1993). The intensity dimension of thought: Pupillometric indices of sentence processing. *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 47, 310–339
- Kahneman, D., & Beatty, J. (1966). Pupil diameter and load on memory. *Science*, 154, 1583–1585.

- Kalma, A. (1992). Gazing in triads: A powerful signal in floor apportionment. *British Journal of Social Psychology*, 31,21-39.
- Keating, C. vd. (2003). Do babyfaced adults receive more help? The (cross-cultural) case of the lost resume. *Journal of Nonverbal Behavior* 27(2), Summer 2003
- Kendon, A. (1967). Some functions of gaze direction in social interaction. *Acta Psychologica*, 26, 22-63.
- Kleinke, C. L. (1986). Gaze and eye contact: A research review. *Psychological Bulletin*, 100, 78–100.
- Knapp, M. Hall, J.A. (2006). *Nonverbal communication in human interaction*. 6. Baskı. Kanada:Wadsworth.
- Köhnken, G. (1987). Training police officers to detect deceptive eyewitness statements. Does it work? *Social Behaviour*, 2, 1–17.
- Kramer, E. (1964). Elimination of verbal cues in judgments of emotion from voice. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68, 390-396.
- Kumin, L. ve Lazar, M. (1974). Gestural communication in preschool children. *Perceptual and Motor Skills*. 38, 708-710.
- LaFrance, M., Hecht, M. A., & Paluck, E. L. (2003). The contingent smile: A meta-analysis of sex differences in smiling. *Psychological Bulletin*, 129, 305–334.
- Laeng, B., Falkenberg, L. (2007). Women's pupillary responses to sexually significant others during the hormonal cycle. *Hormones and Behavior*, 52, 520–530
- Lagefoged, P ve Lagefoged, J. (1980). The ability of listeners to identify voices. *UCLA Working Papers in Phonetics*, 49, 43-51.
- Langlois, J.H.vd. (1987). Infant Preferences for Attractive Faces: Rudiments of a Stereotype? *Developmental Psychology*, 23, 363-369.

- Langlois, J.H. vd. (2000). Maxims or myths of beauty: A meta-analysis and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 126, 390-423.
- Lanzetta, J. T, & Kleck, R. E. (1970). Encoding and decoding of nonverbal affect in humans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 12-19.
- Lass, N.J., Hughes, K.R., Bowyer, M.D., Walter, L.T. ve Broune, V.T. (1976). Speaker sex identification from voiced, whispered and filtered isolated vowels. *Journal of the Acoustical Society of America*, 59, 675-678.
- Leekam, S. R. (1992). Believing and deceiving: Steps to becoming a good liar. In S. J. Ceci, M. DeSimone Leichtman, & M. Putnick (Eds.), *Cognitive and social factors in early deception*, 47–62. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Leighton, L.A., Stollar, G.E. ve Ferguson, L.R. (1971). Patterns of communication in normal and clinic families. *Journal of Consulting and Clinic Psychology*, 36, 232-236.
- Leo, R. A. (1996a). Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86, 266–303.
- Lerner, R.M., Venning, J, Knapp, J.R. (1975). Age and Sex Effects on Personal Schemata Toward Body Build in Late Childhood. *Development Psychology*, 11, 855-856.
- Lewis, D. (1978). *The body language of children*. USA: Souvenir Press.
- Lorenz, K. (1937). Die angeborenen formen möglicher erfahrung. *Z.Tierpsychol.* 5, 235-409.
- Machotka, P. (1965). Body movement as Communication. *Dialogues: Behavioral Science Research*, 2, 33-66.
- Malatesta, C. Z., & Haviland, J. M. (1982). Learning display rules: The socialization of emotion expression in infancy. *Child Development*, 53, 991-1003.

- Maeda, J. (2011). *Tasarım, teknoloji, iş ve yaşamda başarı için basitlik kanunları*. Çeviri: A.K.Bakkal. İstanbul: Media Cat Kitapları.
- Major, B. (1981). Gender patterns in touching behavior. In C. Mayo & N. M. Henley (Eds.), *Gender and nonverbal behavior*, 15-37. New York, NY: Springer-Verlag.
- Major, B., Schmidlin, A. M., ve Williams, L. (1990). Gender patterns in social touch: The impact of setting and age. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 634-643.
- Masip, J. vd. (2004). Facial appearance and impressions of credibility: The effects of facial babyishness and age on person perception. *International Journal of Psychology*, 2004, 39 (4), 276–289
- Martin, L.R. ve Friedman, H.S.(2005). Nonverbal communication and health care. *Applications of nonverbal communication* kitabındaki bölümü, (eds.) Riggio, R.E. ve Feldman, R.S. Lawrence. New Jersey: Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Mast, M. S., & Hall, J. A. (2004). Who is the boss and who is not? Accuracy of judging status. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28, 145-165.
- Maurer, D. ve Maurer, C. (1988). *The world of newborn*. New York: Basic.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., ve Sitarenios, G. (2003). Measuring emotional intelligence with the MSCEIT V2.0. *Emotion*, 3(9), 7–105.
- McClure, E. B. (2000). A meta-analytic review of sex differences in facial expression processing and their development in infants, children, and adolescents. *Psychological Bulletin*, 126, 424–453.
- McCown, W., Johnson, J., & Austin, S. (1986). Inability of delinquents to recognize facial affects. *Journal of Social Behavior and Personality*, 7, 489-496.

- McGlone, R.E. ve Hollien, H. (1963). Vocal pitch characteristics of aged woman. *Journal of Speech and Hearing Research*, 6, 164-170.
- Mehrabian, A ve Friar, J.T. (1969). Encoding of Attitude By A Seated Communicator via Posture and Position Cues. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 33, 330-360.
- Mehrabian, A. (1966). Orientation behaviors and nonverbal attitude Communication. *U.C.L.A. (Mimeo)*.
- Mehrabian, A. (1970). Some determinants of affiliation and conformity. *Psychological Reports*, 27, 19-29.
- Mehrabian, A. (1971). Verbal and nonverbal interaction of strangers in a waiting room. *Journal of Experimental Research in Personality*, 5, 127-138.
- Mehrabian, A. (1972). *Nonverbal communication*. Chicago: Aldine-Atherton.
- Mehrabian A. (1981-İlk Basım 1971) *Silent messages:Implicit communication of emotions and attitudes*. Wadsworth Publishing Company.
- Mehrabian A. (2007). *Nonverbal communication*. İkinci baskı, ilk basım 1972. London: Aldine Transaction.
- Meissner, M., Philpot, S.B. (1975). The sign language of sawmill workers in British Columbia. *Sign Language Studies*, 9, 291-308.
- Mills, J. ve Aronson, E.(1965). Opinion change as a function of the communicators' attractiveness and desire to influence. *Journal of Personality and Psychology*, 1,173-174.
- Miller, G.A. (1963). Review of J.H.Greenberg (Ed.). Universals of language. *Contemporary Psychology*, 8,417-418.
- Miller, G.A. (1963). Review of J.H.Greenberg (Ed.). Universals of language. *Contemporary Psychology*, 8,417-418.

- Milmoie, S., Rosenthal, R., Blane, H.T., Chafetz, M.E. ve Wolf, I. (1967). The doctor's voice: Postdictor of successfull referral of alcholic patients. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 72, 78-84.
- Molcho,S. (2007). *Çocuk beden dili*. İstanbul: Delta Yayınları.
- Montagu, A. (1967). Communication, evolution, and education. F. W. Matson & A. Montagu (Eds.)'dan aktarılmıştır. *The human dialogue: Perspectives on communication*. New York: Free Press, 1967.
- Montagu, A. (ed.) (1971). *Touching: The significance of the human skin*. New York: Columbia University Press.
- Montepare, J. M., Zebrowitz, L. A. (1998). Person perception comes of age: The salience and significance of age in social judgments. *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 93–161.
- Murphy, N. A., Hall, J. A., & Colvin, C. R. (2003). Accurate intelligence assessments in social interactions: Mediators and gender effects. *Journal of Personality*, 71, 465-493.
- Morris, D., (1970). *The human zoo*, New York and London.
- Morris, D. (ed.) (1973). *Intimate behavior*. New York: Bantam Books.
- Morris, D. (2009). *Çıplak adam*. (Çev: Elhüseyni, N.) İstanbul: NTV Yayınları.
- Mundy, P., Sigman, M., Kasari, C. ve Yirmiye, N. (1988). Nonverbal communication skills in down syndrome children. *Child Development*, 59, 235-249.
- Mysak, E.D. ve Hanley, T.D. (1958). *Pitch and communication*, 2.bsk, London:Longman
- Navarro J., Dr.Karlins, M. (2008). *Beden dili. Eski FBI ajanından insanların bedenini okuma rehberi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Navarro, J. (2010). Opportunities to detect deception in a forensic setting. Published on November 3, 2010 by Joe Navarro, M.A. in *Spycatcher*. <http://www.psychologytoday.com/blog/spycatcher/201011/opportunities-detect-deception-in-forensic-setting> adresinden 18.03.2012 tarihinde erişilmiştir.
- Navarro, J. (2011). Intention, Desire, Denial & Reluctance Behaviors Often ignored limbic behaviors which give clues to thoughts & feelings. *Spycatcher*. <http://www.psychologytoday.com/blog/spycatcher/201107/intention-desire-denial-reluctance-behaviors> adresinden 16.02.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Newton, P., Reddy, V., & Bull, R. (2000). Children's everyday deception and performance on false-belief tasks. *British Journal of Developmental Psychology*, 18, 297—317.
- Nofsinger, R. E. (1991). *Everyday conversation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Noller, P. (1986). Sex differences in nonverbal communication: Advantage lost or supremacy regained? *Australian Journal of Psychology*, 38, 23—32.
- Noller, P., Feener, J.A. ve Roberts, N. (2005). Nonverbal behavior in couple relationships: exploring the causes and consequences of withdrawal. *Applications of nonverbal communication kitabındaki bölümü*, (eds.) Riggio, R.E. ve Feldman, R.S. Lawrence. New Jersey: Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Nowicki, S. Jr. ve Duke, M.P., (1994). Individual differences in the nonverbal Communication of affect: The diagnostic analysis of nonverbal accuracy scale. *Journal of Nonverbal Behavior*, 18 (1).
- Oatley, K. (1989). The importance of being emotional. *New Science* 123 (Pt.678), 33-36.
- Otero, S.C., Weekes, B.S. ve Hutto, S.B. (2011). Pupil size changes during recognition memory. *Psychophysiology*, 48 (2011), 1346—1353.

- Paas, F. vd. (2003). cognitive load measurement as a means to advance cognitive load theory. *Educational Psychologist*. Sayı: 38(1). Sf: 63-71.
- Patterson, M. L. (1983). *Nonverbal behavior: A functional perspective*. New York: Springer-Verlag.
- Pattison, J. E. (1973). Effects of touch on self-exploration and the therapeutic relationship. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 40:170-175.
- Paynter, B. (2007). *Lying eyes*, Best Life, 4 (4), 39.
- Pear, T.H. (1931). *Voice and personality*. London: Chapman & Hall.
- Pease, A. (1981). *Body language*. North Sydney: Camel Publishing Company.
- Pease, A ve Pease B. (2004). *The definitive book of body language*. New York: Bantam Book.
- Pennycook, A. (1985). Actions speak louder than words: Paralanguage, communication, and education. *Tesol Quarterly*, Vol.19, No.2.
- Perdue, V. P., & Connor, J. M. (1978). Patterns of touching between preschool children and male and female teachers. *Child Development*, 49, 1258-1262.
- Pfaff, P.L. (1954). An experimental study of Communication of feeling without contextual material. *Speech Monographs*, 21,155-156.
- Philippot, P., Feldman, R.S., & Coats, E.J. (Eds.) (1999). *The social context of nonverbal behavior* Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Pittam, J., & Scherer, K. R. (1993). Vocal expression and communication of emotion. In M. Lewis & J. M. Haviland (Eds.), *Handbook of emotions*, 185-197. New York: Guilford Press.
- Piquado,T., Isaacowitz,D. ve Wingfield, A. (2010). Pupillometry as a measure of cognitive effort in younger and older adults. *Psychophysiology*, 47 , 560–569.

- Porter, G., Troscianko, T., & Gilchrist, I. D. (2007). Effort during visual search and counting: Insights from pupillometry. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 60, 211–229.
- Porter, S. ve ten Brinke, L. (2010). The truth about lies: What works in detecting high stakes deception? *Legal and Criminological Psychology*, 15, 57-75
- Ptacek, P.H. ve Sander, E.K. (1966). Age recognition from voice. *Journal of Speech and Hearing Research*, 9,273-277.
- Ptacek, P.H., Sander, E.K., Maloney, W.H. ve Jackson, C.C.R. (1966). Phonatory and related changes with advanced age. *Journal of Speech and Hearing Research*, 9, 353-360.
- Rane, D.B. (2010). Effective body language for organizational success. *The IUP Journal of Soft Skills*, IV, 4,17-26.
- Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the built environment : A nonverbal communication approach*. Tucson: The University of Arizona Press.
- Riggio, R. E., & Riggio, H. R. (2001). Self-report measurement of interpersonal sensitivity. In J. A. Hall & F. J. Bernieri (Eds.), *Interpersonal sensitivity: Theory and measurement*, 127–142. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rohles, F.H.Jr. (1980). Temperature or temperament: A psychologist looks at thermal comfort. *ASHRAE Transactions*, 86, (I) 541-551
- Rosenthal, R., Hall, J. A., DiMatteo, M. R., Rogers, P. L, & Archer, D. (1979). *Sensitivity to nonverbal communication: The PONS test* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Rosip, J. C., & Hall, J. A. (2004). Knowledge of nonverbal cues, gender, and nonverbal decoding accuracy. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28, 267–286.
- Rubin, A.(1970). Measurement of romantic love. *Journal of Social Psychology*, 16,265-273.

- Russell, J.A., & Fernandez-Dols, J.M. (1997). *The psychology of facial expression*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Russell, James A. (1994). Is there universal recognition of emotion from facial expression? A review of the cross-cultural studies. *Psychological Bulletin* 115: 102–141.
- Russell, James A. (1995). Facial expressions of emotion: What lies beyond minimal universality? *Psychological- Bulletin* 118: 179–191.
- Rüstemli, A. (1992). Crowding effects of density and interpersonal distance , *Journal of Social Psychology*, 132:1 (1992:Feb.) p.51
- Ryan, E.B. ve Capadano, H.L. (1978). Age perceptions and evaluate reactions toward adult speakers. *Journal of Gerontology*, 33, 98-102.
- Sacks, H. (1992). Lecture 3. In G. Jefferson (Ed.), *Lectures on conversation*, 2, 32-43. Cambridge: Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language*, 50, 696-753.
- Sanefuji, W. vd. (2007). Development of preference for baby faces across species in humans (Homo sapiens). *Japan Ethological Society*, 25:249–254.
- Scherer, K.R. (1986). Vocal affect expressions: A review and model for future research. *Psychology Bulletin*, 99, 2, 143-165.
- Scherer, K.R., Banse , R. ve Wallbott, H.G. (2001). Emotion inferences from vocal expression correlate across languages and cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 76-92.
- Scherer, K.R. (2003). Vocal communication of emotion: A review of research paradigms. *Speech Communication*, 40, 227-256
- Schlosberg, H. (1954). Three dimensions of emotion. *Psychological Review*, 61, 81-88.

- Schober, O. (1996). *Beden dili (davranış anahtarı)*. İstanbul: Arion Yayınevi.
- Scleflen, A, E. (1964). The significance of posture in communication systems. *Psychiatry*, 27, 316-31.
- Scleflen, A, E. (1965). Stream and structure of communication behavior: Context analysis of a psychotherapy session. *Behavioral studies monograph*, 1. Philadelphia: Eastern Pennsylvania Psychiatric Institute.
- Schmid Mast, M. (2002). Dominance as expressed and inferred through speaking time: A meta-analysis. *Human Communication Research*, 28, 420-450.
- Sebeok, T. (2001). Nonverbal communication. *The routledge companion to semiotics and linguistics* kitabında, Paul Cobley (ed.). London & New York: Routledge.
- Siegmán, A. W. & Feldstein, S. (Eds.), (1985). *Multichannel integrations of nonverbal behavior*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Slater, A. vd. (1998). Newborn infants prefer attractive faces. *Infant Behavior and Development*, 21, 345-354.
- Smith, H.A. (1979) . Nonverbal communication in teaching. *Review of Educational Research*, 49, 4, 631-672.
- Sobin, C. ve Alpert, M. (1999). Emotion in speech: The acoustic attributes of fear, anger, sadness, and joy. *Journal of Psychologic Research*, 28, 4.
- Spitz, R. A. (1947). Hospitalism. *The Psychoanalytic Study of the Child*. 2:113-117.
- Sprague, R.J. (2004). Pauses, transition relevance, and speaker change in multiple-party interactions. *Communication Research Reports*, 21, 4, 357-365.

- Stier, D. S., & Hall, J. A. (1984). Gender differences in touching: An empirical and theoretical review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(2), 440-459.
- Steinhauer, S. R., Siegle, G. J., Condray, R., & Pless, M. (2004). Sympathetic and parasympathetic innervation of pupillary dilation during sustained processing. *International Journal of Psychophysiology*, 52, 77–86.
- Sommer, R. (1967). Classroom ecology. *Journal of Applied Behavioral Science*, 3, 487-503.
- Sommer, R. (1969). *Personal space*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sommer, R. (1974). *Tight spaces: Hard architecture and how to humanize it*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Spangler, L. (1995). Gender-specific nonverbal communication: impact for speaker effectiveness. *Human Resource Development Quarterly*, 6, 4, Winter .
- Spitz, R.A. (1946). Hospitalism: A follow up report. *Psychoanalytic Study Child* 1, 53-74.
- Strongman, K.T., ve Champness, B.G. (1968). Dominance hierarchies and conflict in eye contact. *ACTA Psychologica*, 28, 376-86.
- Szasz, S. (1978). *The body language of children*. W.W.Norton & Company Inc. New York
- Taylor, J. S. (1981). Pupillary response to auditory versus visual mental loading: A pilot study using super 8-mm photography. *Perceptual and Motor Skills*, 52, 425–426.
- Thayer, S. (1988). Close encounters. *Psychology Today*, 22(3), 30-36
- Tomkins, S.S., (1962). *Affect, imagery, consciousness. The positive affects*. New York: Springer.

- Trager, G.L. ve Smith, H.L.Jr (1957). *An outline of English structure*. Washington, DC: American Council of Learned Society
- Trager, G.L. (1958). Paralanguage. A first approximation. *Studies in Linguistics* 13:1212. Reprinted in *Language in culture and society*, Dell Hymes (Ed.), 278-288. New York:Harper 8th Row, 1964.
- van Bezooijen, R. (1984). *Characteristics and recognizability of vocal expression of emotion*. Dordrecht, Holland: Foris Publication.
- van Dulmen, A.M., Verhaak, P.F.M. ve Bilo, H.J.G. (1997). Shifts in doctor-patient communication during a series of outpatient consultations in non-insulin-dependent diabetes mellitus. *Patient Education and Counseling*, 30,227-237.
- van Gerven, P. W. M., Paas, F., Van Merriënboer, J. J. G., & Schmidt, H. G. (2004). Memory load and the cognitive pupillary response in aging. *Psychophysiology*, 41, 167–174.
- van Lancken, D., Kreiman, J. Ve Emmorey, K. (1985). Familiar voice recognition: Patterns and parameters-Recognition of backward voices. *Journal of Phonetics*, 13, 19-38.
- Vrij, A. (1993). Credibility judgments of detectives: The impact of nonverbal behaviour, social skills and physical characteristics on impression formation. *Journal of Social Psychology*, 133, 601–611.
- Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit: The psychology of lying and implications for professional practice*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Vrij, A., & Graham, S. (1997). Individual differences between liars and the ability to detect lies. *Expert Evidence: The International Digest of Human Behaviour Science and Law*, 5, 144–148.
- Vrij, A., Edward, K., Roberts, K., & Bull, R. (2000). Detecting deceit via analysis of verbal and nonverbal behaviour. *Journal of Nonverbal Behavior*, 24, 239–263.

- Vrij, A., & Mann, S. (2001). Telling and detecting lies in a high-stake situation: The case of a convicted murderer. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 187–203.
- Vrij, A. , Fisher, R. (2006). Detecting deception by manipulating cognitive load. *Trends in Cognitive Sciences*, 10, 4.
- Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Vrij, A., Granhag, P.A., vd. 2010. *Good liars*. The Journal of Psychiatry & Law. - 0093-1853, 38, 77-98
- Vrugt, A., & Kerkstra, A. (1984). Sex differences in nonverbal communication. *Semiotica*, 50, 1–41.
- Walker, D. N. (1971). Openness to touching: A study of strangers in nonverbal interaction. The University of Connecticut). *ProQuest Dissertations and Theses*, 179 Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/302485811?accountid=7181>
- Watson, O.M. (1970). *Proxemic behavior: A cross cultural study*.
- Watson, O.M., Graves, T.D. (1966). Quantitive Research in Proxemic Behavior, *American Anthropologist*, 68, 971-85.
- Waxer, P.H. (1977). Nonverbal cues for anxiety: An examination of emotional leakage. *Journal of Abnormal Psychology*, 86, 306-314.
- Weisbrod, R.M. (1965). Looking behavior in a discussion group. Term paper submitted for Psychology 546, under the direction of Professor Longabaugh, Ithaca, New York: Cornell University.
- Wiener, M., Devoe, S., Rubinow, S., & Geller, J. (1972) Nonverbal behavior and nonverbal communication. *Psychological Review*, 79, 185-214.
- Willis, F.N.Jr. (1966). Initial Speaking Distance as a Function of the Speakers' Relationship, *Psychonomic Science*, 5, 221-22.

- Willis, F. N. Jr., & Briggs, L. F. (1992). Relationship and touch in public settings. *Journal of Nonverbal Behavior*, 76,55-63.
- Willis, F. N., Jr., & Dodds, R. A. (1998). Age, relationship and touch initiation. *The Journal of Social Psychology*, 138, 115-124.
- Wilson, T. P., & Zimmerman, D. H. (1986). The structure of silence between turns in two party conversation discourse processes, 9, 375-390.
- Wilson, A. E., Smith, M. D., & Ross, H. S. (2003). The nature and effects of young children's lies. *Social Development*, 12, 21-45.
- Wood, B.S. (1981). *Children and communication. Verbal and nonverbal language development*. NJ:Englewood Cliffs.
- Yazıcı, H. (2010). Kişilerarası ilişkilerde sözsüz iletişim, *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim kitabında*, (ed. Kaya, A.). Ankara: Pegem Akademi. 178-194.
- Yüksel, A.H.(2005). *İkna ve konuşma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını.
- Yüksel, A.H. vd.(2007) *İletişim bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını.
- Yngve, V.H. (1970). On getting a Word in edgewise. *Papers from the sixth regional meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Zebrowitz, L. A. (1997). *Reading faces. Window to the soul?* Boulder, CO: Westview Press.
- Zebrowitz, L. A., vd. (2003). Trait impressions as overgeneralized responses to adaptively significant facial qualities: Evidence from connectionist modeling. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 194-215.
- Zekveld, A.A., Kramer, S.E. ve Festen, J.M. (2010). Pupil Response as an Indication of Effortful Listening: The Influence of Sentence Intelligibility. *Ear and Hearing*, 31-4 , 480-490.
- Zıllıoğlu, M. (1993). *İletişim nedir?* İstanbul: Cem Yayınları.

Zuckerman, M., Koestner, R., & Driver, R. (1981). Beliefs about cues associated with deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, 6, 105-114.

Zuckerman, M., & Driver, R.E. (1985). Telling lies: Verbal and nonverbal correlates of deception. In W.A. Siegman & S. Feldstein (Eds.), *Multichannel integration of nonverbal behaviors*, 129–147. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Zuckerman, M., Hodgins, H. ve Miyake, K. (1990). The vocal attractiveness stereotype: Replication and elaboration. *Journal of Nonverbal Behavior*, 14, 97-112.

Zuckerman, M., Miyake, K., ve Hodgins, H. S. (1991). Cross channel effects of vocal and physical attractiveness and their implications for interpersonal perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 545-554.

Zuckerman, M. ve Miyake, K. (1993). The attractive voice: What makes it so? *Journal of Nonverbal Behavior*, 17(2).

İnternet Sayfaları:

Angelo, T. 2008. Lecturing for (deeper) learning in large classes. <http://www.youtube.com/watch?v=OtXtYNOiEIU> , erişim tarihi: 25.09.2011.

Matsumoto, D. (2011) The Seven Basic Emotions: Do You Know Them? İnternet sayfası, erişim tarihi: 28.12.2011. www.humintell.com/2010/06/the-seven-basic-emotions-do-you-know-them/

Uludağ Sözlük. <http://www.uludagsozluk.com/k/arabaya-binerken-elini-zanl%C4%B1n%C4%B1n-ba%C5%9F%C4%B1na-koyan-polis/> adresinden 19.02.2012 tarihinde erişilmiştir.

Uluslararası Estetik Cerrahi Derneği resmi web sayfası. 21.01.2012 tarihinde şu adresten ulaşılmıştır: <http://www.isaps.org/files/html-contents/ISAPS-Procedures-Study-Results-2011.pdf>

Sözlük, tıp terimleri sözlüğü, 11.02.2012 tarihinde şu adresten ulaşılmıştır:
<http://saglik.sozlugu.org/pupillometry/>

İzciysen.blogcu (2012). 01.02.2012 tarihinde şu adresten ulaşılmıştır:
<http://izciysen.blogcu.com/kesfet/1388853>